

**Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Ústav českých dějin**

**DIPLOMOVÁ PRÁCE
Magdalena Sedlická**

**Antisemitismus v československé zahraniční armádě
Antisemitism in the Czechoslovak foreign army**

2012

Vedoucí práce: PhDr. Jan Randák, Ph.D.

Poděkování: Chtěla bych poděkovat především PhDr. Janu Randákovi, Ph.D. za cenné rady a připomínky v průběhu práce na tématu.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 2.4.2012

Abstrakt

V úvodu se diplomová práce věnuje vývoji antisemitismu v českých zemích od konce 19. století do sklonku druhé republiky, kdy došlo k jeho výraznému nárůstu. Hlavním jádrem práce je antisemitismus v československé zahraniční armádě ve Francii, Středním východě a Velké Británii za druhé světové války. Zaměřuje se především na konkrétní protižidovské projevy a útoky. Rovněž zachycuje reakce vojenského velení a politických představitelů na některé z antisemitských incidentů mezi vojáky. Popisuje situaci židovských vojáků a krizi armády po jejím příchodu do Velké Británie. V neposlední řadě se zabývá i nesouhlasem sionistických organizací v Palestině se vstupem židovských vojáků do československé zahraniční armády.

Klíčová slova

Žid, druhá světová válka, antisemitismus, sionisté, čeští židé, československá zahraniční armáda, Palestina, Střední východ, Velká Británie, Francie, voják, Ministerstvo národní obrany, asimilace, náboženství, národnost, Hitachdut Oley Czechoslovakia, velitel.

Summary

In the beginning the thesis describes development of antisemitism in the Czech lands from the end of 19th century till the end of the Second republic. It puts emphasizes on the topic of antisemitism in the czech foreign army in France, Middle East and Great Britain during the WWII. It follows the particular cases and attacks against the Jews in the army. It deals with situation of the Jewish soldiers and with the crisis of the Czechoslovak army after the arrival to Great Britain. It looks into the problem of disagreement of the Zionist organisations in Palestine with entering of the Jewish soldiers to the Czechoslovak foreign army.

Keywords

Jew, World War II, antisemitism, Zionists, Jews with Czech nationality, Czechoslovak foreign army, Palestine, Middle East, Great Britain, France, soldier, Ministry of Defence, assimilation, religion, nationality, Hitachdut Oley Czechoslovakia, commandant.

Seznam zkratk

AKPR - Archiv Kanceláře prezidenta republiky

AMV - Archiv Ministerstva vnitra

AMZV - Archiv Ministerstva zahraničních věcí

ANM - Archiv Národního muzea

AÚTGM - Archiv Ústavu TGM

NA - Národní archiv v Praze

VÚA - Vojenský ústřední archiv

YVA - Yad Vashem Archives, Izrael

AŽMP - Židovského muzea v Praze – Archiv Oddělení pro dějiny šoa

Obsah

1. Úvod	8
2. Stav zpracování tématu a pramenná základna.....	11
2.1. Prameny	11
2.2. Literatura.....	13
3. Vývoj antisemitismu v českých zemích od sklonku 19. století do konce druhé republiky.....	16
3.1. Antisemitismus na konci 19. století.....	16
3.1.1. Zrod moderního antisemitismu a teorie o židovském spiknutí.....	16
3.1.2. Židé v české společnosti na konci 19. století.....	19
3.1.3. Protižidovský stereotyp - obvinění z rituální vraždy	22
3.1.4. Antisemitismus v tisku a literatuře	25
3.2. První republika - zlatý věk československých Židů	28
3.2.1. Postavení Židů v nové republice.....	28
3.2.2. Vývoj antisemitismu v období 1918-1938.....	30
3.3. Nárůst antisemitismu v období druhé republiky.....	34
3.3.1. Situace Židů v Čechách	34
3.3.2. Vzpomínky českých Židů na druhou republiku.....	36
3.3.3. Antisemitismus v českém tisku.....	40
4. Zrod československé zahraniční armády.....	45
4.1. Útěk do Polska	45
4.2. Ve Francii	47
5. Židovští vojáci v československé zahraniční armádě na Středním východě.....	53
5.1. Počátky.....	53
5.2. Spor mezi československým vojenským velením a sionisty v Palestině.....	55
5.3. Protižidovské projevy v československé zahraniční armádě na Středním východě	61
6. Židovská problematika v československé zahraniční armádě ve Velké Británii.....	74
6.1. Evakuace z Francie	74
6.2. Krize československé zahraniční armády v roce 1940	75
6.3. Židovští vojáci v československé zahraniční armádě od roku 1941	90
7. Závěr	103
8. Seznam pramenů a literatury	107
9. Přílohy	114

1. Úvod

Jak již samotný název předkládaného textu prozrazuje, tématem diplomové práce je antisemitismus v československé zahraniční armádě za druhé světové války. Na začátku je však třeba zdůraznit, že se věnuji židovské problematice pouze v západní armádě (ve Francii, na Středním východě a ve Velké Británii). Vzhledem k odlišné politické situaci, podmínkám a v neposlední řadě i limitovanému rozsahu práce ponechávám zcela stranou poměry v československém zahraničním vojsku v Sovětském svazu. Práce se v tuto chvíli zabývá výhradně protižidovskými projevy u pozemních jednotek, nikoli u letců. Následující kapitola popisuje vývoj antisemitismu v českých zemích. Židovské komunity na Slovensku a Podkarpatské Rusi se výrazně lišily od komunity v Čechách, a proto jsou v práci vynechané. Bylo by třeba se jim věnovat samostatně. V rámci této práce bohužel není možné objasnit jejich odlišnou situaci a vývoj (například velký podíl pobožných Židů¹ na Slovensku a Podkarpatské Rusi naproti tomu česká židovská komunita jako jedna z nejvíce sekularizovaných v Evropě).

Diplomová práce je rozčleněná na čtyři hlavní tématické celky. Cílem prvního z nich je nastínit vývoj antisemitismu v Čechách od sklonku 19. století do konce druhé republiky. Záměrem je poukázat na kontinuitu protižidovských stereotypů od konce 19. století, kdy již existovala jejich pevnější základna. Tato kapitola je chronologicky rozdělena do tří dílčích podkapitol. První se zabývá vzrůstem antisemitismu na konci 19. století a postavením Židů v české společnosti. Pozornost je věnována teorii o židovském spiknutí, protižidovským útokům v tisku a tzv. hilsneriádě. Druhá podkapitola se zaměřuje na situaci Židů za první republiky. Sleduje boj mezi koncepcemi dvou hlavních židovských hnutí – sionistů a tak zvaných Čechožidů.

---

¹ Ve slově Žid se přikláním k používání velkého počátečního písmena. Jde o příslušníka židovského národa, nikoli náboženského společenství. V citacích se držím formy, kterou se rozhodl daný autor sám uvést.

Nastiňuje se zde i otázka židovských uprchlíků, kteří utekli před Hitlerem do Československa. Poslední část popisuje kulminaci protižidovských tendencí za druhé republiky, které se často zakládaly na rasových teoriích. Prostor se věnuje i vzpomínkám židovských pamětníků s cílem zachytit jejich vnímání antisemitismu v tomto období. Závěr popisuje nárůst rasově motivovaných útoků v českém tisku, kterému byli Židé v období druhé republiky vystaveni.

Následující tři části jsou rozčleněné teritoriálně, podle místa působení jednotky (Francie, Střední východ, Velká Británie). Ve všech z nich jsou pokládány stejné základní otázky: Existoval v československé zahraniční armádě antisemitismus? Pokud ano, jaké byly jeho konkrétní projevy a nakolik byl rozšířený? Stávali se Židé terčem protižidovských útoků kvůli své odlišné víře nebo byla rozhodující příslušnost k židovské národnosti? V těchto kapitolách se dále zaměřuji na reakce vojenských představitelů na případné protižidovské tendence a zkoumám, zda se snažili situaci řešit či spíše bagatelizovat. Zajímavá je rovněž otázka, jestli se v zahraniční armádě vyskytovaly některé z klasických protižidovských stereotypů, které známe z dřívější doby (například „němčení“ Židů). V práci rovněž zjišťuji, zda byli Židé díky vypjatému českému nacionalismu vnímáni jako cizí element, který nepatří do českého národa.

Ve výše uvedených základních otázkách se kapitoly shodují. Dále se však odlišují ve specifikách charakteristických pro danou oblast. Druhá kapitola popisuje obtížné začátky československé zahraniční armády v Polsku a ve Francii. Následně se věnuje vypjaté situaci ve vojsku po kapitulaci Francie v červnu 1940 a otázce, do jaké míry měl tento prožitek vliv na postoj vojáků k židovským příslušníkům jednotky. Třetí část rozebírá existenci československé zahraniční armády na Středním východě od doby jejího vzniku v roce 1940 až do oficiálního zániku v roce 1943. Zaměřuje se na její odlišnost, která byla do jisté míry dána velkým zastoupením židovských vojáků. Velký prostor se věnuje sporům mezi československými vojenskými představiteli a sionisty (především Hitachdut Oley Czechoslovakia - Sdružení vystěhovalců z Československa), kteří se rozhodně stavěli proti vstupu Židů do československé

zahraniční armády. Místo toho prosazovali jejich vstup do tak zvané Židovské brigády v rámci britské armády, kde by bojovali za svou novou vlast Palestinu. Čtvrtá kapitola pojednává o situaci v československé jednotce ve Velké Británii. Jedním z hlavních témat je krize v armádě na počátku její existence na půdě Anglie v roce 1940. Následně popisuje vznik a obsah takzvaného Memoranda židovských vojáků pro prezidenta republiky. V tomto pamětním spise židovští zástupci rozebrali židovskou problematiku v československé armádě, čímž se snažili o zlepšení situace. V neposlední řadě se zde rozebírá vypjatá atmosféra ve vojsku poté, co se do armády začali přijímat bývalí příslušníci německé armády.

2. Stav zpracování tématu a pramenná základna

2.1. Prameny

Již celá řada historiků se zabývala dějinami československé zahraniční armády za druhé světové války. Židovská problematika v těchto jednotkách však stále patří mezi méně zpracovaná témata. Jedním z největších úskalí při snaze o postihnutí této oblasti se nachází ve velké roztržitosti archivních pramenů. Stěžejním tak bylo kombinování rozličných materiálů z několika archivů. K dokreslení pak sloužily výpovědi bývalých židovských příslušníků československé armády, ať již v podobě rozhovorů či psaných vzpomínek.

Pro diplomovou práci byly klíčové především prameny uložené v Archivu ministerstva vnitra; Vojenském ústředním archivu; Archivu Ústavu TGM; Národním archivu v Praze a Yad Vashem Archives v Jeruzalémě. V rámci archivu Ministerstva vnitra jsem čerpala hlavně z fondu S - Sběrka různých písemností, ve kterém jsou uloženy zprávy československého Ministerstva národní obrany v Londýně. Jednalo se především o úřední agendu, korespondenci a depeše z doby druhé světové války. Dalším důležitým pramenem byl fond 302 - Hlavní zpráva vojenské kontrarozvědky, kde se nacházejí zprávy o poměrech v armádním táboře Cholmondeley ve Velké Británii. Přínosným se stal rovněž fond 425 – Židovské organizace, ve kterém jsou k dispozici dokumenty související s osobou židovského člena Státní rady v Londýně Arnošta Fischera (korespondence, projevy, stížnosti).

Dále jsem využila prameny z Vojenského ústředního archivu. Jednalo se především o materiály úředního charakteru. Nachází se zde mnoho vojenských hlášení, zpráv, rozkazů, stížností a korespondence, která se týkala hlavně komunikace mezi Ministerstvem národní obrany v Londýně, Vojenskou kanceláří prezidenta republiky a československými vojenskými představiteli. Vycházela jsem z dokumentů uložených ve fondech Československá vojenská mise pro Balkán, Střední a Dálný východ (1940-

1943); Československá vojenská správa – Národní výbor ve Francii (1939-1943) a Ministerstvo národní obrany – Londýn (1940-1946).

Velmi přínosnými se staly prameny uložené v Archivu Ústavu TGM. K tématu antisemitismu v československé zahraniční armádě se nejvíce vztahoval fond Edvard Beneš II, kde se ukrývá mnoho relevantních důkazů o výskytu protižidovských tendencí v československém vojsku.

První část diplomové práce zabývající se vývojem antisemitismu v českých zemích od konce 19. století do sklonku druhé republiky vycházela z archivních dokumentů uložených v Národním archivu v Praze. Konkrétně se jednalo o fondy Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový archiv I (1931-1938); Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový archiv II (1939-1940) a Předsednictvo ministerské rady (1921-1942). V ostatních kapitolách diplomové práce věnujících se konkrétním protižidovským projevům v československé zahraniční armádě jsem čerpala z fondů Ministerstvo sociální péče-Londýn; Národní výbor československý ve Francii (1939-1940); Státní rada-Londýn; Ministerstvo sociální péče-Londýn a Předsednictvo ministerské rady-Londýn (1940-1945).

Obohacujícím materiálem pro tuto práci se stala především Sběrka svědectví a dokumentů k účasti československých Židů ve válce proti nacistickému Německu, která je uložená v Yad Vashem Archives v Jeruzalémě. Sběrka vznikla díky aktivitě Ericha Kulky, který byl v době druhé světové války z rasových důvodů perzekuován a prošel několika koncentračními tábory. Později emigroval do Izraele, kde se mimo jiné začal zabývat osudy židovských příslušníků československé zahraniční armády. Sběrka obsahuje devadesát jedna rozhovorů s bývalými židovskými vojáky, které byly nahrané během sedmdesátých let minulého století.

Pro doplnění diplomové práce jsem vycházela z archivních pramenů z Archivu Kanceláře prezidenta republiky; Archivu Národního muzea a Archivu Ministerstva zahraničních věcí. K dokreslení obrazu antisemitismu za druhé republiky jsem využila periodikum *Venkov* (1938-1939) a Sběrku Rozhovorů s pamětníky šoa nacházející se

v Židovském muzeu v Praze. Sbírka začala vznikat v devadesátých letech díky aktivitě dvou přeživších pamětnic Anny Hyndrákové a Anny Lorencové, které rovněž nahrály drtivou většinu rozhovorů. Z archivu Židovského muzea v Praze (z oddělení pro dějiny šoa) jsem použila informace z periodika Čechoslovák (1941-1944) a fotografie uvedené v příloze diplomové práce.

Velmi cenné bylo i osobní setkání a rozhovor s Viktorem Welleminem, židovským příslušníkem československé armády na Středním východě a bojovníkem z Tobruku.

2.2. Literatura

Jak již bylo řečeno, první část diplomové práce se věnuje vývoji protižidovských projevů v českých zemích od konce 19. století do sklonku druhé republiky. Pro získání obecného přehledu o antisemitismu byla stěžejní publikace Jacoba Katze *From Prejudice to Destruction*². Kapitola o protižidovských tendencích na konci 19. století čerpá především z knih a článků Michala Frankla³, Heleny Krejčové⁴ a Jiřího Kovtuna⁵. Vzhledem k tomu, že antisemitismus v období první republiky patří v české historiografii k doposud málo prozkoumaným tématům, vycházela jsem spíše z dílčích studií.⁶ Vývoj identity českých Židů v Čechách je dobře zachycený v publikaci od Kateřiny Čapkové *Češi, Němci, Židé?*⁷. Kapitola zabývající se postavením Židů za druhé republiky se opírá například o knihu Jana Rataje *O autoritativní národní stát*⁸ či články Michala Frankla⁹ a Miroslava Kárného¹⁰.

---

² KATZ, Jacob: *From Prejudice to Destruction. Anti-Semitism, 1700-1933*. Cambridge - London 1980.

³ FRANKL, Michal: *Antisemitismus „národní“, „hospodářský“ či „náboženský“?* In: *Na pozvání Masarykova ústavu*. Praha 2004; FRANKL, Michal: *„Emancipace od Židů“*. *Český antisemitismus na konci 19. století*. Praha 2007.

⁴ KREJČOVÁ, Helena: *Židovská komunita v moderní české společnosti*. In: VEBER, Václav (red.): *Židé v novodobých dějinách*. Praha 1997.

⁵ KOVTUN, Jiří: *Tajuplná vražda. Případ Leopolda Hilsnera*. Praha 1994.

⁶ Např. RATAJ, Jan: *Český antisemitismus v proměnách let 1918-1945*. In: TOMASZEWSKI, Jerzy – VALENTA, Jaroslav (eds.): *Židé v české a polské občanské společnosti*. Praha 1999.

⁷ ČAPKOVÁ, Kateřina: *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*. Praha 2005.

⁸ RATAJ, Jan: *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939*. Praha 1997.

Problematikou antisemitismu v československé zahraniční armádě za druhé světové války se doposud zabývali především tři autoři. Prvním z nich byl již zmiňovaný Erich Kulka, který napsal dvě zásadní publikace k tomuto tématu. Jedná se knihy *Židé v československém vojsku na Západě*¹¹ a *Židé v československé Svobodové armádě*¹², které jsou velmi poutavé díky konfrontaci archivních pramenů se vzpomínkami židovských vojáků. Druhým autorem je Toman Brod, jenž vydal publikaci *Tobrucké krysy*¹³. V této knize se věnuje osudu československé zahraniční armády na Středním východě od jejího vzniku až po přesun do Anglie v létě 1943. Popisuje i situaci židovských vojáků, jedná se však pouze o dílčí téma. V nedávné době se touto problematikou zabýval i historik Ladislav Kudrna ve své studii *Projevy antisemitismu v československých pozemních a leteckých jednotkách za druhé světové války*¹⁴ publikované v Tereziánských listech. Příspěvek se okrajově zabývá situací v Polsku a Francii, těžištěm jsou projevy antisemitismu v československé zahraniční armádě ve Velké Británii. Kudrna rozebírá krizi armády v době vzpoury v táboře Cholmondeley v roce 1940. Velký prostor věnuje rozboru Memoranda židovských vojáků pro prezidenta republiky z téhož roku. V neposlední řadě také popisuje projevy antisemitismu u československých letců.

Kromě výše zmíněných autorů je třeba jmenovat i příspěvek Jana Stříbrného *Židovští vojenští duchovní a židovská otázka v československém vojsku*¹⁵, ve kterém mimo jiné píše o praktikování judaismu u československé armády a věnuje se osudu dvou židovských polních rabínů Hanuše Rezka (Rebenwurzla) a Alexandra Krause.

---

⁹ FRANKL, Michal: *Druhá republika a židovští uprchlíci*. In: POJAR, Miloš – SOUKUPOVÁ, Blanka – ZAHRADNÍKOVÁ, Marie: *Židovská menšina za druhé republiky*. Praha 2007.

¹⁰ KÁRNÝ, Miroslav: *Politické a ekonomické aspekty „židovské otázky“ v pomnichovském Československu*. In: *Sborník historický* 36, Praha 1989.

¹¹ KULKA, Erich: *Židé v československém vojsku na Západě*. Praha 1992.

¹² KULKA, Erich: *Židé v československé Svobodové armádě*. Praha 1990.

¹³ BROD, Toman: *Tobrucké krysy. Osudy a boje československých vojáků na Středním východě v letech 1940-1941*. Praha 2008.

¹⁴ KUDRNA, Ladislav: *Projevy antisemitismu v československých pozemních a leteckých jednotkách za druhé světové války*. In: *Tereziánské listy*, 36/2008.

¹⁵ STŘÍBRNÝ, Jan: *Židovští vojenští duchovní a židovská otázka v československém vojsku*. In: KREJČOVÁ, Helena – SVOBODOVÁ, Jana (eds.): *Postavení a osudy židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě v letech 1939-1945*. Praha 1998.

K dokreslení obrazu československého exilu v Londýně a jeho vztahu k Židům a židovským vojákům dobře posloužila studie od Avigora Dagona *Československá vláda v exilu a Židé*¹⁶. V neposlední řadě je třeba také uvést hlavní publikace týkající se dějin československé zahraniční armády na Západě, ze kterých jsem čerpala. Šlo například o knihu Eduarda Čejky *Československý odboj na Západě (1939-1945)*¹⁷ a Jana Křena *V emigraci*¹⁸.

---

¹⁶DAGAN, Avigdor: *Československá vláda v exilu a Židé*. In: ROTKIRCHENOVÁ, Livie – SCHMIDTOVÁ-HARTMANNOVÁ, Eva – DAGAN, Avigdor (eds.): *Osud Židů v protektorátu 1939-1945*, Praha 1991.

¹⁷ČEJKA, Eduard: *Československý odboj na Západě (1939-1945)*. Praha 1997.

¹⁸KŘEN, Jan: *V emigraci. Západní zahraniční odboj 1939-1940*. Praha 1969.

3. Vývoj antisemitismu v českých zemích od sklonku 19. století do konce druhé republiky

3.1. Antisemitismus na konci 19. století

3.1.1. Zrod moderního antisemitismu a teorie o židovském spiknutí

Vznik pojmu antisemitismus je spjat s osobou německého novináře Wilhelma Marra. Roku 1879 začal jako první tento termín systematicky používat. Ačkoli výraz antisemitismus vznikl přibližně již o dvacet let dříve, byl to právě Marr, kdo rozšířil a zpopularizoval jeho význam. Nestavěl své teorie na nábožensky motivované nenávisti vůči Židům. Věděl, že obviňování Židů ze smrti Krista a ze znesvěcování hostií není v jeho době dostatečně výrazným argumentem. Snažil se dát protižidovskému cítění novou, moderní podobu. Jeho útoky směřovaly na katastrofální dopady židovského vlivu v německé společnosti. Domníval se, že se Židům podařilo ovládnout a dobýt Německo. Na toto téma napsal protižidovský pamflet, který se brzy stal bestsellerem.¹⁹

V odborných kruzích již dlouhá léta probíhá spor o tom, zda existuje kontinuita mezi středověkým antijudaismem a moderním rasovým antisemitismem. Mnozí se domnívají, že se zbytečně klade důraz na zlom v přechodu od antijudaismu k antisemitismu, ke kterému mělo dojít v 19. století. Tuto teorii potvrzuje i fakt, že k výskytu rasového antisemitismu došlo tři sta let před jeho moderním „vznikem“. V 16. století bylo ve Španělsku uzákoněno tzv. učení o čistotě krve. Židé a Arabové nemohli dosáhnout určitých státních pozic či úradů. V praxi totiž nestačila jejich konverze ke křesťanství, byla požadována „čistota krve“. Lidé se tehdy domnívali, že Židům se nedá věřit, i když přestoupí ke křesťanství. Jejich postavení tudíž nebylo determinováno vírou, nýbrž jejich původem.²⁰

---

¹⁹ KATZ: *From Prejudice to Destruction*, s. 260-261.

²⁰ BAUER, Yehuda: *In Search of a Definition of Antisemitism*. In: BROWN, Michael (ed.): *Approaches to Antisemitism. Context and Curriculum*. New York – Jeruzalém 1994, s. 11; MACCOBY, Hyam: *Antisemitism and Modernity*. London – New York 2006, s. 30-39.

Velkou roli při rozvoji moderního antisemitismu hrála myšlenka světového židovského spiknutí. Konspirativní antisemitská literatura se objevila kolem roku 1870. Německý novinář Hermann Gödsche v roce 1868 vydal román *Biarritz*. V knize popisuje, jak se jednou za sto let na pražském židovském hřbitově sejde nejvyšší židovský orgán Sanhedrin, který se skládá z 12 představitelů kmenů Izraele. Cílem těchto setkání má být plánování světové revoluce, která má nastolit celosvětovou židovskou nadvládu. Na tajnou schůzi však proniknou i dva nezvaní hosté, kteří vyslechnou úmysly Židů. Postupem času došlo k různým modifikacím tohoto příběhu. Z dvanácti zástupců se stal jediný vrchní rabín. Jeho údajný projev, tzv. rabínova řeč, se stal jedním z pilířů antisemitské literatury.²¹

Biarritz byl jedním z inspiračních zdrojů *Protokolů sionských mudrců*, které jsou hlavním textem antisemitské propagandy o židovském spiknutí. Poprvé byly uveřejněny v Petrohradě v roce 1903. Obecně se soudí, že je vytvořili agenti tajné carské policie ve Francii někdy před začátkem dvacátého století. Existuje několik verzí *Protokolů*. Tento text měl údajně být doslovným záznamem dvaceti čtyř setkání vůdců světového židovského spiknutí. Tvrdilo se, že se jedná o zápis z prvního sionistického kongresu, který se konal roku 1897 v Basileji. Jindy se vysvětlovalo, že ve skutečnosti šlo o židovskou obrannou Alliance Israélite, která byla založena v roce 1860 v Paříži. Cílem Židů má být zničení všech států, náboženství a nastolení židovské říše s vládcem z rodu krále Davida. Podle *Protokolů* Židé popouzejí jeden národ vůči druhému, aby rozpoutali světovou válku. K dosažení tohoto cíle používají všech druhů tajných organizací.²²

Před vypuknutím první světové války byl tento text v Rusku velmi rozšířený, měl však jen omezený politický vliv. Jeho význam vzrostl až po ruské revoluci a po skončení světového konfliktu. *Protokoly sionských mudrců* byly nejúspěšnějším literárním útvarem tohoto typu. Tento pamflet umožnil antisemitům nalézt nový

---

²¹ PIPES, Daniel: *Spiknutí. Názory a teorie*. Praha 2003, s. 107-109.

²² LAQUEUR, Walter: *Měnič se tvář antisemitismu*. Praha 2007, s. 91-94.

argument, který navíc mohli uplatnit ve všech zemích. Nikdo na světě se tak neměl vůči židovským spiknutím cítit v bezpečí.

Dalším příkladem toho, jak se měli Židé snažit ovlivnit dění v jednotlivých zemích, byla i Dreyfusova aféra. V tomto incidentu nešlo o celosvětové spiknutí, antisemité se snažili docílit potvrzení své teorie o neloajlnosti Židů. V roce 1894 začalo ve Francii vyšetřování případu kapitána francouzského generálního štábu Alfreda Dreyfuse. Byl obviněn z velezrady, údajně měl Němcům vyzradit vojenská tajemství. Hlavním důkazem jeho viny se stal dokument obsahující důležité tajné informace, který byl napsán podobným rukopisem, jako měl Dreyfus. Na jeho základě ho odsoudili k doživotnímu vězení na Ďábelských ostrovech. Ukázalo se však, že dokument padělali plukovník Henry a major Esterházy. Aféra vzbudila ve francouzské společnosti velký ohlas. Společnost se rozdělila do dvou skupin. O revizi Dreyfusova případu se nejvíce zasadil spisovatel Émile Zola. V roce 1899 byl Dreyfus znovu shledán vinným, došlo však ke snížení jeho trestu. O několik dní později mu francouzský prezident udělil milost, rehabilitován byl v roce 1906.

Dreyfusova aféra vyvolala velké reakce v české společnosti, jak je patrné například z článků v dobovém tisku. Český národ vnímal Francii jako tradiční protiváhu Německa. V Dreyfusovi však viděli osobu, která se snažila oslabit sílu Francie. Možná i z tohoto důvodu je v mnoha člancích patrná sympatie českých novinářů k francouzským nacionálům, kteří stáli proti Dreyfusovi. Mnohdy docházelo k verbálnímu napadání a urážení Židů. Mladočeské noviny například uvedly: „*A kvůli všem těm židům měla na nevinném křesťanském Esterházyovi býti spáchána nejohrožnější justiční vražda, jen aby vinný žid neprávem byl uznán za nevinná...*“²³ Mnozí lidé se tak znovu utvrdili v názoru, že Židům se zkrátka nedá věřit.

---

²³ HERMAN, Daniel: *Ohlas Dreyfusovy aféry v českém tisku*. In: Na pozvání Masarykova ústavu. Praha 2004, s. 34-35.

3.1.2. Židé v české společnosti na konci 19. století

V první polovině 19. století se většina Židů v Čechách přikláněla k německé kultuře a jazyku.²⁴ Důvodů bylo několik. Čeština jako jazyk vzdělanců a vyšších sociálních vrstev se teprve utvářela. V obecné společnosti hrála stále hlavní roli němčina, stejně tak tomu bylo i u Židů. Dalším důležitým aspektem, proč došlo k integraci Židů k německému prostředí, byly reformy Josefa II.

Za Josefa II. došlo ke germanizaci židovských jmen v Čechách. Před císařovou reformou byla v oficiálních dokumentech jména Židů uváděna v různých variantách, často byla zkomolená nebo část jména chyběla. V roce 1787 vyšel patent o židovských jménech. Existoval abecední seznam německých jmen, ze kterého si Židé mohli vybrat. Mužských vlastních jmen bylo povoleno 111, ženských 35.²⁵ Dále byly zřízeny židovské školy s německým vyučovacím jazykem. Němčinu propagovali i tzv. maskilim, židovští osvícenci. Pohrdali jidiš, považovali jej za jazyk ghetta a za symbol útlaku. K právnímu zrovnoprávnění Židů došlo v roce 1867, kdy vyšla tzv. prosincová ústava. Tento průlom byl spojen s vládou německých liberálů, čímž si Němci získali u Židů velké uznání. Všechny zmíněné aspekty vedly k jejich asimilaci k německému kulturnímu okruhu.

V druhé polovině 19. století byla však situace zcela jiná. V sedmdesátých letech 19. století vzniklo organizované českožidovské hnutí. Rapidně rostl počet Židů, kteří se při sčítání obyvatel přikláněli k češtině. Jednalo se o dobu zvýšené míry jazykové a kulturní asimilace Židů k českému národu. Historička Helena Krejčová klade důraz na období, kdy se Židé mohli stát svobodnými vlastníky půdy. Vztah k získané půdě v nich měl vyvolat pocit sounáležitosti k danému místu a okolní pospolitosti.²⁶ Tyto okolnosti napomohly k jejich integraci do české společnosti.

---

²⁴ ČAPKOVÁ: *Češi, Němci, Židé?*, s. 54.

²⁵ KUDĚLA, Jiří: *Germanizace židovských jmen v Čechách*. In: *Židovská ročenka (5765) 2004- 2005*. Praha 2005, s. 30-33.

²⁶ KREJČOVÁ, Helena: *Židovská komunita v moderní české společnosti*, s. 21.

Přesto však jsou devadesátá léta 19. století dobou velkého rozmachu antisemitismu nejen u nás, ale i v celé Evropě. Otázkou je, proč se tak stalo v době, kdy se většina Židů v Čechách identifikovala s českým prostředím. Tento trend souvisel se vzednutím nacionalismu v českých zemích a s krizí liberalismu. Protižidovské tendence v tomto období jsou nejčastěji vysvětlovány jako důsledek česko-německého zápasení. Antisemitismus v českých zemích je proto obvykle chápán jako národní, nikoli jako rasový. Židé byli vnímáni jako hlavní zdroj němectví. Často jim bylo vytýkáno, že se nesnaží splynout se svým hostitelským národem a naučit se jeho řeč. Místo toho se spojují s Němci a intrikují proti Čechům. Zdůrazňovala se jejich odlišnost a nemožnost asimilace k české společnosti, jejich „němčení“. Českým radikálům se zdálo, že vliv Židů v hospodářství a dalších sférách veřejného života je příliš velký a že by se měly vrátit do českých rukou. Čeští nacionalisté potřebovali najít viníka, na kterého by mohli veřejně ukázat a svalit na něj vinu za všechny negativní jevy, které se odehrávaly ve společnosti. Nejjednodušším terčem byli Židé. Nové studie nám však ukazují, že nelze český antisemitismus konce 19. století redukovat pouze na reakci na fakt, že Židé byli vnímáni jako příslušníci německé strany.²⁷

K výbuchu antisemitismu v českých zemích došlo v roce 1897, během tzv. „prosincových bouří“. Nepokoje nastaly po pádu Badeniho vlády. Tzv. Badeniho jazyková nařízení se týkala zrovnoprávnění češtiny s němčinou ve styku s úřady. Úředníci se museli naučit oba dva zemské jazyky, byla jim daná lhůta na doplnění jazykových schopností. Úřední záležitosti se měly vyřizovat v jazyce původního podání a to i v rámci komunikace úřadů mezi sebou.

Němečtí nacionalové však v jazykových nařízeních viděli ohrožení svého dominantního postavení v českých zemích a omezení svých práv. Okamžitě se proto zvedla vlna odporu proti snahám Badeniho vlády. Vypukla politická krize, které nakonec vedla k vládní demisi. Dalším důsledkem vzniklé situace bylo vypuknutí

---

²⁷ FRANKL: *Antisemitismus „národní“, „hospodářský“ či „náboženský“?*, s. 22-25.

nepokojů a demonstrací v Praze a dalších městech na konci listopadu 1897. Česko-německé boje po dvou dnech přerostly v protižidovské útoky. Propaganda českých antisemitů se zaměřila na dva hlavní nepřátele českého národa, na Němce a na Židy. Došlo k drancování a loupení v židovských obchodech a domech. Byly ničeny synagogy. Je třeba dodat, že útočníci nebrali v potaz, k jaké národnosti se jejich židovské oběti hlásili. Nerozlišovali mezi českými a německými Židy. Je tedy otázkou, do jaké míry se jednalo o vystoupení proti „židovskému němčení“.

Výtržnosti nabraly na intenzitě až do takové míry, že pražské policie a vojsko musely přivolat na pomoc mimopražské posádky. Nad Prahou byl vyhlášen výjimečný stav. Postupně se situace uklidňovala. Podle oficiálních údajů byli dva mrtví, přes sto lidí mělo těžká zranění a Prahu přes měsíc střežilo přes 25 vojenských praporů.²⁸

Protižidovské a protiněmecké bouře se začaly šířit i do jiných oblastí v Čechách a na Moravě. Nacionalistické demonstrace často přecházely v útoky proti Židům. Tato antisemitská vystoupení však nikde jinde nedosáhla tak velkého rozsahu jako tomu bylo v Praze.

Podobné nepokoje vypukly také o dva roky později. V září 1899 podala demisi vláda hraběte Thuna. Nová vláda, které předsedal Manfred Clary-Aldringen, se rozhodla neprodleně řešit situaci kolem jazykových nařízení. S okamžitou platností se obnovil stav, který byl v platnosti před vydáním Badeniho nařízení. Toto rozhodnutí vyvolalo další vlnu demonstrací, které byly opět namířené především proti nové vládě, Němcům a Židům. Bouře probíhaly v období mezi 17. říjnem a 4. prosincem. K větším nepokojům došlo na Moravě, konkrétně se jednalo o Holešov, Vsetín a Přerov. Z celkového počtu 256 výtržností, bylo 160 namířeno proti židovským spoluobčanům.²⁹

Celkově se dá říci, že nárůst antisemitismu, ke kterému došlo na konci 19. století, nebyl pouze důsledek česko-německého národnostního boje. V této době se

---

²⁸ KREJČOVÁ: *Židovská komunita v moderní české společnosti*, s. 24.

²⁹ FRANKL: *„Emancipace od Židů“*, s. 260.

většina Židů v českých zemích asimilovala k české společnosti a k českému jazyku. Přesto i v této době byli Židé obviňováni z údajného příklonu k německému prostředí. Příčin vzestupu antisemitismu bylo mnoho a byly různorodé. Protižidovské útoky v tomto období je třeba začlenit do celoevropské vlny vzrůstajícího nacionalismu a krize liberalismu. Další aspekt, který bychom měli do výsledného obrazu připojit, je také představa českých nacionalistů, že Židé znamenají pro Čechy hospodářské ohrožení. Věřili, že všechna důležitá odvětví jsou v židovských rukou, a to podle nich bylo potřeba změnit. Svoji roli zde hrála i teorie o židovském spiknutí. Antisemitismus v českých zemích pak, v neposlední řadě, posilovala i řada lidových pověr. O hlavní z nich, obviňování Židů z rituální vraždy, bude pojednávat následující kapitola.

3.1.3. Protižidovský stereotyp - obvinění z rituální vraždy

Jedním z příkladů vzestupu českého antisemitismu v 90. letech 19. století je případ obvinění z židovské rituální vraždy, tzv. hilsneriáda. Jedná se o nejznámější projev protižidovského cítění v tomto období. Ve většině případů se uvádí především v souvislosti s osobou T.G. Masaryka, který proti tomuto obvinění veřejně vystoupil.

Původ lidové pověry o rituální vraždě sahá přinejmenším do středověku. Vše vycházelo z domněnky, že Židé používají pro své záhadné obřady křesťanskou krev. Nejvíce se jim má hodit krev malých křesťanských dětí a mladých dívek, které nejprve unesou, a poté je brutálně zabijí. Podle této pověry mají jejich krev použít například na přípravu pesachových macesů.

Na konci března 1899 se v Polné ztratila devatenáctiletá Anežka Hružová. Její mrtvé tělo našli 1. dubna 1899, na Bílou sobotu. Brzy nato začal být z vraždy obviňován dvaadvacetiletý Žid z Polné, Leopold Hilsner. Vzhledem k tomu, že Anežka měla řeznou ránu na krku, začala v okolí kolovat zpráva o tom, že byla zabita „košeráckým“ řezem a tudíž se mělo jednat o rituální vraždu.

Po několika dnech došlo k zatčení Leopolda Hilsnera. Jednalo se o člověka, který nebyl příliš inteligentní a většinu času byl bez zaměstnání. Největší chyby ve vyšetřování se měly dopustit místní úřady. Od začátku se k případu stavily, jako by opravdu šlo o rituální vraždu. Během zkoumání celé záležitosti se především snažily potvrdit svou mylnou domněnku. O Hilsnerově vině neexistovaly žádné přímé důkazy. Chybný byl i posudek Václava Michálka a Aloise Prokeše, dvou polenských lékařů, kteří provedli pitvu Anežky Hružové. Prohlásili, že tělo zavražděné bylo úplně zbaveno krve. Na místě činu však tolik krve nebylo nalezeno.³⁰ Vyšetřovatelé se tak utvrdili ve svém přesvědčení, že krev musel z místa činu někdo odnést.

Případ polenské vraždy se těšil velké pozornosti veřejnosti. Soudní řízení proběhlo v září 1899 u okresního soudu v Kutné Hoře. Právním zástupcem matky zavražděné se stal Karel Baxa, jeden z radikálních představitelů státoprávní strany a pozdější pražský primátor. Byl to právě on, kdo se zasloužil o šíření antisemitských nálad během tohoto procesu. Hilsnera zastupoval Zdenko Auředníček, který se neúspěšně snažil argumentovat proti nepodloženosti obvinění z rituální vraždy. 16. září 1899 byl Leopold Hilsner shledán vinným a odsouzen k trestu smrti.³¹

Do případu se zapojil Tomáš G. Masaryk, který označil obvinění z rituální vraždy za pověru. Masarykovi přitom nešlo tolik o samotného Hilsnera, chtěl vymýtit lidovou pověru a poukázat na její nepravost. Za svoji činnost ho však většina společnosti, včetně jeho studentů, odsoudila. V Čapkově knize rozhovorů později Masaryk vzpomíná: *Zlá kampaň byla ta „hilsneriáda“, když jsem se musel rvát s pověrou o rituální vraždě... Vídeňští antisemité poštváli český nacionální a klerikální tisk, začali tlouci do mne – nu, musel jsem se bránit... Na mé universitní přednášky přišli studenti a ukřičeli mě... Tu kampaň jsem dost ucítil, ne tak kvůli sobě, ale bylo mně stydno za tu úroveň.*³²

---

³⁰ VAŠÍČEK, Petr: *Lékařské aspekty tzv. hilsneriády*. In: ČERNÝ, Bohumil (red.): *Hilsneriáda (k 100. výročí 1899-1999)*. Polná 1999, s. 187-188.

³¹ KOVTUN: *Tajuplná vražda*, s. 198-213.

³² ČAPEK, Karel: *Hovory s T.G.Masarykem*. Praha 1947, s. 116-117.

Na základě několika znaleckých posudků od profesorů lékařské fakulty v Praze byl případ vrácen k novému posouzení. Soudní proces se konal v listopadu 1900 u Krajského soudu v Písku. Hilsner byl navíc obviněn i z vraždy další ženy, Marie Klímové, která měla proběhnout podobným způsobem. Leopold Hilsner byl opět uznán vinným a odsouzen k trestu smrti, jenž však císař František Josef I. zmírnil na doživotí. Až v roce 1918 došlo k Hilsnerově omilostnění a propuštění na svobodu. Skutečný vrah nebyl nikdy nalezen a potrestán.

Polenská aféra měla velký vliv na českou společnost. Rozsudek soudu utvrdil široké vrstvy obyvatel v jejich domněnce o židovské rituální vraždě. Konec 19. století se na našem území nesl ve znamení silných protižidovských nálad. Ačkoliv byla jedním z vrcholů českého antisemitismu v tomto období již zmiňovaná hilsneriáda, nejednalo se o jediný případ tohoto druhu. K podobné události došlo v červenci 1899 v Ústí nad Orlicí. Poblíž města bylo z řeky vyloveno tělo Marie Ruthové, která byla tehdy již měsíc pohřešovaná. Oficiální příčinou smrti bylo utopení, pravděpodobně se jednalo o sebevraždu. Brzy nato se rozšířila zpráva, že v době dívčina zmizení byli u řeky spatřeni dva místní židovští obchodníci - Goldsmied a Zwicker. Svědek je údajně viděl, jak společně házeli do vody cosi velkého. Zdálo se, že by mohlo dojít k rozpoutání podobného případu jako v Polné. Místní úřady však tento případ nenechali dojít tak daleko. Provedla se exhumace těla a následná pitva všechny domněnky vyvrátila. K soudnímu procesu tedy nakonec nedošlo.³³

Podobná situace se odehrála i v Náchodě. Od 21. prosince 1899 se pohřešovala Marie Červinková. Tato mladá dívka pracovala jako služebná v židovské rodině Kohnů. Začalo se spekulovat o rituálním pozadí příběhu. Spekulace pomohl rozšířit i list *Deutsches Volksblatt*, který o „záhadném“ případu podrobně referoval. Na základě udání českého obchodníka byl Emanuel Kohn zatčen. Svědek ho údajně viděl, jak tajně spouští ze svého okna mrtvolu Marie Červinkové. Vše dokonale zapadalo do

---

³³ FRANKL: „*Emancipace od Židů*“. *Český antisemitismus na konci 19. století*, s. 292-293.

stereotypního schématu o rituální vraždě. 9. ledna však vylovili z řeky tělo Marie Červinkové. Pitva prokázala, že šlo o sebevraždu.³⁴ Ani v Náchodě se tak nepodařilo rozpoutat protižidovský soudní proces.

Z výše uvedeného jasně vyplývá, že obviňování Židů z rituální vraždy bylo na konci 19. století stále používaným argumentem. Antisemité jeho pomocí silně působili na emoce českého obyvatelstva, šířili strach a nedůvěru vůči Židům. Když se někdo pohřešoval nebo došlo k „nejasnému“ úmrtí, nebylo nic jednoduššího než svalit vinu na své židovské sousedy a jejich zvláštní rituály. Tato středověká pověra byla v lidech hluboce zakořeněná, stejně tak jako i některé jiné protižidovské stereotypy.

3.1.4. Antisemitismus v tisku a literatuře

Sílící antisemitismus konce 19. století můžeme pozorovat také na stránkách tisku a v literatuře. Velmi často se v nich objevují tvrzení o neschopnosti Židů asimilovat se k českému národu a o jejich odlišnosti. „Argumentuje“ se také jejich typickými negativními vlastnostmi, jako má být vychytralost, vypočítavost, drzost a podobně. Protižidovskou rétoriku můžeme najít skoro ve všech tehdejších novinách, liší se pouze svou intenzitou.

Za příklad mohou sloužit například některé články z novin Hlasy z Hané z roku 1890. Výpady proti Židům zde nacházíme hlavně v souvislosti s národnostním bojem a s blížícími se volbami do moravského zemského sněmu. Noviny propagovaly heslo „svůj k svému“ a vybízely český lid, aby nakupoval v českých obchodech. „...*této zásady, jakou hlásají proti nám zdejší židé, budeme a musíme se držet i my.. nečestno jest dobrými našimi penězi podporovati a vydržovati německé a židovské obchodníky.*“³⁵ V jiném článku se dočteme o „důvodech“ vzniku antisemitismu. „*Stojíme-li dnes pod flaggou antisemitismu, stalo se to jen vinou židův*

---

³⁴ KOVTUN: *Tajuplná vražda*, s. 360-361.

³⁵ DOKOUPÍLOVÁ, Marie: *Projevy antisemitismu v českých prostějovských novinách Hlasy z Hané (1890)*. In: PÁLKA, Petr (red.): *Židé a Morava*. Kroměříž 2001, s. 125-126.

*samých, kteří odmítali nás a tvrdě chovali se ku všem požadavkům našim. Antisemitismus nebyl u nás nikterak uměle vypěstován, nýbrž vyplynul jako nezbytná nutnost ze všech těch příkoří, jež židé na straně národní a na lidu našem páchali...*³⁶ V tomto článku je použita jedna z typických antisemitských rétorik. Český národ se snažil mezi sebe Židy přijmout. Ti se ale chovali natolik nepřipustně, že jedinou možnou reakcí na jejich chování byl vznik antisemitismu.

Předsudky společnosti vůči Židům byly často zobrazovány pomocí karikatur. Obvykle se v nich zdůrazňuje jejich údajný nenárodní, kosmopolitní charakter. K oblíbeným tématům patří také parodování jejich špatné češtiny, například písmeno „v“ se nahradí za „f“. Noviny pak o nich píší jako o „flastencích“, jsou popisováni jako opora německých zájmů. Tradičním tématem karikatur je také zdůrazňování údajně odlišné židovské fyziognomie.³⁷

Antisemitismus v českém tisku dosahuje svého vrcholu v období hilsneriády. Autoři článků se často vyžívají v popisu tajemné rituální vraždy a zvláštních židovských praktik. Právě díky novinám došlo k rozpoutání davové protižidovské kampaně. Na druhou stranu některá periodika byla místem, kde osvícenější lidé hlásali nesmyslnost této pověry.³⁸

Další důležitou oblastí, kde je ve velké míře možno pozorovat protižidovské tendence, je literatura. Protižidovská próza i poezie využívala možnosti vytvoření charakterových typů. Žid pak představoval ztělesnění špatných povahových vlastností, jisté exemplum zla. V souvislosti s protižidovskými tendencemi v české literatuře 19. století bývá uváděn především Karel Havlíček Borovský a Jan Neruda.

Karel Havlíček Borovský vystoupil v roce 1846 proti sbírce básní *České listy*, kterou napsal Siegfried Kapper. Kapper byl předchůdcem česko-židovského hnutí a

---

³⁶ DOKOUPILOVÁ: *Projevy antisemitismu v českých prostějovských novinách Hlasy z Hané (1890)*. s. 126.

³⁷ Více např. FRONK, Václav: *Obraz židovského obyvatelstva v české karikatuře 90. let 19. století*. In: *Na pozvání Masarykova ústavu*. Praha 2004.

³⁸ Více např. HOZÁK, Jan: *Hilsneriáda v českém tisku*. In: ČERNÝ, Bohumil (red.): *Hilsneriáda (k 100. výročí 1899-1999)*. Polná 1999.

zastáncem názoru, že by se Židé měli plně asimilovat do českého národa. Havlíček však toto přesvědčení nesdílel. Mimo jiné prohlašoval: „*A jak tu mohou Izraelité k českému národu náležeti, když jsou původu semitského?*“³⁹ Dodnes se vedou odborné diskuze, které se snaží zjistit, jak vlastně Havlíček svá tvrzení myslel. Část badatelů se přiklání k názoru, že antisemitou nebyl.⁴⁰ Jeho protižidovské výroky měly vyplývat pouze z jeho vypjatého nacionalismu. Židy měl zafixované jako nositele němectví, a proto nebyl schopen přijmout, že se objevil židovský básník, který se rozhodl psát česky. Druhá skupina odborníků poukazuje na fakt, že Havlíček zdůrazňoval rasovou odlišnost Židů.⁴¹ Teorie o „plemenné“ odlišnosti Židů, včetně té Havlíčkovy, byla v 19. století přijímána se samozřejmostí.

V roce 1869 publikoval Jan Neruda v *Národní listech* soubor článků, které později vyšly pod názvem *Pro strach židovský*. Jedná se o první souvislý český antisemitský traktát.⁴² Na několika místech se odvolává na dílo Richarda Wagnera *Das Judentum in der Musik*. Wagner mimo jiné tvrdil, že charakter Němců je zcela neslučitelný s povahou Židů. Stejně tak Neruda prohlašoval, že Židé jsou cizím národem, který nelze integrovat do toho českého. „*Židé žijí všude co národ cizí, u nás co nejčizější. Vědomí cizosti té není jen u nás, kde má ráz již hotového národního nepřátelství, nýbrž všude.*“⁴³ V díle se opakuje většina klasických protižidovských stereotypů. Podle Nerudy byli Židé v evropských zemích vždy pouze hosté, a proto je správné dbát zásady, že pán a host nemůžou mít nikdy stejná práva. Navrhuje společný národní boj proti židovskému finančnímu kapitálu formou sdružování. Zdůrazňuje, že v této době je především potřeba emancipovat se od Židů a od jejich převahy v celé řadě odvětví. „*Emancipaci českou od Židů hlavně bráti musíme co emancipaci od*

---

³⁹ HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel: *Dílo I*. Praha 1986, s. 333.

⁴⁰ Více např. BRABEC, Jiří: *Podoby českého antisemitismu před první světovou válkou*. In: *Na pozvání Masarykova ústavu*. Praha 2004; FRANĚK, Jiří: *Asimilace*. In: VEBER, Václav (red.): *Židé v novodobých dějinách*. Praha 1997.

⁴¹ Více např. FRANKL: „*Emancipace od Židů*“, s. 33.

⁴² TOMAN, Jindřich: *Pandořina skříňka. Český klasik Jan Neruda a jeho pohled na Židy*. In: *Roš chodeš*, ročník 72, číslo 11 (listopad 2010), s. 8.

⁴³ NERUDA, Jan: *Pro strach židovský*. Praha 1935, s. 19.

*židovského obchodu, od židovského využitkování cizí práce.*⁴⁴ Antisemité uvítali jeho dílo s nadšením. Brožura byla hojně tištěna a stala se součástí boje proti cizímu židovskému živlu v českých zemích. Neruda spojil tradiční protižidovské předsudky s moderním politickým antisemitismem.

Karel Havlíček Borovský a Jan Neruda patří mezi přední osobnosti české literatury 19. století. Je to jeden z hlavních důvodů, proč mají mnozí tendence jejich protižidovské výroky omlouvat. Na druhou stranu je třeba brát v úvahu, že jsme při zhodnocování jejich postojů do velké míry determinováni dnešním pohledem a tragédií šoa. Není však možné spokojit se s názorem, že v jejich době byl tento antisemitismus „normální“. Je třeba si připustit, že jejich názory byly silně protižidovské. Oba autoři žili v době sílícího antisemitismu, kterému se nevymkli. Stali se jeho součástí.

3.2. První republika - zlatý věk československých Židů

3.2.1. Postavení Židů v nové republice

Československo bylo jedinou evropskou zemí, která při sčítání lidu umožnila svým občanům přihlásit se k židovské národnosti. V roce 1921 v Čechách této možnosti využilo téměř 15% občanů židovského vyznání, 10 983 lidí. Na Moravě a ve Slezsku bylo toto procento vyšší, jednalo se téměř o polovinu, celkem 18 630 občanů. Při sčítání lidu v roce 1930 se podíl občanů židovské národnosti ještě zvýšil, v souhrnu v českých zemích přesáhl 30% (na Slovensku a na Podkarpatské Rusi bylo toto procento značně vyšší).⁴⁵ Nejvíce příslušníku židovské víry se v meziválečném Československu hlásilo k české národnosti. Židovská komunita v Čechách se řadila mezi nejvíce sekularizované v Evropě. Význam náboženského života za první republiky značně klesl. Většina Židů z Čech navštěvovala synagogu pouze na hlavní

---

⁴⁴ Tamtéž, s. 28.

⁴⁵ KOŘALKA, Jiří: *Národní identita Židů v českých zemích 1848-1918, mezi němectvím, češtvím a sionismem*. In: TOMASZEWSKI, Jerzy – VALENTA, Jaroslav (eds.): *Židé v české a polské občanské společnosti*. Praha 1999, s. 16.

židovské svátky. Jiná situace panovala na Moravě, kde nedošlo k takové míře asimilace jako v Čechách. Židovské tradice a zvyky zde byly více dodržované.

V lednu 1919 byla založená Židovská strana, které se dlouho nedařilo dostat se do parlamentu. Ke zlomu došlo v roce 1929, kdy byli dva její představitelé zvoleni. Jednalo se o Ludvíka Singera a Julia Reisz. V následujících volbách v roce 1935 je vystřídali Angelo Goldstein a Chaim Kugel.⁴⁶ Židovská strana chtěla reprezentovat československé občany, kteří se hlásili k židovské národnosti. Za cíl si stanovili zlepšení ekonomické situace v chudých židovských oblastech, především na východním Slovensku a na Podkarpatské Rusi. Dále se věnovali především otázce postupu proti osobám bez státní příslušnosti a židovskému školství. Poslanec Chajim Kugel byl zakladatelem a dlouholetým ředitelem hebrejského gymnázia v Mukačevu.

Největší význam v období první republiky měla dvě židovská hnutí – Čechožidé a sionisté. Mezi hlavní stoupence Čechožidů patřil například: politik Adolf Stránský, filozof a spisovatel Viktor Vohryzek, kolínský rabín Richard Feder, filozof Jindřich Kohn či dlouholetý předseda této organizace, Otta Stross. Čechožidé se stavěli proti pojetí Židů jako národa. Židovství považovali pouze za náboženské vyznání, zdůrazňovali svou příslušnost k Čechům. Snažili se o co největší asimilaci k českému národu, která podle nich měla vyřešit i otázku antisemitismu. Chtěli najít racionální příčiny protižidovských tendencí a doufali, že tím se tento problém navždy vyřeší. Při každé příležitosti zdůrazňovali svou loajalitu k Československé republice a jejímu prezidentu Masarykovi. Byli to především příslušníci hnutí Čechožidů, kteří se, v pozdějších dobách ohrožení státu, rozhodli neemigrovat. Odchod z republiky v době krize brali jako něco zcela nepřipustného. Vníмали se jako občané Československa a chtěli, spolu s ostatními, bránit svůj stát.

Integrace židovského obyvatelstva do české společnosti probíhala bez větších problémů, a proto již tolik lidí nemělo potřebu se v českožidovském hnutí angažovat.

---

⁴⁶ ROTHKIRCHENOVÁ, Livie: *Československé židovstvo: Vzestup a úpadek (1918-1939)*. In: *Na křižovatce kultur*. Praha 1992, s. 107-108.

Postupně tak začala pozice Čechožidů slábnout, vedoucí roli v československém židovstvu časem získali sionisté. Jejich zájmy v parlamentu hájila Židovská strana. Nejvíce příznivců mělo toto hnutí v Praze, v pohraničí, na Moravě a ve Slezsku. Cílem sionistů za první republiky nebylo budování státu Izrael. Chtěli hájit a prosazovat práva občanů, kteří se hlásili k židovské národnosti. Většina z nich neměla v úmyslu se vystěhovat. Židovský nacionalismus byl mezi českými vzdělanci přijímán veskrze pozitivně. Sympatizoval s nimi například i T.G.Masaryk, Emanuel Rádl či Arno Novák. V jejich snahách o uznání Židů jako národa spatřovali paralelu s dřívější snahou Čechů uhájit svá práva v rámci česko-německého boje.⁴⁷ Mezi nejznámější stoupence sionismu u nás patřili: Max Brod, Viktor Fischel, Gustav Sicher (od roku 1947 vykonával funkci vrchního rabína), Jacob Edelstein (vedl Palestinský úřad, v terezínském ghettu byl členem Rady starších) či již zmínění poslanci za Židovskou stranu Ludvík Singer, Julius Reisz, Angelo Goldstein a Chajim Kugel. V roce 1921 a 1923 sionisté uspořádali v Karlových Varech mezinárodní kongres. V roce 1935 se konal v Praze.

3.2.2. Vývoj antisemitismu v období 1918-1938

V letech 1918-1920 došlo v Československu k řadě protižidovských nepokojů. Vznikly z několika důvodů. Jedním z nich byla ekonomická nouze, která nastala v důsledku první světové války. Zboží bylo drahé a byl ho nedostatek. Během války se také vytvořila migrační vlna východoevropských a haličských Židů, kteří museli odejít ze svých domovů. Na podzim 1918 mělo být v Čechách přibližně 7 000 haličských uprchlíků.⁴⁸ Většinou se jednalo o chudé ortodoxní Židy, kteří se značně lišili od sekulárních a asimilovaných českých Židů. K nepokojům také přispěl další z klasických stereotypů o domnělém „němčení“ Židů. Jeden z nejznámějších pogromů se odehrál 3.

---

⁴⁷ ČAPKOVÁ, Kateřina: *Československé sionistické hnutí v nových historických souvislostech*. In: POJAR, Miloš - SOUKUPOVÁ, Blanka - ZAHRADNÍKOVÁ, Marie (eds.): *Židovská menšina v Československu ve třicátých letech*. Praha 2004, s. 65.

⁴⁸ ČAPKOVÁ: *Češi, Němci, Židé?*, s. 197.

a 4. prosince 1918 v Holešově. Za podpory místních pořádkových služeb došlo k drancování dvaceti šesti židovských obchodů, židovského obecního úřadu a modlitebny. O život přišli dva Židé.⁴⁹ Zasáhnout muselo vojsko z Kroměříže. Československá vláda tyto útoky okamžitě odsoudila.

Postupně se situace uklidnila. Ke stabilizaci poměrů výrazně přispěla také hospodářská konjunktura, která nastala ve dvacátých letech. Podmínky života v Československu se zlepšily. Lidé již neměli důvod svalovat vinu na Židy a vyvolávat nepokoje. Došlo k rozkvětu židovské komunity. V Polsku a Maďarsku platil pro studenty židovského původu numerus clausus, a tak mnoho z nich přicházelo studovat na československé vysoké školy. Svým postojem k Židům si republika vysloužila uznání západních států.

K novým výbuchům antisemitismu začalo docházet ve třicátých letech. Vznikla vleklá hospodářská krize, která se stala ideálním podhoubím pro vznik xenofobních a rasistických tendencí. Antisemitismus se začal ujímat i v intelektuálních kruzích. Na druhou stranu byly paralelně zakládány organizace, které se snažily bojovat s protizidovskými stereotypy. Například v roce 1933 došlo v Praze k založení Ligy proti antisemitismu.⁵⁰

Jedním z charakteristických problémů tohoto období byla otázka zahraničních uprchlíků. Od roku 1933 přicházelo do Československa mnoho emigrantů z Německa. Po nástupu Hitlera k moci utíkali nejprve jeho političtí odpůrci a později i lidé židovského původu. Československé úřady je zpočátku přijímaly bez větších potíží. Postupně se situace pro některé z nich změnila. Do země neměli být vpouštěni komunisté a lidé, kteří měli cestovní pas třetí země. Většinou se tím mysleli tzv. východní židé, kteří původně pocházeli z Polska a byli z Německa hromadně vyháněni. Československo nechtělo, aby se tito lidé zdržovali v republice. Pro emigranty tak často nebylo obtížně se do Československa dostat, nýbrž zde zůstat. Úřady se báli přílivu

---

⁴⁹ČAPKOVÁ: *Češi, Němci, Židé?*, s. 111-112.

⁵⁰RATAJ: *Český antisemitismus v proměnách let 1918-1945*, s. 53.

ortodoxních Židů, kteří by v lidech mohli vyvolat protižidovské nálady. Snažily se, aby zde tito lidé setrvali co možná nejkratší dobu. Podle odhadů Československem mezi lety 1933-1938 prošlo kolem 20 tisíc uprchlíků, pouze přibližně polovina z nich byla registrována na úřadech.⁵¹

Československé židovské organizace reagovaly na příchod židovských uprchlíků zcela rozdílně. Pro českožidovské hnutí bylo stále hlavním cílem přesvědčit okolí o své loajlnosti vůči republice. Do pomoci německým židovským emigrantům se nezapojovali. Domnívali se, že tuto otázku má vyřešit Společnost národů. Svým postojem se snažili dokázat, že jsou především občany Československa. Na prvním místě chtěli podpořit stát, ke kterému náleželi. Demonstrovali, že příslušnost k československému národu je pro ně důležitější než jejich náboženské konfese. Doufali, že tím získají podporu a upevní si své postavení ve společnosti. Namísto toho se však postupně dostávali do stále větší izolace.

Čeští sionisté se v této situaci zachovali zcela opačně. Právě oni přispěli největší měrou k pomoci židovským emigrantům z Německa a později i z Rakouska. O uprchlíky se zpočátku starala Židovská ústředna pro sociální péči. V roce 1936 byl v Praze založen Pomocný ústav pro židovské průchozí a vystěhovalce HICEM.⁵² S jeho fungováním je spjato působení Marie Schmolkové a Hany Steinerové, které se velmi aktivně podílely na pomoci židovským běžencům. Hlavním cílem sionistických organizací bylo získat pro tyto lidi víza do dalších zemí. Vystěhovalcké certifikáty do Palestiny vydával v Praze Palestinský úřad. V jeho čele stál v posledních letech Jacob Edelstein, jeden z významných českých sionistů. Problémem zůstávalo, že počet těchto certifikátů byl značně omezený.

Ke konci první republiky se Židé opět stávají terčem antisemitských útoků, což je patrné i ze zpráv v dobovém tisku. Například v lednu 1938 uveřejnily *Pražské noviny*

---

⁵¹ FRANKL, Michal: *První republika a židovští uprchlíci před nacismem*. In: *Židé v Čechách*. Praha 2007, s. 21-22.

⁵² ČAPKOVÁ: *Československé sionistické hnutí v nových historických souvislostech*. In: POJAR - SOUKUPOVÁ- ZAHRADNÍKOVÁ (eds.): *Židovská menšina v Československu ve třicátých letech*, s. 70.

článek o „Židovské otázce“: „/.../ V dnešní době začíná zase býti módou pořádati pogromy proti Židům. Nikdy nebyla taková nálada proti Židům jako nyní. Lid často cítil odpor k Židům, neměl však odvahy odpor tento projevit veřejně. Jestliže však někdo začne hlásati otevřeně protižidovská hesla, ihned se lid spontanně přidá k němu...“⁵³

V této době se protižidovské články začaly objevovat v tisku daleko častěji.

Celkově lze říci, že ve dvacátých letech byla situace Židů v Československu velmi příznivá. Antisemitismus sice zcela nezmizel, ale vyskytoval se spíše v latentní podobě. Nedochovalo k fyzickým útokům proti Židům, občasné projevy nesnášenlivosti měly verbální podobu. Stav uvnitř židovské komunity za první republiky je možno charakterizovat jako boj mezi národnostní koncepcí Čechožidů a sionistů. Jejich neshody se projeví například i při řešení otázky židovských uprchlíků z Německa a později i z Rakouska. Ke zlomu došlo během třicátých let, kdy se postavení Židů postupně zhoršovalo. Aktivizace antisemitismu byla jedním z důsledků vleklé hospodářské krize. Radikalizace společnosti pomohla oživit mnoho z tradičních protižidovských stereotypů, které začali přijímat i mnozí příslušníci československé inteligence. Ke konci první republiky nabýval na intenzitě národní antisemitismus v kombinaci s rasovým. Opět se stalo aktuálním tvrzení o židovském „němčení“, o jejich světové propojenosti a konspiraci. Kromě toho však také sílily tendence zdůrazňující „rasovou“ odlišnost Židů a potřebu „očistit národ od cizího živlu“. Druhá republika tak mohla stavět na xenofobním podhoubí, které skrytě existovalo již ke konci první republiky.

---

⁵³ Národní archiv (dále jen NA), Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový archiv (dále jen MZV-VA), 1931-1938, inv. č. 1150, sign. n-7, k. 2320.

3.3. Nárůst antisemitismu v období druhé republiky

3.3.1. Situace Židů v Čechách

Po přijetí Mnichovské dohody zasáhla Československo hluboká krize. Došlo k zabrání zhruba 37 % celkové plochy republiky. Stát přišel přibližně o 36 % obyvatel.⁵⁴ V obyvatelstvu se šířil pocit zklamání a hořkosti. Hledal se viník národní katastrofy. Mnozí tvrdili, že chyba je v nefungujícím pluralistickém politickém systému. Jiní ze všeho vinili prezidenta Beneše. Ve chvílích „národní frustrace“ nastaly ideální podmínky pro společenskou legalizaci antisemitských tendencí.

Vláda musela řešit otázku uprchlíků z pohraničí. Podle statistik uteklo do vnitrozemí zhruba 171 tisíc lidí, z toho 18 673 Židů.⁵⁵ Úřady nepřistupovaly ke všem z nich stejně, bránily se příchodu velkého počtu Němců a Židů. Naopak Češi z pohraničí se měli rychle začlenit do společnosti. Ministerstvo sociální péče řízené Petrem Zenklem v říjnu 1938 rozhodlo, že se musí zabezpečit, aby uprchlíci, především Židé a Němci, nenastupovali do námezdního zaměstnání bez svolení státních úřadů. Rozhodnuto bylo také pořídit seznam těchto osob.⁵⁶ Nová republika měla být státem Čechů, Slováků a Karpatorusinů. Pro německé a židovské uprchlíky zde již nebylo místo. Předpokládalo se, že jejich pobyt v Česko-Slovensku je dočasný.

Další vlna utečenců vznikla po tzv. křišťálové noci. Jednalo se o organizovaný celoříšský pogrom, který se uskutečnil v noci z 9. na 10. listopadu 1938. Synagogy hořely i v okupovaném pohraničí. Mnoho židovských domů, bytů a obchodů bylo zničeno. Ministerstvo vnitra vydalo nařízení, že přes demarkační linii nesmí být puštěni

---

⁵⁴ GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Druhá republika 1938-1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha 2004, s. 26.

⁵⁵ FRANKL: *Druhá republika a židovští uprchlíci*, s. 47.

⁵⁶ KÁRNÝ: *Politické a ekonomické aspekty „židovské otázky“ v pomnichovském Československu*, s. 176.

žádní Židé, kteří nemají v republice domovské právo. Židovští uprchlíci tak byli násilně vraceni zpět.⁵⁷

Ve společnosti sílily projevy antisemitismu. Židé byli označováni za hlavní prvek národního rozkladu. Nerozlišovalo se, zda se jedná o sionisty, německé či české Židy. Útočilo se na ně z rasových důvodů, a tak nezáleželo na tom, ke kterému národu se ve skutečnosti hlásili. Determinoval je jejich původ. Byli tak ze společnosti vyčleňováni ještě dřív, než došlo k přijetí oficiálních protižidovských nařízení. Na podzim 1939 však vláda nechtěla řešit otázku Židů příliš radikálně. Důvodů existovalo více. Česko-Slovensko jednalo s Francií a Anglií o poskytnutí finanční pomoci. Jednou z podmínek bylo, že vláda nesmí vůči Židům a emigrantům z pohraničí uplatňovat restriktivní opatření. V listopadu 1939 dostal premiér Syrový telegram, ve kterém američtí Židé vyjadřovali své pobouření nad situací Židů v republice.⁵⁸ Hrozilo tak, že dojde k bojkotu československého zboží v zahraničí, což by stát nesmírně poškodilo.

V období druhé republiky se rozvinula veřejná debata o definici pojmu Žid, což se dá považovat za jistý předstupeň protižidovského zákonodárství. Na konci října 1938 vypracovali čeští lékaři a právníci memorandum, ve kterém požadovali vymezení tohoto označení. Poukazovali na to, že jejich procento zastoupení mezi lékaři a právníky je daleko větší, než je poměr mezi židovskými a nežidovskými obyvateli v republice. Podle nich tak mělo dojít ke stanovení kvóty, která by byla adekvátní k jejich zastoupení ve státě. Tlak na vyřešení „židovského problému“ sílil. 13. ledna 1939 byli židovští právníci vyloučeni z Jednoty česko-slovenských advokátů.⁵⁹ V mnoha veřejných institucích začal být otevřeně projevován antisemitismus. Například Komise pro rasové otázky lékařské sekce Strany Národní jednoty v lednu 1939 vypracovala svoji vlastní definici pojmu Žid. V komisi byli zastoupeni profesoři Lékařské fakulty Univerzity Karlovy, vedl ji bývalý ministr zdravotnictví Mentl. Podle

---

⁵⁷ Národní archiv v Praze (dále jen NA), Předsednictvo ministerské rady (dále jen PMR), 1921-1942, inv. č. 1866, sign. 1590, k. 588, transportování židů z obsazeného území přes demarkační čáru na území československé, 14. 11. 1938.

⁵⁸ NA, PMR, 1921-1942, inv. č. 1866, sign. 1590, k. 588.

⁵⁹ RATAJ: *O autoritativní národní stát*, s. 113.

nich se Židé liší od Evropanů svoji fyziognomií, typem chorob a charakterovými vlastnostmi – například ziskuchtivostí, nechutí k fyzické práci či slaběji vyvinutým smyslem pro čest.⁶⁰

Postupem času rostl nátlak Hitlera na „řešení židovské otázky“ v Česko-Slovensku. Podle něj se zde tento „problém“ řešil příliš pomalu a s malou ochotou. Německo stupňovalo svůj tlak a výhrůžky. Podle Berlína existovalo jediné správné východisko. Měla být vytvořena podobná protižidovská opatření, která již v sousedním státě fungovala. 27. ledna 1939 vydala vláda usnesení, kterým došlo k odstranění Židů ze státní služby. Dále přijala nařízení o přezkoumání státního občanství. Emigranti měli nejpozději do půl roku opustit území Česko-Slovenska.⁶¹

Republika ztrácela prvky suverenity. Beranova vláda se snažila splnit Hitlerova přání v mylném domnění, že tak stát uchrání. Antisemitismus druhé republiky většinu českých Židů zaskočil. Považovali se za součást národa a najednou docházelo k jejich ostrakizaci. Mnozí z nich se rozhodli přestoupit ke křesťanství. Mysleli si, že se tak zbaví poslední části své odlišnosti a dokážou svému okolí svou sounáležitost s většinovou společností. Antisemité však trvali na názoru, že Židé se liší svým původem, svou rasou. Národ pojímali jako společenství lidí stejné krve. Chtěli vyčistit národ od „cizích živlů“, proto zde pro Židy již nebylo místo.

3.3.2. Vzpomínky českých Židů na druhou republiku

V oddělení šoa Židovského muzea v Praze je uložena sbírka vzpomínek židovských pamětníků.⁶² Primárně byly rozhovory nahrávány kvůli zachycení paměti a prožitku holocaustu. Období před vznikem Protektorátu Čechy a Morava a období

---

⁶⁰ RATAJ, Jan: *Česká politika v druhé republice – kritický pohled na „neznámé“ češství*. In: POJAR, Miloš – SOUKUPOVÁ, Blanka – ZAHRADNÍKOVÁ, Marie: *Židovská menšina za druhé republiky*. Praha 2007, s. 34.

⁶¹ KÁRNÝ: *Politické a ekonomické aspekty „židovské otázky“ v pomnichovském Československu*, s. 192-193.

⁶² Více např. NOVOTNÁ, Hedvika: *Židé vzpomínají na druhou republiku. Obraz druhé republiky v memoárech židovských autorů z českých zemí*. In: POJAR, Miloš – SOUKUPOVÁ, Blanka – ZAHRADNÍKOVÁ, Marie: *Židovská menšina za druhé republiky*. Praha 2007.

poválečné proto není na nahrávkách zachycené tak podrobně. Slouží spíše k dokreslení celkové obrazu života českých Židů před a po druhé světové válce. V následujících odstavcích, které vznikly rozbořením zhruba 300 vzpomínek, se zaměřím na tři hlavní oblasti: 1) Náboženské prostředí pamětníka a míru asimilace. 2) Vzpomínky na setkání s antisemitismem před březnem 1939. 3) Otázka možnosti emigrace z Československa.

Židovská komunita v Čechách patřila mezi nejvíce sekularizované v Evropě. V tomto období byla většina Židů plně asimilovaná do českého, popřípadě německého prostředí. V důsledku snahy o splynutí s většinovou společností obvykle docházelo k odklonu od striktního dodržování náboženských předpisů. V rozhovorech se často opakuje, že prarodiče ještě byli ortodoxní a dbali na tradici, zatímco rodiče navštěvovali synagogu pouze o tzv. vysokých svátcích. Dodržování košer stravy postupně také ztrácelo na významu. Odlišná situace byla na Slovensku a na Podkarpatské Rusi, kde existoval výrazně větší podíl ortodoxních Židů.

Pamětnice J.Š. na otázku, zda její rodina byla ortodoxní, uvedla: „*Ne, vůbec ne, spíš se dá říct, že jsme byli jen formálně registrovaní, sice jsem na náboženství chodila, ale v Chrudimi ani nebyla synagoga, tam byla jen modlitebna a já s maminkou jsme chodily akorát na Nový rok a Dlouhý den, tatínek a sestra vůbec ne. Takže my jsme sice byli v židovské víře, ale celkem se u nás nezachovávaly ani židovské svátky.*“⁶³ Podobně vzpomíná i J.V., který pochází z Prahy. „*Maminčina rodina, to byla pražská žižkovská rodina a můj dědeček, jak si ho pamatuju, chodil do synagogy jen na velké svátky. Příležitostně se třeba zeptal dětí, jestli půjdou s ním. Pamatuju si, že jednou jsem já a mí bratřenci byli s dědečkem v synagoze, ale musím přiznat, že nevím, jaký svátek to byl, nic mi z toho nezůstalo.*“⁶⁴ V tomto duchu ostatně vypovídá většina pamětníků. V náboženském slova smyslu se považovali za Židy, ale rituální předpisy dodržovali pouze elementárně. Jejich praktikování se často omezilo na návštěvu synagogy o vysokých svátcích. Židé patřící do této skupiny také často zdůrazňují, že se plně

---

⁶³ Archiv Židovského muzea v Praze (dále jen AŽMP), sbírka Rozhovory s pamětníky šoa, kazeta 195.

⁶⁴ Tamtéž, kazeta 018.

asimilovali k českému národu a že se nepodíleli na údajném „němčení“ Židů: „*My jsme byli opravdu Češi. Neinklinovali jsme ani k sionismu ani k něčemu takovému. Prostě jsme žili v české společnosti. Dokonce jsme ani my, děvčata, německy nerozuměly.*“⁶⁵ Někteří v rozhovorech uvedli, že až do druhé republiky nevěděli, že jsou Židé. „*Že jsem Žid, to jsem se snad dozvěděl až v roce 1938. Byli jsme úplně asimilovaní, žili jsme jako ostatní lidi, žádné židovské svátky jsme neslavili.*“⁶⁶

Druhou sledovanou oblastí, která je stěžejní pro vytvoření obrazu druhé republiky, jsou vzpomínky na setkání s antisemitismem. Ačkoli bylo období před vznikem Protektorátu Čechy a Morava charakteristické prudkým nárůstem protižidovských útoků ze strany obyvatel, tisku i vlády, většina svědků se o tomto tématu sama nezmiňuje. Na přímou otázku, jak vnímali antisemitismus za druhé republiky, pamětníci odpovídají, že se s ním ve větší míře nesetkali nebo jím nebyli více zasaženi: „*Velice malej. Tenkrát v Československu, já myslím, antisemitismus byl úplně slabej, úplně slabej.. My jsme si uvědomili, že Československá republika tenkrát byla demokratická země. A velice málo antisemitismu jsme zažili. I ve škole, když jsme byli v gymnáziu nebo v obecné škole, celkem dva nebo tři židi mezi třiceti nežidy, necítili jsme nějaký antisemitismus. Velice málo.*“⁶⁷ Zdůrazňování demokratičnosti Československa patří v těchto rozhovorech k často se opakujícím prvkům. Pamětníci uvádějí, že se setkali pouze s mírnou formou protižidovských útoků. Vzpomínají především na verbální projevy, jako bylo ponižování ze strany učitelů či nadávky křesťanských dětí. O existenci antisemitismu věděli, v tomto období mu však nepřikládali velkou důležitost. Obvykle si ho vybavují v rámci vyprávění humorných historek, jejichž pomocí se tyto tendence snaží zlehčovat. „*Samozřejmě, že antisemitské hnutí existovalo. Například můj profesor zeměpisu kandidoval v roce 1935 ve volbách u*

---

⁶⁵ Tamtéž, kazeta 259.

⁶⁶ Tamtéž, kazeta 194.

⁶⁷ AŽMP, sbírka Rozhovory s pamětníky šoa, kazeta 461.

*nás na Letné pod heslem: Proti křivým nosům, volte kandidátku číslo osm.*⁶⁸ Idealizování tohoto období souvisí také s věkem pamětníků, většina z nich se narodila kolem roku 1925. V roce 1938 jim tedy bylo přibližně třináct let. Větší projevy antisemitismu si obvykle vybavují svědci, kteří byli v této době již dospělí a s protižidovskými opatřeními se setkali v praxi. Obvykle se jednalo o státní úředníky, právníky či lékaře, kteří v důsledku protižidovských opatření museli opustit svá zaměstnání.

Mnozí z dotazovaných se domnívali, že antisemitismus se v českých zemích objevil až s příchodem Němců. *„K té druhé republice vám můžu říct jenom jedno, že jsem za celou tu dobu, bez ohledu na pořadí těch republik, nevěděl, co to je antisemitismus. Antisemitismus, který tady je, to je plod války, já jsem to opravdu nevěděl, my jsme byli považováni za stejné lidi, jako každý jiný.*⁶⁹ Tyto názory souvisí se snahou pamětníků vypořádat se s diskriminací, které byli vystaveni ze strany Čechů. Vinu za antisemitismus proto spojují až s Němci a jejich okupací.

Ve všech rozhovorech se objevují úvahy o možnosti emigrace z republiky. Důvody, proč k ní obvykle nedošlo, jsou různorodé. Mnozí svědci zdůrazňovali svoji příslušnost k československému národu, který nechtěli v době krize opustit. *„Strýc říkal: „Vystěhujte se.“ Otec odpověděl, protože se cítil vlastenec a odbojník z 1. světové války: "Tady jsem se narodil a zde chci zemřít." Nepodařilo se, zemřel v Osvětimi.*⁷⁰ Pamětníci doufali, že se spolu s ostatními postaví Hitlerovi a nebezpečí brzy pomine. Jiní cítili povinnost zůstat se svými rodiči, kteří byli staří či nemocní. Drtivý podíl dotazovaných uvedl, že nikdo nemohl tušit, jak celá situace dopadne. Předpokládali, že protižidovská opatření se již nebudou stupňovat. Nikdo nemohl vědět, že nakonec dojde k fyzické likvidaci miliónů Židů.

---

⁶⁸ LORENCOVÁ, Anna – HYNDRÁKOVÁ, Anna: *Česká společnost a Židé podle vzpomínek pamětníků*. In: KÁRNÝ, Miroslav – LORENCOVÁ, Eva (eds.): *Terezínské studie a dokumenty 1999*, Praha 1999, s. 102.

⁶⁹ AŽMP, sbírka Rozhovory s pamětníky šoa, kazeta 267.

⁷⁰ AŽMP, sbírka Rozhovory s pamětníky šoa, kazeta 337.

Ze studia vzpomínek se na první pohled zdá, že před 15. březnem 1939 v Čechách existoval pouze mírný antisemitismus. Židé byli ve velké míře asimilovaní a cítili se součástí československého národa. Na období pomnichovské republiky detailně nevzpomínají. Mluví o demokratické tradici první republiky, a poté plynule přecházejí k vyprávění o příchodu Němců a pozdější deportaci do koncentračních táborů. Druhou republiku komentují většinou pouze v souvislosti s Mnichovskou dohodou, která jim způsobila pocity zklamání a zrady. Jako další zlomový moment je pro ně až německá okupace, které připisují hlavní vinu za osud židovského obyvatelstva. Z rozhovorů se tak může zdát, že antisemitismus byl obyvatelům Čech a Moravy importován ze sousedního Německa. Protižidovská opatření a růst nesnášenlivosti vůči Židům však byly jedním z charakteristických znaků autoritativní demokracie druhé republiky. Podle mého soudu si pamětníci toto období zpětně idealizují. Doba, která pro většinu z nich přišla poté – šoa, totiž byla mnohem více traumatizující. Proto se jim pomnichovská republika jeví tolerantnější, než pravděpodobně byla, potažmo jak můžeme usuzovat na základě pramenů.

3.3.3. Antisemitismus v českém tisku

Narůst antisemitských projevů za druhé republiky je zaznamenán v dobovém tisku. Autoři článků se zamýšleli nad možnými východisky z krize státu. Sílil český nacionalismus. Jeho stoupcí chtěli očistit národ od „cizích živlů“. Mnozí se snažili najít viníka mnichovské krize. Často za něj byl označován prezident Beneš, nefungující pluralistický politický systém či právě Židé. Útoky proti nim postupně nabývaly na intenzitě.

Jedním z periodik, na jehož stránkách se vyskytovaly časté útoky proti Židům, byl *Venkov*. Jednalo se o ústřední tiskový orgán republikánské (agrární) strany. Na začátku října 1938 otiskly noviny prohlášení o politické a hospodářské situaci. Mimo jiné se v něm píše: „*Musíme se naučiti živé lásce jen k sobě a zbaviti se parazitů, kteří*

s národem nemají nic společného.“⁷¹ Rovněž list *Večer* byl spjat s republikánskou stranou. Propagoval její politiku autoritativního vedení státu. Často útočil proti emigrantům a Židům. V říjnu 1938 uveřejnil článek *Židovská emigrace nechápe, že ji zde nechceme*, který mluvil zcela jasně: „*Víme, že našemu životu a myšlení se nikdy nepřizpůsobí – a také to nechceme... Nepochopí – li to včas, nebude to naše vina.*“⁷² Otázka uprchlíků ze Sudet byla jedním z hlavních témat tisku v říjnu 1938. Mnozí autoři viděli řešení v odchodu nežádoucích osob, Němců a Židů, za hranice. V republice pro ně nemělo být místo. Zapojit do společnosti se tak měli pouze čeští uprchlíci z pohraničí.

Ke konci roku 1938 se v tisku stále častěji objevovaly články, které volaly po vyřešení židovské otázky u nás. Zprávy informovaly o údajném nadměrném židovském vlivu v hospodářství a v některých povoláních. Stále častěji se psalo o potřebě jednotného a „rasově čistého národa“. Za příklad může sloužit i článek z novin *Polední list*, které založil Jiří Stříbrný. V listopadu 1938 zde uvedli: „*Má-li Německo příčinu proti Židům nastupovati dnešní cestu – máme my Čechové těch příčin při nejmenším dvakráté tolik. Nepřimlouváme se za kopírování norimberských zákonů. Na druhé straně musíme se vystříhat všeho, co by ohrožovalo národní charakter našeho státu...*“⁷³ Množily se články, ve kterých se jejich autoři snažili vyřešit otázku, jak definovat pojem Žid. List *Expres* uvedl: „*Židem nelze se stát a Židem nelze přestat být... Židovství nabývá se rodem a neztrácí se nikdy.*“⁷⁴ Jedním z převládajících problémů, o kterém novináři psali, byl i údajný úspěch Židů na úkor ostatních obyvatel. Zatímco český člověk tvrdě pracoval, Židé si měli údajně užívat svůj jednoduše nabytý zisk. V *Národních novinách* se v prosinci 1938 psalo: „*Každý národ má své těžké chvíle. Židé až dosud se měli skvěle. Tedy žádnou sentimentalitu! Dokud náš člověk*

---

⁷¹ *Prohlášení republikánské strany o hospodářské a politické situaci*. In: *Venkov*, roč. 33, č. 233, 4. 10. 1938, s. 1.

⁷² NA, Ministerstvo zahraničních věcí – výstřížkový archiv (dále MZV-VA), 1931-1938, inv. č. 1150, sign. n-7, k. 2320.

⁷³ NA, MZV-VA, 1931-1938, inv. č. 1150, sign. n-7, k. 2320.

⁷⁴ Tamtéž.

*pracuje v pracovních táborech, nemůže se tu Žid rozvalovat v klubovkách bankovních správních rad.*⁷⁵

Antisemitismus se ujal i u části akademiků působících na českých univerzitách. Profesor Drachovský, který v letech 1934-1935 působil jako rektor Karlovy univerzity, ve *Venkově* uveřejnil článek, v němž varoval před vlivem a nepřizpůsobivostí „neárijců“. *„Právě „neárijci“ tvořili povětšinou v našem národě složky velmi málo přizpůsobivé národnímu citění, myšlení a konání... Volání po očistě v tomto směru jest oprávněno, již proto, aby byla umožněna hospodářská a kulturní činnost státních občanů, o jichž národní ryzosti nemůže býti pochyby... Proti žvlům přímo státně nespolehlivým musíme postupovati naprosto bezohledně.*⁷⁶

Židé byli často obviňováni z přílišného vlivu v československém hospodářství. Měli to být oni, kdo způsobili krizi republiky. Nezaměstnanost rostla, protože velkou část pracovních míst měli obsadit „neárijci“ na úkor zbytku obyvatel. V prosinci 1938 uveřejnil jeden z redaktorů *Národní politiky* k tomuto tématu článek. Stanislav Nikolau v něm tvrdí, že požadavek obyvatel je přirozený. Židé ovládli hospodářství a kulturní život. Nyní lidé po právu chtějí, aby byl tento cizí živel odstraněn. Podle něj byli židé navíc nositeli němectví a ve skutečnosti se nikdy k československému národu nepřihlásili. Radí, aby si všichni na „neárijce“ dali pozor a byli vůči nim důslednější a bezohlednější.⁷⁷

Od konce ledna 1939 dosahuje protižidovský tón v tisku svého vrcholu. Tyto útoky byly ovšem „pouze“ v souladu s protižidovskou politikou, kterou uplatňovala Beranova vláda. 27. ledna 1939 došlo k vyloučení Židů ze státní správy. Starší úředníci byli penzionováni, střední dáni na dovolenou a mladí lidé přeřazeni.⁷⁸ V novinách je již patrný otevřený příklon k Německu. Sousední stát je dáván Československu za vzor v

---

⁷⁵ NA, MZV-VA, 1931-1938, inv. č. 1150, sign. n-7, k. 2320.

⁷⁶ DRACHOVSKÝ, Josef: *Národní profil*. In: *Venkov*, roč. 33, č. 292, 11.12.1938, s. 4.

⁷⁷ BEDNAŘÍK, Petr: *Antisemitismus v českém tisku v období druhé republiky*. In: *Židé v Čechách*. Praha 2007, s. 41.

⁷⁸ BEDNAŘÍK, Petr: *Antisemitismus v denících Venkov a Večer v období druhé republiky*. In: KREJČOVÁ, Helena – SVOBODOVÁ, Jana (eds.): *Postavení a osudy židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě v letech 1939-1945*. Praha 1998, s. 136.

mnoha oblastech a rovněž ve svém striktním postupu vůči Židům. Ve člancích se často uvádí, že obyvatelé republiky se „neárijcům“ snažili již dlouho vyjít vstříc, oni však touto pomocí pouze opovrhují. Opět se zdůrazňuje jejich odlišnost a nepřizpůsobivost. Ve Stříbrného *Poledním listu* se v únoru 1939 píše: „K Židům jsme zbytečně shovívaví... Nikdy jsme se nebáli žádného Žida a žádný Žid nás nezastraší, i když by nás přesvědčoval, že třeba sáhne k vraždám. Židé si nezvolili správnou metodu. Kdo seje vítr, ten klidí bouři.“⁷⁹

Ostré antisemitské výpady přicházely rovněž z církevních kruhů. Za příklad může sloužit rozhovor s jedním z představitelů jezuitů, Rudolfem Miklušem. V únoru 1939 v listu *Expres* vysvětloval vztah církve k židovskému obyvatelstvu. „Vysoký hierarcha vyslovil se docela jasně. Církvi nemůže být lhostejno, když úplně cizí živly stále ohrožují hmotně i mravně jejich věřící... P. Mikluš, na přímou otázku, co křesťanství může proti Židům připustit, odpověděl: vše. Nejdůležitější je vyřazení Židů ze všech úřadů, vyloučení Židů ze soudnictví, advokacie, lékařství a novinářství a znemožnění jakéhokoli židovského vlivu na výchovu křesťanské mládeže.“⁸⁰

Venkov, ústřední tiskový orgán Strany národní jednoty, byl v této době již výrazně proněmecky orientován. Na svých stránkách se zaměřoval na podporu vládní politiky. Rudolf Halík, šéfredaktor listu, se ve svých člancích často věnoval aplikaci německých rasových zákonů do českého prostředí. „Dbáli o čistotu rasy velký národ německý, musí o ni dbáti i malý národ český, protože nemůžeme dovolit, aby se jeho životní prostor stal kořistí jiné rasy. Péče o zdraví a rasovou čistotu českého národa není projevem zášti k jiné rase ani mysticismem: je prostě pochopením povinností, jež máme ke svému národu.“⁸¹ V závěru článku vyzývá, aby lidé střežili čistotu národa a zakládali rodiny pouze s příslušníky stejné krve.

Na výše uvedených příkladech je patrná základní rétorika antisemitských útoků za druhé republiky. Židům se vyčítal jejich údajný nadměrný vliv v hospodářství a

---

⁷⁹ NA, MZV-VA, 1939-1940, inv. č. 1150, sign. n-7, k. 2321.

⁸⁰ NA, MZV-VA, 1939-1940, inv. č. 1150, sign. n-7, k. 2321.

⁸¹ HALÍK, Rudolf: *Rodná země – základ nejbezpečnější*. In: *Venkov*, roč. 34, č. 55, 5. 3. 1939, s. 1.

kultuře. Záměrně si měli vybírat zaměstnání, kde se mohli vyhnout fyzické práci a jednoduše dosáhnout zisku. Opět se zdůrazňovaly domnělé židovské vlastnosti, například údajná nepřizpůsobivost či hamižnost. Po Mnichovu nastaly v české společnosti vhodné podmínky pro šíření antisemitismu. V národu převládly pocity oslabení a porážky. Hledal se viník krize a mimo jiné se našel v židovském obyvatelstvu. Rostl český nacionalismus, ve spojení s rasovým pojetím národa. Sílily hlasy volající po „řešení židovské otázky“ a „očistění národa“. Tyto xenofobní nálady ve velké míře šířil i český tisk. Listy jako byly například *Venkov*, *Večer*, *Polední list* či *Národní politika* patřily mezi ty, kde docházelo k častému napadání Židů. Pomohli tak vytvořit obraz Židů jako méněcenné rasy, kterou je potřeba eliminovat, aby byl stát chráněn. Rasově motivované protižidovské tendence a opatření v Čechách tedy nevznikly až po německé okupaci. Priorita „čistoty krve“ a „odstranění cizích živlů“ hrála důležitou roli již během druhé republiky.

4. Zrod československé zahraniční armády

4.1. Útěk do Polska

Po přijetí Mnichovské dohody se někteří občané rozhodli z politických důvodů odejít z republiky. Část z nich tvořili komunisté, jejichž strana byla oficiálně zakázána. Emigrace z Česko-Slovenska se přesto až do doby příchodu Němců nedá považovat za početnou. Až v období března 1939 se pod tlakem okolností výrazně zvýšilo množství občanů, kteří byli nuceni opustit zemi. Většina lidí směřovala do Polska. Pro ilegální přechod hranic byly voleny různé způsoby a cesty. Využívala se například železnice, kdy se uprchlíci převezli v zaplombovaných vagónech. Další možností byl průchod ostravskými důlními šachtami. Překročení hranic probíhalo díky pomoci různých ilegálních organizací, jako byla Obrana národa či podzemní KSČ.

Československým běžencům se na polské straně dostávalo různého přijetí. Při zadržení polskou pohraniční hlídkou, museli absolvovat řadu otázek. Právě během nich se mnohdy rozhodlo o tom, zda bude uprchlík předán zpět na protektorátní hranice či nikoli. Často byli dotazováni, zda patří ke komunistům a jakého jsou náboženství. V případech, kdy se jednalo o komunistu či Žida, hrozilo největší riziko vrácení na hranice.⁸²

Emigranti, kterým se podařilo pokračovat v cestě, se nejčastěji soustředili kolem československého konzulátu v Krakově. Jednalo se o značně různorodou skupinu běženců. Patřili do ní občané, kteří byli v protektorátu pronásledováni z politických či rasových důvodů. Někteří brali Polsko pouze jako přestupní zemi a usilovali o vystěhování na západ. Jiní se chtěli zapojit do boje proti nacistickému Německu. Velkou část uprchlíků tvořili vojáci, jejichž záměrem se stalo vytvoření organizované vojenské jednotky. Životní podmínky československých uprchlíků v Polsku přitom

---

⁸² KUDRNA, Ladislav: *Když nelétali. Život našich letců v Polsku, Francii a Británii za 2. světové války.* Praha 2003, s.19-20.

byly velmi náročné. Mnozí se stali závislí na pomoci druhých. Žili v provizorních ubytovnách, často téměř bez jakýchkoli finančních prostředků. S růstem počtu běženců se situace logicky neustále zhoršovala. O emigranty se starala například Czech Refugee Trust Fund nebo polský Výbor pro pomoc uprchlíkům.⁸³ Krakovem a Katovicem prošlo přes deset tisíc běženců z Československa.⁸⁴

Polská vláda neměla příliš velký zájem pomoci československým zástupcům v Polsku. Obávala se reakce Hitlerova Německa. Po řadách jednání se však nakonec podařilo, aby byla československá akce tolerována.⁸⁵ 30. dubna 1939 oficiálně vznikla Československá vojenská skupina.⁸⁶ Nepřijímali se Němci ani Maďaři. Židovští dobrovolníci měli být akceptováni pouze v případech, kdy se hlásili k české nebo slovenské národnosti. V praxi však Židé nebyli téměř nikdy přijímáni. Tento postoj se zdůvodňoval například tím, že židovští uprchlíci jsou většinou nevojáci a ti se zásadně do vojenských skupin neberou.⁸⁷ Na tuto skutečnost vzpomínají i bývalí vojáci československé zahraniční armády. „*Na československém konzulátu v Krakově vyřizoval záležitosti náboru uprchlíků z ČSR Dr. Taraba. Nepřijímali židovské příslušníky s otevřenou náručí. Neměli o ně zájem a dr. Taraba řekl, že Židy nepřijímají ani do cizinecké legie.*“⁸⁸

Polsko se ovšem stalo pouze dočasným útočištěm československé jednotky. Českoslovenští diplomaté se snažili vyjednat jejich přesun na Západ. Francie souhlasila s tímto transferem na své území pouze za předpokladu, že důstojníci budou zařazeni do koloniální armády a poddůstojníci spolu s řadovými vojáky do francouzské Cizinecké legie. Zatím nevypukla válka proti Německu, a tak nemohla Francie ani Anglie připustit, aby se na jejich území tvořily vojenské jednotky cizího státu. Šlo o tvrdé

---

⁸³ KŘEN, Jan: *Do emigrace. Buržoazní zahraniční odboj 1938-1939*. Praha 1963, s. 380-381.

⁸⁴ ČEJKA, Eduard: *Československý odboj na Západě*, s.81.

⁸⁵ GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha 1996, s.59.

⁸⁶ BROD: *Tobrucké krisy*, s. 21.

⁸⁷ Yad Vashem Archives (dále YVA), Sbírká svědectví a dokumentů k účasti československých Židů ve válce proti nacistickému Německu, skupina 0-59 (dále Sbírká svědectví, 0-59), číslo svědectví 76 Miroslav Sigut.

⁸⁸ YVA, Sbírká svědectví, 0-59-20, svědectví Karla Fanty.

podmínky, které českoslovenští představitelé nakonec přijali. Doufali, že k válečnému konfliktu časem dojde a situace se pro ně změní. Mezi 22. květnem – 21. srpnem 1939 odplulo z gdyňského přístavu 6 transportů, jejichž cílem se stala Francie. Celkem šlo o 1212 československých vojáků.⁸⁹

Dobytím Polska skončila uprchlíkům z protektorátu možnost dostat se na západ touto cestou.

4.2. Ve Francii

Po příjezdu do Francie čekala na většinu československých běženců služba v Cizinecké legii. Vojáci prožívali velký pocit zklamání, chtěli být zařazeni do vlastních jednotek. Situace se změnila ve chvíli, kdy začalo být jisté, že se Francie a Velká Británie nevyhnou dalšímu válečnému konfliktu. 2. srpna 1939 tak došlo k ustavení Československé vojenské kanceláře v Paříži, která již 15. září 1939 vyslala vojenskou skupinu k převzetí přiděleného výcvikového tábora v Agde. Koncem září 1939 zde pobývalo 600 mužů. Vznikla první organizovaná vojenská jednotka ve Francii.⁹⁰

Tábor Agde se nacházel v jižní Francii, na pobřeží Středozemního moře. Za první světové války toto místo sloužilo jako zajatecký tábor. Do vznikající československé armády se hlásili dobrovolníci z Francie, Anglie, ale také například z Palestiny. Transfer osob zde organizoval generální konzul v Jeruzalémě Josef M. Kadlec. V listopadu 1939 vyjel první transport 293 československých židovských vojáků z Palestiny (přes Bejrút) do Marseille.⁹¹

Podle údajů z února 1940 se československá armáda ve Francii skládala z přibližně 8300 osob. K židovské národnosti se hlásilo 227 (z toho pouze tři

---

⁸⁹ STŘÍBRNÝ, Jan: *Židovští vojenští duchovní a židovská otázka v československém vojsku*, s.167.

⁹⁰ Tamtéž, s.171.

⁹¹ KULKA: *Židé v československém vojsku na Západě*, s.42.

důstojníci), židovskou víru uvedlo 999 vojáků.⁹² V pozemních jednotkách tak sloužilo minimálně 15% Židů. Je velmi těžké odhadnout, jak velké zastoupení Židů zde bylo ve skutečnosti. Někteří z nich se totiž cítili být Čechy, Slováky či Němci, a proto se hlásili k jiné národnosti než židovské. Část z nich vycházela ze své špatné zkušenosti s antisemitismem z doby vzniku československé zahraniční armády v Polsku. V některých případech se proto ze strachu vědomě nepřihlásili ke své židovské identitě a svůj původ raději zatajili. V kategorii náboženství také mnozí uvedli, že jsou bez vyznání. Údaje, které máme k dispozici, tedy mají pouze omezenou výpovědní hodnotu. Přesné početní zastoupení Židů v československé zahraniční armádě se nedá určit. Uváděné údaje lze považovat de facto za minimální čísla.

S nárůstem počtu vojáků se začala komplikovat vnitřní situace v armádě. Významným důvodem bylo i to, že se jednalo o značně různorodou skupinu. Mnoha českým a slovenským vojákům se nelíbilo velké zastoupení Židů v armádě. Příkladem může být zápis z deníku poručíka letectva Stanislava Fejfara z ledna 1940: „/.../40% naší armády nosí „pejzy“ a ohání se „růží jeruzalémskou“. Že bychom zakládali židovský stát?“⁹³ Proti Židům se často obracel hněv ostatních příslušníků armády. Dávalo se jim za vinu mnohé. Jedním z nejčastěji používaných protižidovských tvrzení v armádě bylo, že se za každou cenu snaží vyhnout náročné vojenské službě. Dosáhnout toho se jim mělo dařit díky jejich povaze a vlastnostem, jako byla *„nenapodobitelná a nepřekonatelná mazanost, cynická, otrlá hrubost směrem dolů, psovská podlízavost směrem nahoru a pak také četné větší či menší služby důstojníkům /.../ I kdyby vojáci židi byli vojáky zcela ideálními, nebylo rozhodně dosti politické povolávaní jich tam mnoho najednou“*⁹⁴ Podle této teorie se proto Židé neměli divit, že v táboře narůstá antisemitismus.

---

⁹² Archiv Ústavu T.G.Masaryka (dále AÚTGM), fond Edvard Beneš II (dále EB II), ka 358, inv.č.1908; NA, fond Národní výbor československý ve Francii 1939-1940 (dále NV-Fr), ka 4, č.j.2071/taj.II/1.odd.1940; Údaje v odborné literatuře se různí.

⁹³ KUDRNA, Ladislav: *Projevy antisemitismu v československých pozemních a leteckých jednotkách za druhé světové války*, s.61.

⁹⁴ AÚTGM, EB II, ka 358, inv.č.1909. Zpráva redaktora Klátily z 15.1.1940 o poměrech v čsl.armádě v Agde.

Podobné názory nalezneme i ve zprávě československé vojenské správy z jara 1940. Podle ní je v exilu nebezpečně vysoké procento Židů, a proto je třeba dbát na to, aby „speciální charakter“ této složky neovlivnil celek. Opět se tu opakuje teorie o jejich údajném negativním poměru k vojenské službě, který má být: „/.../ *daleko intenzivnější než u kterékoli jiné negativní složky, stejně tak jako jsou daleko více stupňovány všechny špatné vlastnosti. Vliv těchto je pak demoralisující na slabší povahy v okolí a odpuzující na ostatní. Tím se přirozeně nedosáhne úplného odstranění antisemitismu, spíše opaku.*“⁹⁵ V jiném hlášení ze stejného období se vyskytuje varování proti Židům, kteří se dostávají do Agde v transporthách z Balkánu. Jejich cílem nemělo být splnění vojenské povinnosti, nýbrž pouze snaha o emigraci. Velitel divize generál Viest proto doporučil větší kontrolu tzv. Izraelitů nejen při příjezdu, ale i před odjezdem do Francie.⁹⁶

Mezi důstojníky se často vyskytoval vypjatý český nacionalismus. Těžce si zvykali na život v cizí zemi a mnohdy neovládali francouzský jazyk. Na Židy nežádka hleděli jako na cizí element, který ohrožuje jednotu armády. Mnozí z židovských vojáků ovládali několik jazyků, čímž se pro ně stávalo jednodušší přizpůsobit se podmínkám exilového života. V očích ostatních jim tato schopnost naopak značně přitěžovala. Jak by se mohlo na první pohled zdát, příčinou antisemitismu v armádě nebyla příslušnost k jinému náboženství. Mnohem větší roli zde hrála otázka jazyková, jež nás v podstatě pomyslně vrací k vymezování národních identit doby obrozenecké počátku 19. století.

Vzhledem k okupaci byl mezi vojáky rozšířený odpor ke všemu německému. Část židovských vojáků však tvořili občané z odstoupeného pohraničí, jejichž mateřštinou byla němčina. Ti, co dostatečně neovládali češtinu nebo slovenštinu mezi sebou také používali maďarštinu či jidiš. Z tohoto důvodu se stávali častým terčem

---

⁹⁵ Vojenský ústřední archiv (dále VÚA), fond Československá vojenská správa – Národní výbor ve Francii (dále ČSVS-NV Francie), ka 2, inv.č. 25, sign. CI/1a.

⁹⁶ Archiv Ministerstva vnitra (dále AMV), fond Sběrka různých písemností (dále S), ka 205, č.j. 8003/taj.zprav./40.

posměchu a ponižování ze strany nacionalistických Čechoslováků, kteří to brali jako provokaci. Znovu se tak objevil jeden z klasických protižidovských stereotypů, který se v latentnější podobě vyskytoval v Československu v době dřívější – tak zvané „němčení Židů“. „*Politické důvody nás sice vedou k tomu přijímat i cizojazyčné čs. státní příslušníky. Jejich neznalost češtiny však vojáci spíše omluví, než stejnou neznalost Židů, kterým – již z dob I. republiky – se tak zazlívalo, že pomohli některým pohraničním krajům k jejich německému charakteru. U Židů se považuje neznalost čs. jazyka za nedostatek dobré vůle naučit se česky a za jakési pohrdání češtinou.*“⁹⁷

Velení se snažilo zabránit všemu, co by narušovalo jednotu armády. Oficiálně se proto v jednotkách zakázalo používání jiných jazyků, než byla čeština a slovenština. Nařízení se vztahovalo i na jazyk používaný v osobní korespondenci. Tento zákaz byl odvolán až v dubnu 1940.⁹⁸ Mnoho vojáků se tak ocitlo v dosti neřešitelné situaci.

Obecně lze tedy zkonstatovat, že v československé armádě ve Francii mnohdy nepanovaly demokratické poměry. Objevovaly se názory, že přílišná demokratičnost bývalého Československa má hlavní vinu na událostech kolem Mnichova a německé okupace. Ve vojsku sílily hlasy, které si přály autoritativnější uspořádání poválečné republiky. Podle nich bylo rovněž nezbytné přehodnotit přespříliš vstřícný vztah k národnostním menšinám. Tyto teorie se pak snažily aplikovat v rámci každodenního života armády. K celkovému napětí přispívaly i velmi špatné životní podmínky v táboře Agde. V barácích byla ke spaní jen shnilá sláma nebo holá prkna. Vojáci měli nedostatečné materiální vybavení. K tomu navíc existoval propastný rozdíl mezi důstojníky a ostatním mužstvem. Důstojníci dostávali žold, který byl v průměru o 100% vyšší než v bývalé československé armádě. Naproti tomu řadoví vojáci měli plat, jenž nestačil ani na pokrytí základních výdajů.⁹⁹

---

⁹⁷ AMV, fond S, ka 205, č.j. 8003/taj.zprav./40.

⁹⁸ KŘEN: *V emigraci*, s.106.

⁹⁹ ČEJKA, Eduard – BROD, Toman: *Na západní frontě. Historie čs. vojenských jednotek na západě v letech druhé světové války*. Praha 1963, s.68.

S nárůstem počtu židovských vojáků vyvstala z jejich strany potřeba přijmout k jednotce rabína. Jeho cílem nebylo pouze uspokojit náboženské potřeby vojáků. Mnozí doufali, že se stane zástupcem a mluvčím Židů u vojenského vedení. Židovským duchovním byl jmenován Alexandr Kraus, který pocházel z Buštiny na Podkarpatské Rusi. Ve své funkci se osvědčil a u vojáků byl velmi oblíbený.¹⁰⁰

Otázka antisemitismu v pozemní armádě se nicméně ani postupem času nevyřešila. Z pravidelných zpráv vojenského velení je jasně patrné, že šlo o nezanedbatelný problém, židovské otázky se zde věnoval velký prostor. Pravidelně se jim přičítá podíl na německé propagandě, malá znalost českého jazyka, finanční zajištěnost, fyzická neschopnost, nespolehlivost, špatné vlastnosti či odpírání podpisu prohlášení o československé státní příslušnosti. V hlášeních se jasně uvádí, že se i nadále s jistotou očekává nárůst antisemitismu. „ /.../ když mužstvo židovského původu bude dávat samo důvod a příležitost k nespokojenosti mezi mužstvem. Skutečností je, že průměrně vyšší inteligence Židů je umísťuje na místa méně namáhavá. Je také pravda, že nelitují žádné oběti, aby si zlepšili své postavení. Mobilisovaní Židé jsou také většinou lépe situováni /.../ Tyto zlepšené životní podmínky jim dovolují kupovat věci, na které ostatní nemají, a nebo vysedávat v kavárnách.“¹⁰¹

Pro tyto zprávy je typické především generalizování. V hlášení se neřeší případy židovských vojáků-jednotlivců, nýbrž Židů jako celku. V armádě se samozřejmě vyskytly případy, kdy se někdo snažil vyhnout náročné službě či nebyl dostatečně fyzicky zdatný. Nedělo se to však pouze mezi židovskými příslušníky armády. Velení přesto mělo tendence přestupky jednotlivců přisuzovat Židům obecně. U antisemitismu a jeho konkrétních projevů naopak převládaly snahy o jeho zlehčení a bagatelizování. K řešení konkrétních případů pak většinou docházelo pouze tehdy, když překročily únosnou míru a nedaly se již smést ze stolu. Situaci zhoršoval i fakt, že někteří

---

¹⁰⁰ NA, fond Národní výbor československý ve Francii (1939-1940), ka 4, Záznam z 6.1.1940 a z 26.3.1940; KULKA: *Židé v československém vojsku na Západě*, s.46-47.

¹⁰¹ AÚTGM, EB II, ka 358, inv. č. 1908. Přehled o vnitřní situaci v čs. vojsku, 20. duben 1940.

českoslovenští důstojníci pěstovali a šířili protižidovské tendence zcela záměrně. V těchto aktivitách vynikal především velitel 1. pluku plukovník Janouch.¹⁰²

10. května 1940 na Francii zaútočily německé jednotky. Československé velení zformovalo dva pěší pluky, které byly 11. června přesunuty východně od Paříže. Fronta se v té době však již hroutila, a tak od 13. června československé jednotky po deset dní ustupovaly před rychle postupujícím německým vojskem.¹⁰³ Po nástupu Pétainovy vlády se stalo hlavním cílem československých politických a vojenských představitelů shromáždění rozptýlených vojáků a příprava na evakuaci do Velké Británie. Všude panoval chaos a mezi československými vojáky se šířila vlna nespokojenosti a zklamání. Opět se hledal viník, obětní beránek vzniklé situace a francouzské porážky. Při transferu do Anglie si tak mnoho vojáků vylilo svůj hněv a frustraci právě na židovských příslušnících armády. V nastalých nestabilních poměrech znovu jasně vyplulo na povrch, že antisemitismus v československé zahraniční armádě je dalekosáhlejším problémem než bylo vojenské velení ochotno připustit.

---

¹⁰² ČEJKA – BROD: *Na západní frontě*, s. 70-71; KŘEN: *V emigraci*, s. 103.

¹⁰³ STRÍBRNÝ: *Židovští vojenští duchovní a židovská otázka v československém vojsku*, s. 179.

5. Židovští vojáci v československé zahraniční armádě na Středním východě

5.1. Počátky

Za počátek československé jednotky na Středním východě se považuje červen 1940, kdy 206 Čechoslováků (z toho 17% Židů¹⁰⁴) překročilo syrskou hranici a dostalo se na území Palestiny. Právě tato skupina se stala jádrem budoucí armády. Původně se chtěli dostat lodí z Bejrútu do Francie, kde se měli přidat k tamější československé jednotce. Kvůli porážce Francie se však jejich plány radikálně změnily. Britská správa je nejprve umístila na sever Palestiny, do tábora v osadě Az Sumeiriya, který sloužil pro mezinárodní běžence. Stále však probíhala jednání o uznání československé vlády v Londýně, a tak se Čechoslováci v táboře ocitli v nejistém postavení. Vojáci tak zatím museli žít na místě, které bylo obehnané ostnatým drátem a připomínalo tak spíše vězení či internaci. Do celé záležitosti se vložil československý generální konzul Josef M. Kadlec. Sešel se s britským vojenským velitelem pro Palestinu a Transjordánsko S. Brunskillem, který mu navrhl zařadit československé vojáky k polské jednotce nebo k neozbrojeným vojenským pracovním formacím pod britskou správou. Konzul Kadlec však obě možnosti zamítl a trval na variantě povolení existence samostatné československé jednotky.¹⁰⁵

Zatím došlo k vytvoření 4. československého pěšího pluku pod vedením plukovníka Josefa Koreše. Po uznání československé politické reprezentace britskou vládou a podepsání vojenské dohody se mohla ustanovit Československá vojenská skupina na Středním východě. Pod ní spadal Československý pěší prapor 11 – Východní, jehož velitelem byl plukovník Karel Klapálek a Československé výcvikové středisko – Východní, kterému velel již zmiňovaný plukovník Koreš. Vojenským

---

¹⁰⁴ KADLEC, Josef M.: *Svatá země v československém odboji*. Praha 1947, s.83-84.

¹⁰⁵ BROD: *Tobrucké krysy*, s. 41-42.

zmocněncem pro Blízký východ se v létě 1940 stal divizní generál Andrej Gak (Ondřej Mézl).

Prvořadým úkolem československého velení bylo navýšení počtu vojáků v jednotce. Velkou posilu pro armádu by znamenal nábor československých židovských občanů žijících v Palestině. Britské úřady však povolily přijmout pouze devadesát pět Židů¹⁰⁶, z toho padesát starousedlíků a čtyřicet pět z řad ilegálních přistěhovalců, kteří byli internováni v britských táborech Athlit a Sarafand. Britové museli brát ohledy na probíhající arabsko-židovský konflikt. Nechtěli si proti sobě poštvat arabské nacionalisty ani stoupence sionistů. Postupem času však došlo ke zrušení tohoto omezení.

V červenci 1940 se vojenská skupina přesunula do tábora Gedera, který se nacházel poblíž Tel Avivu. Životní podmínky v novém táboře byly podstatně lepší, což také přispělo ke stabilizaci poměrů. 28. července 1940 se konala přehlídka, kdy vojáci složili přísahu. Záhy se začalo i s výcvikem. Velení rozdělilo mužstvo do tří skupin: v první byli přebyteční důstojníci, ve druhé vycvičení vojáci a ve třetí nováčci.¹⁰⁷

S narůstajícím počtem židovských vojáků v československé armádě na Středním východě se musely vyřešit i otázky souvisejí s těmi, kteří patřili k nábožensky praktikujícím. Šábesové bohoslužby zajišťoval rabín Arje. Jeho žákem se stal Hanuš Rezek (Rebenwurz), který byl v lednu 1943 povýšen na podporučíka duchovní služby. Rovněž jej oficiálně ustanovili vojenským duchovním pro židovské vyznání v československém vojsku na Středním východě. Dále působil jako polní rabín československé jednotky v Tobruku.¹⁰⁸ Podle výpovědí židovských vojáků byl Rezek oblíbený.¹⁰⁹ Po skončení vojenského působení československé zahraniční armády na Středním východě se s vojáky přesunul do Velké Británie.

---

¹⁰⁶ AMV, fond Hlavní zpráva Vojenské kontrarozvědky (dále 302), ka 536. Dopis ze dne 12.8.1940 adresovaný gen. S. Ingrovi. Ve zprávě je uvedeno, že šlo o 95 dobrovolníků-neříjčů.

¹⁰⁷ ČEJKA: *Československý odboj na Západě*, s. 312.

¹⁰⁸ STRÍBRNÝ: *Židovští vojenští duchovní*, s. 204,

¹⁰⁹ YVA, Sběrka svědectví, 0-59-20, svědectví Henryho Fantla; YVA, Sběrka svědectví, 0-59-85, svědectví Waltera Urbana (Überreicha).

Do armády vstupovali noví dobrovolníci, a tak se velitel jednotky Karel Klapálek musel potýkat s mnoha problémy. Obecným problémem byl nedostatek výzbroje a rovněž značná nesourodost mužstva. Čas od času se proto musely řešit otázky související s rozdílnými vojenskými zkušenostmi vojáků, odlišným věkem, náboženstvím, národností či jazykem. Vojenské velení československé zahraniční armády na Středním východě bylo nuceno v souvislosti s židovskou otázkou ve vojsku řešit problém, který byl specifický pouze pro tuto oblast. Šlo o nesouhlas místních sionistických organizací zastupujících zájmy Židů pocházejících z Československa s jejich vstupem a nábořem do zahraniční armády. Právě tento zákaz vyvolal velkou negativní odezvu mezi nežidovskými členy armády. Chápali ho jako důkaz potvrzující teorii o snaze Židů vyhnout se vojenské službě. Šlo o jednu z hlavních příčin, která v československé jednotce na Středním východě rozdmýchala antisemitismus.

5.2. Spor mezi československým vojenským velením a sionisty v Palestině

Československé vojenské velení v Palestině se od začátku potýkalo s nesouhlasem některých skupin s nábořem vojáků židovského původu do armády. Konkrétně se jednalo o sionistické organizace, které usilovaly o vybudování židovského státu. Židovství nebraly pouze jako náboženskou konfesi, ale jako příslušnost k židovskému národu. Snažily se o to, aby se co nejvíce z nich vystěhovalo do Palestiny a posílilo zde jejich ideové a mocenské zájmy. Právě z tohoto důvodu patřily k nejzarytějším odpůrcům náboru do československé armády. Podle nich měli Židé pocházející z Československa vstupovat do Židovské brigády, která se utvořila v rámci armády britské. Hájili by tak zájmy židovského národa, nikoli prospěch země původu, do které se po válce již neplánovali vrátit. Střetly se tu tak dvě národnostní koncepce, jejichž zastánci si hájili svůj postoj, aniž by se byli ochotní spojit kvůli společnému cíli – porážce nacistického Německa.

Většina židovských vojáků při vstupu do armády prožívala velké dilema. Na jednu stranu se chtěli zapojit do československé armády, na stranu druhou se báli, že budou vyloučeni z židovských kruhů v Palestině. Židé, kteří se ztotožnili s odvodovou akcí československého konzulátu, navíc nemohli do budoucna počítat s žádnou formou podpory ze strany oficiálních československých sionistických organizací.¹¹⁰ Vstupem do jednotky si tak mnohdy zhoršili svoje životní podmínky v Palestině.

Za příklad může sloužit skupina československých Židů, která se v době své internace v táboře Sarafand přihlásila do armády. Záhy poté došlo k jejich vyloučení z odborové organizace Histadrut a stali se tak zcela závislími na pomoci československých vojenských orgánů.¹¹¹ Dalším příkladem byl případ Karla Fassela, který se přihlásil do československé jednotky. Ve škole, kam docházel, mu od toho okamžiku nastaly těžké chvíle. Měl se stát terčem posměchu a útoků ze strany svých spolužáků a učitelů. Podle zprávy československého polního prokurátora Otakara Bendy se mu proto mělo povolit vstoupit do armády již před smluveným termínem.¹¹²

Podobná byla i situace ilegálních židovských uprchlíků z Československa, kteří pluli do Palestiny na lodi Mílos. Již během plavby se vytvořila dobrovolnická skupina, která se po doplutí chtěla přihlásit k československé jednotce. Ostatní cestující jejich rozhodnutí odsoudili a opovrhovali jimi. Dle hlášení se proti nim postavili hlavně sionisté, kteří odmítli bojovat za stát, který podle nich bude po válce stejně antisemitský. Na skupinu, kterou vedl inženýr Grégr, měl být po celou dobu plavby vyvíjen nátlak. Židovští nacionalisté se je snažili přesvědčit, aby raději bojovali za vytvoření státu židovského a nevstupovali do československé armády, kde budou vystaveni protižidovským útokům. Měli jim také vyhrožovat, že když nezmění svá rozhodnutí, sionistické organizace v Palestině jim odeprou pomoc.¹¹³

---

¹¹⁰ VÚA, fond Československá vojenská mise pro Balkán, Blízký a Střední východ (dále Čs. VM – SV), ka 12, inv. č. 69/2. Referát o schůzi hitachdut Oley Czechoslovakia, svolané proti mobilizační registraci.

¹¹¹ Tamtéž. Dopis skupiny čl. Židů z koncentračního tábora v Sarabandu, odeslaný před nastoupením služby u čs. jednotky.

¹¹² VÚA, Čs. VM – SV, ka 25, inv.č. 80/1. Zpráva československého vojenského prokurátora.

¹¹³ AMV, S-205-2

Jak již z výše uvedeného vyplývá, situace přistěhovalců z Československa v Palestině byla odlišná od postavení uprchlíků židovského původu v jiných zemích. V Sovětském svazu či Francii Židé nestáli před volbou, zda vstoupí do čistě židovských jednotek nebo do československé zahraniční armády. Neměli na výběr. V Palestině se museli rozhodnout, zda podpoří vojenskou akci země svého původu, nebo přispějí k boji za židovskou domovinu. Mnozí se přesto rozhodli vstoupit do československé zahraniční armády. Svědčí to o tom, že se stále cítili československými státními občany. V opačném případě by totiž zajisté dali přednost vstupu do Židovské brigády britské armády.

Nejvýraznější skupinou, se kterou se vojenské velení potýkalo, se stalo Hitachdut Oley Czechoslovakia (Sdružení vystěhovalců z Československa). Předsedou byl advokát pocházející z Ostravy, Josef Rufeisen. Mezi výrazné zástupce patřili také bývalí členové Židovské strany Chaim Kugel a Angelo Goldstein. Podle zprávy československého vojenského zmocněnce pro Blízký východ, generála Andreje Gaka, měla tato organizace v roce 1940 kolem 800 oficiálních členů.¹¹⁴

Skutečně nekompromisní stanovisko Hitachdut Oley Czechoslovakia, jež nechtělo ponechat dotyčným na výběr, se díky letákům rychle šířilo a nabylo všeobecné známosti. „Každý žid, který se přistěhoval do Palestiny, má v úmyslu zůstat zde v zemi a nevrátiti se již do země, ve které dříve bydlel. Všichni židovští obyvatelé Palestiny uznávají pouze práva našich národních institucí a práva zakládající se na příkazech mandátu. Vybízí se proto každý, aby nevyhověl výzvě čsl. gen. konzulátu a nedostavil se k odvodu.“¹¹⁵ Každý jednotlivec se nabádal, aby tuto zprávu předal okruhu svých známých. Jedincům, kteří se přeci jen rozhodli uposlechnout mobilizace československého konzulátu, měl být co nejvíce znemožněný návrat do civilního života.¹¹⁶

---

¹¹⁴ NA, fond Předsednictvo ministerské rady – Londýn 1940-1945 (dále PMR-L), ka 84, inv. č.125.

¹¹⁵ Tamtéž. Leták Hitachdut Oley Czechoslovakia proti odvodům.

¹¹⁶ AMV, S-205-3.

Vojenští představitelé si často stěžovali na agitaci zmíněného Angelo Goldsteina, kterou prováděl mezi Židy v britských internačních táborech Athlit a Sarafand. Mimo jiné měl tvrdit, že v československé armádě se špatně zachází se Židy a mezi mužstvem i důstojníky je silně rozvinutý antisemitismus.¹¹⁷ Na nesnášenlivost vůči Židům rovněž poukazoval předseda Hitachdut Oley Czechoslovakia Rufeisen. Podle něj byl velký počet Židů v zahraniční armádě negativně vnímaný již v mužstvu ve Francii. Rufeisen zdůrazňoval, že antisemitismu jsou českoslovenští Židé bez přestání vystavováni již od vzniku druhé republiky. Kdyby si jednalo pouze o ojedinělé případy, většina Židů by je podle něho přešla „/.../ *kdybychom ve dnech druhé republiky nebyli zažili a prodělali, jak převážná většina tisku, státní správy a inteligence dala volný průběh svým vášním /.../ systematicky – dlouho před zřízením německého protektorátu prosazovala i učení německého národního socialismu v politickém, hospodářském a kulturním životě a naléhala na emigraci Židů z Československé republiky.*“¹¹⁸

Protižidovské výpady tak Rufeisen vnímal jako dlouhodobý jev, proti němuž existuje pouze jediná možná obrana – vybudovat židovskou národní domovinu v Palestině. Na místě, kde budou Židé moci svobodně žít a nikoli být pouze trpěni. Dle předsednictva Hitachdut Oley Czechoslovakia se židovští občané z bývalého Československa zapojí do boje proti nacistickému Německu. Nestane se tak však v rámci armády československé.¹¹⁹ Sionisté se domnívali, že přihlášením se k židovské národnosti a emigrací do Palestiny se stali součástí jiného státu. Cítili se být zbaveni povinností vůči zemi svého původu Československu a tudíž i vůči jejím vojenským představitelům. Z tohoto důvodu se považovali být zbavení i povinnosti mobilizační registrace a odvodu.

---

¹¹⁷ VÚA, Čs. VM – SV, ka 12, inv. č. 69/2.

¹¹⁸ VÚA, Čs. VM – SV, ka 12, inv. č. 69/2. Dopis předsedy Hitachdut Oley Czechoslovakia gen. konzulovi v Jeruzalémě.

¹¹⁹ NA, PMR-L, ka 84, inv. č. 125.

Z prohlášení Hitachdut Oley Czechoslovakia však vyplývalo, že nebude bránit vstupu do armády těm, kteří nehledali v Palestině svou budoucí vlast a po válce se chtěli vrátit do Československa. V těchto případech je i nadále považováno za československé státní občany, jejichž povinností je hlásit se k odvodům k československé jednotce. Ve svém manifestu zdůrazňovalo, že chce svá stanoviska dostatečně vysvětlit, aby zabránilo dalekosáhlým nedorozuměním, ke kterým by mohlo dojít v poválečném Československu.¹²⁰

Spor mezi sionistickými organizacemi a vojenskými reprezentanty v Palestině neutichl ani během roku 1941. Ministerstvo národní obrany v Londýně dostávalo o celé situaci průběžné zprávy. Českoslovenští vojenští představitelé se v těchto hlášeních snažili popsat svůj názor na vzniklý problém. Podle majora Jaroslava Petra, styčného důstojníka v Haifě, se velké procento Židů v Palestině nepřihlásilo k odvodům, protože v této době bylo postavení československého exilu nejisté. Navíc zde existoval jasný zákaz od Hitachdut Oley Czechoslovakia. Dle úsudku vojenských představitelů byly důvody sionistů pouze prospěchářské. Platové podmínky v československé jednotce tehdy neměly být moc příznivé.

Podle generála Gaka se situace změnila. Platy v československé jednotce se navýšily. Židům se tak mělo více vyplatit vstoupit do armády československé než-li zůstat v Palestině a pracovat nebo se přidat k Židovské brigádě, která patřila pod britskou armádu. „*V poslední době nemine skoro dne, aby se zde nehlásil do čs. armády nějaký československý příslušník-žid, který je již delší dobu v Palestině a má vždy pohotově nějakou výmluvu na otázku, proč se hlásí až nyní /.../ všechny tyto případy jsou si podobny a daly by se shrnout do docela jednoduché věty: Dříve jsem se nehlásil, protože jsem měl práci a z vydělaných peněz jsem mohl být docela dobře živ /.../ Tito židé si začínají uvědomovat, že svým chytračením se dostali do nepříjemné situace /.../*

---

¹²⁰ VÚA, Čs. VM – SV, ka 25, inv.č. 80/1. Fascikl židovská otázka.

a že je svrchovaně na čase, aby to, co vychytralostí a chytračením zhoršili, co nejdříve napravili. To arci jen pro sebe a pro vlastní prospěch.“¹²¹

Neochota ke spolupráci ze strany některých sionistických organizací vedla k podpoře jednoho z klasických protižidovských stereotypů, který můžeme sledovat již během první republiky. Jedná se o zkreslující pohled, který obviňuje Židy ze státní nespolehlivosti, prospěchářství a označuje je za „cizí element“ snažící se obohatit na úkor české společnosti. Vojenští a političtí reprezentanti vyčítali sionistům jejich údajně příliš malou loajalitu vůči Československu. V jedné ze zpráv se jim vytýká, že zneužili symbolu osobnosti T.G. Masaryka ke svým prospěchářským účelům. Mělo se tak stát při oslavách k uctění prezidentovy památky. *„Při těchto oslavách vypočítaných spíše na reklamu, nešlo pořadatelům o manifestaci a přiznání se k prezidentu Osvoboditeli jako symbolu čsl. státnosti, nýbrž o uctění památky prof. T.G.Masaryka jako liberálního a osvíceného myslitele a vědce potírajícího rasovou a náboženskou neshovívavost a z ní vyplývající antisemitismus.*“¹²² Právě přílišné zdůrazňování Masarykova boje proti antisemitismu československým vojenským představitelům vadilo. Spatřovali v tom hájení zájmů židovského národa na úkor národa československého.

Nedá se říci, že by se spor mezi československou vojenskou akcí a Hitachdut Oley Czechoslovakia nakonec vyřešil. Z vojenských hlášení a sionistických memorand však jasně vyplývá, že postupem času se situace o něco zlepšila. Po počátečním prudkém vysvětlování svých odlišných stanovisek došly obě skupiny k závěru, že bude nejjednodušší se vzájemně tolerovat. Sionisté ve svých prohlášeních začali zdůrazňovat svoji loajalitu vůči československému exilu. Často také podtrhovali svou zásluhu na existenci československé vojenské mise v Palestině. *„Palestinské Židovstvo a celé sionistické hnutí mají plné porozumění a nejhlubší sympatii pro čsl. odboj. Jsou přesvědčena, že stejně cítí i československý národ vůči židovskému národu. /.../ A*

---

¹²¹ NA, fond Ministerstvo vnitra – Londýn (dále MV-L), ka 92, inv. č. 2-3-28.

¹²² VÚA, Čs. VM – SV, ka 25, inv.č. 80/1. Zpráva čs. vojenského prokurátora o škodlivé činnosti Hitachdut Oley Czechoslovakia.

československý národ konečně nezapomene, že nutno děkovati ne v poslední řadě sionistickému dílu, že Palestina se mohla státi v této válce mnohým pronásledovaným Čechoslovákům útočištěm a čsl. vojsku na Středním východě seřadištěm.“¹²³

Vojenští reprezentanti neprojevovali příliš velkou snahu o pochopení sionistické koncepce. Je nutné zdůraznit, že nepochybně existovali židovští vojáci, kteří se starali především o vlastní prospěch. Chtěli se vyhnout vojenské službě nebo se přidat ke straně, která jim nabízela největší žold. Problémem však byla snaha připsat takové jednání Židům jako celku. Docházelo tak ke generalizování a podpoření předsudků vůči nim. Sionismus se v tomto období mnohdy vyskytoval ve své vypjaté a extrémní podobě. Mnohdy tak aktivity sionistů způsobovaly československým vojenským zastupitelům velké potíže. Je proto pochopitelné, že z jejich strany existovalo jen málo ochoty k akceptování sionistického stanoviska. Na druhou stranu je třeba mít na paměti, že krajní židovský nacionalismus vycházel v této době z akutní potřeby. Po celé Evropě docházelo k pronásledování a perzekuci židovských obyvatel. Snaha o asimilaci k jiným národům selhala. Židé proto měli potřebu hledat jiné východisko ze vzniklé situace. Chtěli se sjednotit a aktivně se bránit proti nacistické hrozbě. Z tohoto důvodu se mnoho z nich přiklonilo k myšlence sionismu, kterou vnímali jako jedinou možnou záchranu.

5.3. Protižidovské projevy v československé zahraniční armádě na Středním východě

Československá zahraniční armáda na Středním východě se během celé své existence potýkala s problémem šíření protižidovských nálad mezi mužstvem. To, že šlo o palčivou otázku dokládá i velké množství zpráv vojenských představitelů týkajících se této problematiky. V řadě případů se židovští vojáci setkávali s nepochopením ze strany svých nadřízených. Na židovské vojáky se hledělo s velkou nedůvěrou. V hlášení pro Ministerstvo národní obrany se otevřeně uvádí: „*Dalo dosti*

---

¹²³ VÚA, Čs. VM – SV, ka 25, inv.č. 80/1. Fascikl židovská otázka.

námahy uhladit rozpory mezi židy a ostatními. Až na nepatrné výjimky židé přihlásili se do palestinské jednotky ze ziskuchtivých důvodů /gáže../. Podle mého názoru jsou židé v palestinské jednotce živel velmi nesourodý, nespolehlivý.“¹²⁴ Údajná nespolehlivost byla Židům v armádě připisovaná velmi často.

Jednotka v Palestině se postupně doplňovala o vojáky, kteří byli posláni z československé armády v Sovětském svazu. První transport o 70 mužích dorazil do Palestiny v září 1940. Jejich příjezd posílil nesourodost jednotky. Jedním z těch, kdo přijeli, byl i Josef Gold, který vzpomíná na protižidovské tendence většiny vojáků. „/.../ začal se projevovat antisemitismus neustálými provokativními poznámkami o nežádoucí účasti Židů. Říkali, co s tolika Židy budeme dělat? To až budeme po osvobození defilovat Prahou tak máme s těmi Židáky pochodovat přes Václavák?“¹²⁵ Podle něj se na vytváření antisemitské nálady v táboře podílela i velká část důstojníků. Našlo se málo vojáků, kteří by se Židů v jednotce aktivně zastali. Výjimkou byl velitel praporu plukovník Karel Klapálek, který se snažil o urovnání sporů a tvrdě odsuzoval protižidovské útoky. Z toho důvodu se příležitostně sám stával terčem slovních útoků ze strany nespokojených vojáků. Klapáčkovi někteří vyčítali, že se až přespříliš obklopuje Židy a údajně jim nadřazuje na úkor ostatních.¹²⁶ Protižidovsky zaměřená skupina uvnitř armády se snažila oslabit jeho velitelskou pozici a poukazovala na to, že není mužem na svém místě. Podle nich existovalo mnoho důkazů o nejhorších zkušenostech s Židy. Údajně působili rozkladně na celé vojsko, a přesto je měl Klapálek i nadále favorizovat. V mužstvu se šířila nespokojenost a nesouhlas s dalším náborem Židů.¹²⁷

Početní stav československé jednotky postupně narůstal díky dalším transportům československých vojáků ze Sovětského svazu. Během jara 1941 přijelo do Palestiny několik set důstojníků a vojáků ze Svobodovy armády. Britské i

---

¹²⁴ VÚA, Čs. VM – SV, ka 12, inv. č. 69/2.

¹²⁵ YVA, Sbírka svědectví, 0-59-29, svědectví Josefa Golda.

¹²⁶ VÚA, Čs. VM – SV, ka 9, inv. č. 65.

¹²⁷ VÚA, Čs. VM – SV, ka 14, inv. č. 70/4.

československé vojenské velení na ně často hledělo s nedůvěrou. Vznikla speciální komise, která měla na starosti výslech nově příchozích ze SSSR. Komise postupovala velmi tvrdě především vůči tzv. hvězdářům. Jednalo se většinou o komunisty, případně o osoby s tímto hnutím sympatizující.¹²⁸ Problém s hvězdáři spočíval v tom, že občas dávali až příliš najevo svou sounáležitost se Sovětským svazem a odmítali se podřídit vedení československé zahraniční armády. Velká část hvězdářů se projevovala značně protižidovsky a nikterak se nesnažili své názory tajit. Svým příchodem tak posílili napjatou atmosféru v československé jednotce. Na hvězdáře vzpomíná i jeden z židovských vojáků Jindřich Hora. „*V jednotce se projevoval antisemitismus. Zesílil, když do jednotky přišli vojáci z čs. jednotek ze Sovětského svazu /.../ Někteří své antisemitské smýšlení ani neskryvali /.../ Říkali: „Co jsme to sem na Střední východ lezli, vždyť je to tu úplná Židárna.“*¹²⁹

Komise ustavená československými vojenskými představiteli měla na starosti vyslechnout všechny příchozí osoby ze Sovětského svazu. Ty, které považovala za podezřelé či nežádoucí, byly předané britské vojenské správě a došlo k jejich internaci. Soudy se však mnohdy vynášely velmi ukvapeně, na základě povrchních informací a subjektivních dojmů. Nežádka se tak stávalo, že byli uvěznění nesprávnní lidé. Ti, kteří unikli internaci, se dostali do československé jednotky. Tím však vše nekončilo. V táboře se i nadále sledovala jejich činnost, o které se podávalo hlášení vojenským velitelům. Obvinění vůči podezřelým byla většinou podobného rázu. „*Zasílám seznam mužstva, jež bylo podezřelé z komunistických styků, z nevojenského a neukázněného chování, z antisemitských provokací, apod.*“¹³⁰ U mnohých vojáků ze Sovětského svazu figurovalo ve vojenských zprávách na prvním místě právě obvinění ze šíření antisemitismu. Příkladem je i případ MUDr. Karla Taraby. „*Nekritický ba nepřičetný antisemita, vyvolávající neustálé konflikty s ostatními kolegy-lékaři, vesměs israelity*

---

¹²⁸ Označení hvězdáři vzniklo z toho, že na důkaz sympatií k SSSR začala část vojáků veřejně nosit na čepicích pěticípé hvězdy, viz BROD: *Tobrucké krysy*, s. 72.

¹²⁹ YVA, Sběrka svědectví, 0-59-37, svědectví Jindřicha Hory.

¹³⁰ VÚA, Čs. VM – SV, ka 9, inv. č. 65. Zpráva o podezřelých z Východní skupiny ze dne 13.5.1941.

*/.../ Svým antisemitismem působil nakažlivě ve svém okolí a způsoboval těžké situace vzájemných třenic.*¹³¹ Doktor Taraba byl pro svou nesnášenlivost nakonec zbaven lékařské funkce.

Vyskytlo se i několik případů, kdy došlo k fyzickému napadení. Jeden z nich se odehrál v květnu 1941, kdy někteří z tzv. „ruské skupiny“ v opilosti zaútočili na několik židovských vojáků a zbili je.¹³² Po vstupu Sovětského svazu do války, na podzim 1941, byla většina zadržených propuštěná z internace. Následně se přičlenili do československé zahraniční armády. Poměry se ustálily. Nedá se však říci, že by došlo k vyřešení protižidovských tendencí v československé armádě.

Ostatní vojenští představitelé se obvykle otázkou antisemitismu podrobněji nezabývali. Jejich aktivita se omezovala pouze na občasné projevy k vojákům, ve kterých upozorňovali na demokratickou historii první republiky. Rovněž zdůrazňovali, že v Československu se antisemitismus nevyskytoval. Generál Gak ve svém proslovu k jednotce z roku 1941 nabádal, aby vojáci nahlásili svým velitelům osoby usilující o oslabení jednotného duchu armády. Na druhou stranu však žádal, aby si vojáci příliš nevymýšleli a *„/.../ nežvanili jako malé děti každému koho potkáte, o vojenských věcech v armádě. Upozorňuji, že toto je má poslední výstraha.*¹³³ Andrej Gak zde nepochybně narážel na šířící se zvěsti o antisemitismu, které pronikly do britské armády a poškozovaly obraz československého exilu.

Z vojenských zpráv a výpovědí pamětníků vyplývá, že armádní velení se protižidovskými tendencemi zabývalo především v situacích, které nebylo možné přehlédnout. I v těchto případech se českoslovenští představitelé obvykle vyjadřovali v obecné rovině a příliš se nepouštěli do hlubší analýzy daného problému. Ve zprávách a hlášeních se mnohdy spokojili s prostým konstatováním, že v mužstvu existují jisté rozpory. Nezřídka se snažili obejít přímé pojmenování problému. Hovoří například o náboženské nesnášenlivosti v jednotce, často ji již ve zprávách blíže nespecifikují. Z

---

¹³¹ Tamtéž. Zpráva vojenského velitelství o MUDr. Karlu Tarabovi ze dne 30.4.1941.

¹³² KULKA: *Židé v československém vojsku na Západě*, s. 89.

¹³³ VÚA, Čs. VM – SV, ka 13, inv. č. 70/2.

kontextu je však čtenáři jasné, že v těchto případech mají na mysli židovské vojáky. Charakteristické je, že se v hlášeních obvykle mluví pouze o tak zvaném antisemitismu či údajném případu protižidovských útoků. Na oficiální rovině se vojenští představitelé neustále snažili udržet zdání o jednotě a nekonfliktnosti uvnitř armády. Velení se pokoušelo zlehčovat jednotlivé případy. Příkladem může být i oficiální zpráva o tom, že se v československém táboře našly papírky s hákovými kříži. Důstojník nepovažoval za nutné celou záležitost hlásit svým nadřízeným ani se nesnažil zjistit, komu patří. Zpráva o nálezů se však záhy rozšířila po táboře. Celou záležitost již nebylo možné ututlat, a tak se do věci museli zapojit i vojenští velitelé.¹³⁴

Útoky proti Židům v jednotce mnohdy nebyly pouze verbálního charakteru. Židovští vojáci se rovněž stávali terčem fyzických útoků, šikany a bití. Jeden z nejzávažnějších incidentů se odehrál v říjnu 1940 v Suzdal, kde probíhal důstojnický kurz. Několik antisemitsky smýšlejících vojáků bezdůvodně a surově zbilu aspiranta Ericha Kürtiho. Jejich terčem se stal pouze z toho důvodu, že byl Žid. Velitel roty ani velitel kurzu nezakročili a nereagovali ani na stížnosti ostatních. Na protest proto dvacet pět budoucích aspirantů požádalo o vyškrtnutí ze seznamu frekventantů kurzu. Až v tu chvíli došlo k vyloučení těch, kteří Ericha Kürtiho zbili.¹³⁵

Někteří z židovských vojáků se proto časem raději rozhodli z československé jednotky utéct. Jakýkoli boj proti antisemitismu považovali za marný. „*Hlavní pohnutkou mého útěku byl stále se stupňující antisemitismus, který přecházel ve rvačky. Byly tam živly, zejména někteří vojáci, kteří se opíjeli, a pak veřejně vykřikovali a nadávali Židům a dokonce je i bili. Důstojníci si toho nevšimli, jen v křiklavých případech vzali takového výtržníka stranou a na oko mu domlouvali, aby s takovými antisemitskými provokaci přestal.*“¹³⁶

---

¹³⁴ VÚA, Čs. VM – SV, ka 11, inv.č. 69.

¹³⁵ KULKA, Erich: *Jews in the Czechoslovak Armed Forces Abroad during World War II.*In: DAGAN, Avigdor (ed.): *The Jews of Czechoslovakia. Historical Studies and Surveys. Volume III.* New York 1984, s. 362-363.

¹³⁶ VÚA, Čs. VM – SV, ka 13, inv. č. 70/2.

Dezerce u československé armády nebyla zcela ojedinělým jevem. Podle hlášení Ministerstva národní obrany se tak dělo především u vojáků židovského vyznání. V oznámení ze dne 19. srpna 1940 se uvádí, že k tomuto datu uteklo od jednotky 14 mužů, z toho 12 Židů.¹³⁷ Problém zběhnutí vojáků existoval po celou dobu působení československé jednotky na Středním východě. V jedné z vojenských zpráv generál Gak komentoval, proč k problému došlo: „/.../ zahraniční skupina čs. armády čítá dnes po provedených odvodech více než 50% příslušníků židovského vyznání, dostaly se do jednotky elementy, o jejichž lokalitě k čsl. státu lze důvodně pochybovat.“¹³⁸ Sionistické organizace měly nasadit do jednotky agitátory, kteří přesvědčovali židovské vojáky, aby z československé armády odešli.

Koncem roku 1942 zběhlo 19 židovských vojáků z tzv. skupiny Mauritius.¹³⁹ Hromadná dezerce vyvolala v armádě velké pobouření a nárůst protižidovských nálad. Mnozí se utvrdili ve svém přesvědčení, že Židé jsou prospěcháři, státně nespolehlivý element. Hlášení vrchního polního prokurátora Finka poukazovalo na následky předchozích zběhnutí. V jejich důsledku trpěli v jednotce ostatní vojáci židovského původu, kteří však vykonávali svou službu dobře. Fink soudil, že zákrok ze strany polního prokurátora by neměl smysl a apeloval na použití (blíže nespecifikovaných) morálních donucovacích prostředků. Dále navrhoval, aby byli zběhové zbaveni československého státního občanství.¹⁴⁰

Někteří vojenští představitelé se domnívali, že hromadnou dezerci odstartoval útek vojína židovského původu Ervína Farkáše, který patřil k zastáncům sionismu. V celé záležitosti mu měl pomáhat jeho známý z Anglie, člen československého leteckého inspektorátu, jistý Ervín Kovač. Zpravodajský důstojník ve své zprávě upozorňoval: „/.../ na maďarský charakter obou jmen. Jde tedy o lidi přinejmenším,

---

¹³⁷ VÚA, Čs. VM – SV, ka 11, inv. č.69.

¹³⁸ AMV, S-205-3.

¹³⁹ Původně šlo o ilegální přistěhovalce do Palestiny, kteří byli Brity internováni na ostrově Mauritius. Odtud vzešlo pojmenování skupiny. Někteří z nich se přihlásili do čs. zahraniční armády, část z nich však dezertovala.

¹⁴⁰ AMV, S-205-2.

kteří podléhali vlivu svého maďarského okolí, kteří mají snad i maďarské školy a jejich vnitřní vztah k naší věci bude minimální. Psaní jejich jmen naším pravopisem nesmí klamati. Snad z nouze a pod vlivem pronásledování židů v Maďarsku a na Slovensku se stali zionisty, jinak by snad byli v táboře lidí, kteří svým chováním a jazykem dávali Slovensku v pohraničí maďarský ráz.¹⁴¹ Jedná se o klasickou zprávu vojenského velení, která je plná typických a hluboce zakořeněných předsudků. Bylo skutečností, že voják Ervín Farkáš zběhl. Vojenští představitelé se však nesnažili dopátrat pravé příčiny tohoto činu. Celá situace pro ně sloužila především jako dosvědčení jejich domněnek. Šlo o potvrzení stereotypu o státní nespolehlivosti Židů. Židovští obyvatelé byli v Československu velmi často označováni za přísluhovače Němců a Maďarů. Mnozí je označovali za cizí a nebezpečný živel. Vojenským představitelům tak pouze stačilo maďarsky znějící jméno, aby z celé situace vyvodili příslušné závěry. Automaticky se domnívali, že muselo jít o osoby maďarské národnosti, které chtěli působit rozkladně na československou vojenskou akci.

Celá záležitost začala být vojenským představitelům zvláště nepříjemná, když se informace o hromadných útěcích dozvěděly i osoby mimo československou armádu. Především někteří britští vojenští velitelé se záhy začali ptát, proč mezi zběhy figuruje takové množství osob židovského původu.¹⁴² Českoslovenští vojenští reprezentanti důrazně požadovali zjištění osob, které nežádoucí informace rozšiřovali. Hrozilo, že celý incident ohrozí dobré jméno československé exilu.

Je třeba zdůraznit, že sionistické organizace v Palestině nepochybně schvalovaly dezerce z československé armády. Některé z nich opatřovaly dokumenty pro zběhnuté vojáky, kteří se pak pod falešnými jmény mohli hlásit do židovské jednotky britské armády.¹⁴³ Zůstává však otázkou, do jaké míry byl důvodem jejich zběhnutí také antisemitismus. Některá svědectví potvrzují, že právě stupňující se protižidovská nálada v jednotce byla jednou z podstatných příčin hromadných útěků. „*Hlavní*

---

¹⁴¹ VÚA, Čs. VM – SV, ka 10, inv. č. 67. Hlášení ze dne 5.12.1942 Zběhové skupiny „Mauritius“.

¹⁴² VÚA, Čs. VM – SV, ka 10, inv. č. 67. Zpráva ze dne 10.12.1942 - Informace o zbězích u Britů.

¹⁴³ Tamtéž, zpráva ze dne 23.12.1942.

pohnutkou mého útěku byl stále se stupňující antisemitismus, který přecházel ve rvačky. Byly tam živly, zejména někteří vojáci, kteří se opíjeli, a pak veřejně nadávali Židům a dokonce je i bili. Důstojníci si toho nevšimli, jen v křiklavých případech vzali takového výtržníka stranou a na oko mu domlouvali, aby s takovými antisemitskými provokaci přestal.“¹⁴⁴ Političtí a vojenští představitelé však tuto možnost jednoznačně odmítali. Ve vojenských zprávách se často v této souvislosti uvádí, že si Židé v československých jednotkách stěžovali na protižidovské tendence. Českoslovenští zástupci se snažili útoky proti Židům zlehčovat, jejich aktivita byla minimální. V některých případech je z jejich sdělení patrné, že ani oni sami nepatřili k velkým příznivcům Židů. „Současně hned po příchodu začali Židé vystrkovat své růžky, poněvadž se octli v zemi zaslíbené /.../ Židé pociťovali každou hloupost jako příkoří a vynášeli vše ven svým souvěrcům, kteří z toho vyráběli hrůzostrašné zprávy, jak se zachází se Židy v československém táboře.“¹⁴⁵

Ve vojenských hlášeních s jednoznačně antisemitským podtextem a narázkami vynikal především styčný důstojník v Haifě major Jaroslav Petr (Hájíček). Projevovaly se u něj časté tendence ke generalizování. Nezřídka připisoval negativní vlastnosti jedinců židovským vojákům jako celku. V jedné ze zpráv pro Ministerstvo národní obrany se zabývá případem vojáka židovského původu Bergera, který se měl přihlásit k armádě pouze proto, aby vyřešil svou finanční situaci. Dle majora Petra hovořil Berger při výslechu termíny tak obecného rázu, že se jeho problém stává totožný s problémem všech těch, které řadí do skupiny židů. „Tito židé si počínají uvědomovat, že svým chytračením se dostali do nepříjemné situace /.../ a že je svrchovaně na čase, aby to, co vychytralostí a chytračením zhoršili, co nejrychleji a nejlépe napravili. To všechno arci jen pro sebe a pro vlastní prospěch, a jen proto, že vidí, že dřívější chování bylo jim na škodu.“¹⁴⁶ Židé již pochopili, že v Palestině si nikdy nevybudují

---

¹⁴⁴ Například YVA, Sbíрка svědectví, 0-59-29, svědectví Josefa Golda.

¹⁴⁵ VÚA, Čs. VM – SV, ka 12, inv. č.69/2.

¹⁴⁶ NA, MV-L, ka 92, inv. č. 2-3-28. Zpráva majora Jaroslava Petra veliteli čs.vojenské mise v Jeruzalémě.

takové postavení, jako měli v Československu. Dle Petra se proto chtějí alespoň naoko zapojit do československé vojenské akce, aby si po válce přisvojili zásluhy a posílili svůj vliv v republice.¹⁴⁷

Znovu se zde nahlíží na Židy jako na nositele negativních vlastností. Jsou vnímány jakožto symbol sobectví a prospěchářství. V povědomí ostatních vojáků se posiluje vidění Židů jako osob, které jsou bezcharakterní a nelze jim věřit. Jedná se o typické protižidovské předsudky, které jsou známé již dřívějšíka. Dalším příkladem může být i vojenské hlášení o MUDr. Arnoldu Kodíčkovi, který přišel do jednotky ze Sovětského svazu. „*Původem israelita česky vychovaný, ale smýšlení značně kosmopolitického, internacionalista. Neměl českého národního cítění, proto národně i státně nespolehlivý, prospěchář. Nutno bedlivě sledovat.*“¹⁴⁸ Zpráva neobsahuje žádné konkrétní body, kterých se měl Kodíček dopustit. Je založená na obecných protižidovských předsudcích. Židům se často připisovala údajná státní nespolehlivost a negativně se zdůrazňovala jejich mezinárodní propojenost.

K dalšímu projevu otevřeného antisemitismu došlo ve výcvikovém táboře u Jericha. Jednalo se o případ rotného Donnera, který dříve sloužil ve francouzské cizinecké legii. U vojenského velení byl velmi oblíbený, považoval se za vzor správného vojáka. Židovští členové armády k němu však měli mnoho výhrad a několikrát si stěžovali na jeho fanatický antisemitismus. Dle vzpomínky jednoho z židovských vojáků, Viktora Wellemina, Donner s oblibou šikanoval židovské členy armády. Například vojína Bergera nechal za trest stát v pozoru, obličejem ke zdi, dokud na slunci nezkolaboval a nebyl odnesen na marodku.¹⁴⁹ Ve vojenském hlášení je zachycené, že nedlouho poté si Berger stěžoval u raportu. Kapitán Pazderka mu však odvětil: „/.../ že neví, kolik je 5té kolony mezi židy a že je občas takové jednání na místě.“¹⁵⁰

---

¹⁴⁷ Tamtéž.

¹⁴⁸ VÚA, Čs. VM – SV, ka 9, inv. č. 65

¹⁴⁹ Rozhovor s Viktorem Welleminem nahráný dne 30.1.2009.

¹⁵⁰ VÚA, Čs. VM – SV, ka 10, inv. č. 67.

Židovský voják Ladislav Scheimann si spolu s několika dalšími rovněž stěžoval na chování rotného Donnera. Prostřednictvím jednoho z poručíků nahlásili na československou vojenskou misi v Jeruzalémě, že Donner je antisemita a často bije a šikanuje jemu podřízené židovské vojáky. Stížnost situaci nevyřešila, právě naopak. Scheimann byl u raportu obviněn z přípravy vzpoury. Bylo mu sděleno, že od té chvíle bude pozorovaný svými veliteli. V případě, že by se potvrzení potvrdilo, chtěli jej postavit před vojenský soud.¹⁵¹

Celá záležitost se začala řešit až ve chvíli, kdy protižidovské útoky rotného překročily únosnou mírou. Na Donnera existovalo příliš mnoho stížností. Jeho antisemitské projevy již nebylo možné nadále ignorovat. Divizní generál Andrej Gak proto nařídil, aby se prošetřil případ vojína Bergera a svobodníka Abelese. Abeles obviňoval Donnera z antisemitských výroků. Mimo jiné měl nadávat Židům do podvodníků.¹⁵² Nakonec došlo k propuštění rotného Donnera z československé zahraniční armády. Rozhodl se vrátit k francouzské cizinecké legii.¹⁵³

Při zkoumání židovské problematiky v československé zahraniční armádě je velmi přínosný i pohled samotných aktérů. Většina bývalých vojáků židovského původu, kteří sloužili v jednotkách na Středním východě, se shodne na jednom – antisemitismus v československé zahraniční armádě jednoznačně existoval. Protižidovské tendence měly různé projevy. Nejčastěji se jednalo o antisemitské nadávky, zesměšňování, zdůrazňování údajných negativních vlastností Židů či jejich obviňování z prospěchářství. Nezřídka se jim vyčítala také malá loajálnost k Československu. Je nutné zdůraznit, že ne všechny antisemitské výpady měly pouze slovní charakter. Židé v československé armádě se kvůli svému původu příležitostně stávali i terčem útoků fyzických. Odehrály se i případy, kdy ostatní vojáci Židy zbili

---

¹⁵¹ KULKA: *Židé v československé armádě na Západě*, s. 111-112.

¹⁵² VÚA, Čs. VM – SV, ka 10, inv. č. 67.

¹⁵³ KULKA: *Židé v československé armádě na Západě*, s. 112; Rozhovor s Viktorem Welleminem nahraný dne 30.1.2009.

nebo je vystavovali šikaně. Všeobecně rozšířené však bylo především verbální útočení na židovské vojáky.

Bývalý voják Hanuš Hájek vzpomíná na jeden z klasických protižidovských incidentů. Při průzkumné hlídce se jeden z nadporučíků neformálně obrátil na své kamarády s větou: „*Tak se postarejte hoši, aby se tihle ti Židáci z té hlídky nevrátili.*“¹⁵⁴ Nejednalo se o ojedinělý případ. Podle Hájka v jednotce panoval zjevný antisemitismus, který nejvíce pociťovali Židé s německými jmény. Ve vojenských spisech můžeme najít řadu žádostí o změnu příjmení na jiné, česky znějící. Například Weiss na Vala či Gans na Garda.¹⁵⁵

Rovněž jazyková otázka hrála v československé zahraniční armádě důležitou roli. Část židovských vojáků byla podrobena šikaně právě kvůli nedostatečné znalosti českého či slovenského jazyka. Příkladem je i případ z března 1943. Jeden z nadporučíků si vyhlédl několik židovských vojáků, kteří pocházeli z pohraničí a česky nemluvili příliš dobře. Prikázal jim, aby zazpívali státní hymnu. Když jejich ponížení konečně skončilo, židovští vojáci řekli nadporučíkovi, že voják riskuje zdraví a život v armádě bez ohledu na znalost češtiny.¹⁵⁶

Stejně jako v československé armádě ve Francii ani v jednotce na Středním východě se neprojevoval rasově motivovaný antisemitismus. Jak již bylo řečeno, důležitým aspektem se stal především jazyk, který vojáci používali. Terčem protižidovských výpadů se stávali především Židé se špatnou znalostí češtiny, což potvrzuje i výpověď již zmiňovaného Hanuše Hájka. „*Šikanování českých důstojníků se obracelo proti těm, kteří neuměli bezvadně česky. Sám jsem byl pověřen vyučovat jednu takovou skupinu čsl. Židů pocházejících ze sudetského území česky, a měl jsem možnost z jejich stížností poznat jak silně pociťovali antisemitismus.*“¹⁵⁷

---

¹⁵⁴ YVA, Sbírka svědectví, 0-59-31, svědectví Hanuše Hájka.

¹⁵⁵ VÚA, Čs. VM – SV, ka 21, inv. č. 73/1.

¹⁵⁶ KULKA: *Židé v československém vojsku na Západě*, s. 110.

¹⁵⁷ YVA, Sbírka svědectví, 0-59-31, svědectví Hanuše Hájka.

Další z incidentů týkající se antisemitismu se odehrál v dubnu 1943. Židovský vojín Abraham Kasser přišel do redakce židovského deníku Hasmon, který se nacházel v Tel Avivu. Vojín žádal, aby mu otiskli článek obviňující československou jednotku z antisemitismu. Stěžoval si, že i on sám je v armádě kvůli svému původu pronásledován. Přítomný redaktor Lev Spielberger pocházející z Československa mu však odmítl článek otisknout.¹⁵⁸ Vše se doneslo k vojenským velitelům, kteří nařídili Kassera vyslechnout. Při výslechu vojín jednoznačně popřel, že by napsal jakýkoli článek o antisemitismu v armádě. Údajně pouze hovořil s jedním známým o případu židovského vojáka, který měl od jednotky zběhnout kvůli protižidovským útokům. Po výslechu sepsal velitel roty posudek na vojína Kassera, kde mimo jiné uvedl: „*Žije (vojín Kasser, M.S.) v domnění křivdy, která se na něm páše, protože musí dělat službu, jako každý druhý. Pravděpodobně si ji vysvětluje antisemitismem.*“¹⁵⁹ Posudek připouští možnost, že se vojín snažil článek uveřejnit, i když během výslechu vše popřel. Vojenští reprezentanti doporučili další sledování vojína Kassera. Pravděpodobně se jim ulevilo, že nedošlo k otištění článku. Oficiálně se případem Kasser již nikdo více nezabýval.

Československou armádou na Středním východě prošlo za dobu její existence necelých 2 500 osob. Tradičně se odhaduje, že polovinu z nich tvořili Židé.¹⁶⁰ Mnozí se však domnívají, že jejich procento bylo ve skutečnosti ještě vyšší. Počet židovských vojáků se zvýšil především po vyhlášení mobilizace v roce 1942. V rámci armády se vytvořil také 502. prapor s naprostou převahou židovských vojáků, z toho důvodu se mu hovorově přezdívalo „Šalom prapor“. Je těžké odhadnout, jak velké množství Židů působilo v československé jednotce. Někteří židovští vojáci v přijímacích protokolech uvedli, že jsou bez vyznání, popřípadě se přihlásili k jinému náboženství, například římsko-katolickému. Ne všichni vojáci židovského původu se také vnitřně ztotožňovali

---

¹⁵⁸ VÚA, Čs. VM – SV, ka 10, inv. č. 68.

¹⁵⁹ VÚA, Čs. VM – SV, ka 10, inv. č. 68.

¹⁶⁰ Viz například KULKA: *Židé v československém vojsku na Západě*, s.117.

s židovskou národností. Z dostupných statistických údajů se tak dá jen velmi obtížně určit skutečný počet židovských vojáků v armádě. Je proto možné, že jejich zastoupení v jednotce bylo až 60%.¹⁶¹

Československá jednotka na Středním východě přispěla důležitou měrou do bojů druhé světové války. Jedním z nejvýraznějších počinů se stala obrana strategicky důležitého přístavu Tobruk. Českoslovenští vojáci rovněž podnikli vojenské tažení do Sýrie a podíleli na vzdušné obraně haifské rafinérie. V červenci 1943 oficiálně skončil bojový úkol československé jednotky na Středním východě. Vojenští představitelé rozhodli, že se českoslovenští vojáci přemístí do Velké Británie. Přibližně 1 326 Čechoslováků se proto začátkem července vydalo na jih Suezského průplavu, kde se nalodili na parník *Mauretania*.¹⁶² Společně s nimi cestovali například i příslušníci polských či holandských jednotek. Parník se po obeplutí mysu Dobré naděje zastavil v Kapském městě pro doplnění zásob. Někteří židovští vojáci tuto příležitost využili k návštěvě místní synagogy.¹⁶³ 11. srpna 1943 loď přistála v anglickém přístavu Liverpool. Krátce poté došlo k začlenění Čechoslováků ze Středního východu do svazku československého vojska ve Velké Británii, které se v září 1943 reorganizovalo na Československou samostatnou obrněnou brigádu.¹⁶⁴

---

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² ČEJKA: *Na západní frontě*, s. 343.

¹⁶³ KULKA: *Židé v československém vojsku na Západě*, s.119.

¹⁶⁴ BROD: *Tobrucké krysy*, s.212.

6. Židovská problematika v československé zahraniční armádě ve Velké Británii

6.1. Evakuace z Francie

Vzhledem k nepříznivému vývoji v červnu 1940 museli českoslovenští představitelé urychleně vyřešit otázku dalšího setrvání československého vojska v napadené Francii. Nacházelo se zde přes 10 000 mužů pozemního vojska a přes 900 letců.¹⁶⁵ Bohužel se situace stala kritickou a na většině míst panoval chaos. Vojáci byli rozptýleni na více místech, což celou věc ještě více komplikovalo. Českoslovenští reprezentanti přitom nechtěli přijít o fungující armádu, která by mohla zasáhnout v dalších bojích proti Německu. Prezident Edvard Beneš se proto usilovně snažil o získání pomoci Anglie při jejich evakuaci z Francie. To se mu nakonec podařilo.

17. června 1940 vydalo československé vojenské velitelství zvláštní rozkaz. Uvádělo se v něm, že československé jednotky budou pokračovat v boji, nadále v nich zůstanou pouze dobrovolníci.¹⁶⁶ Šlo v podstatě o rozpuštění armády. Důvodů bylo několik. Dalo se předpokládat, že velení nenajde tolik prostředků, aby zajistilo transfer tak velkého množství lidí. Pádem Francie dále skončila pravomoc Československého národního výboru. Oficiálně tak neexistoval způsob ani sankce, jak Čechoslováky k přesunu přinutit. Přibližně tři pětiny vojáků se rozhodlo z jednotky odejít.¹⁶⁷ Často se jednalo o muže, kteří nechtěli opustit svou rodinu či majetek. Jiní byli nespokojeni se situací v armádě či s chováním vojenského velení. Tito vojáci postupně odjížděli do tábora v Agde, kde proběhla jejich demobilizace. Někteří z židovských vojáků se rozhodli dostat do Palestiny, jiní se přidali k francouzským partyzánům. V září 1940 začalo v Marseille fungovat středisko, které mělo za úkol postarat se o československé státní příslušníky, kteří se ocitli bez finančních prostředků. Jeho činnost se vztahovala

---

¹⁶⁵ KULKA: *Židé v československém vojsku na Západě*, s. 123.

¹⁶⁶ BROD-ČEJKA: *Na západní frontě*, s.112.

¹⁶⁷ Tamtéž.

na území celé neobsazené Francie. Každý demobilizovaný Čechoslovák dostával denně podporu ve výši 15 franků.¹⁶⁸

Hlavním centrem evakuace se stal francouzský přístav Sète. Mnoho vojáků se do Anglie rovněž dostalo po vlastní ose. Všude vládl zmatek a všichni se za každou cenu snažili dostat do připravených lodí. Kromě vojáků přišlo i mnoho československých státních příslušníků toužících se dostat do Velké Británie. Vojenské velitelství vydalo rozkaz, podle kterého se evakuace nemohli zúčastnit: „*1. Ti, kteří se k tomu rozhodli dobrovolně, ať z rodinných, či existenčních důvodů. 2. Politicky nespolehliví. 3. Osoby, o nichž velitelé útvaru rozhodnou, že pro svoje chování a osobní vlastnosti nezasluhují nadále setrvat v našich řadách. 4. Veškeré osoby civilní /.../.*“¹⁶⁹

V přístavu panovala napjatá atmosféra. Velitelé jednotlivých transportů rozhodovali o tom, kdo se smí či nesmí nalodit. Někteří z nich bohužel situaci nezvládli. Zneužili svého postavení a vyřizovali si účty se svými podřízenými. Rovněž českoslovenští Židé se nezdárcem stali terčem antisemitských verbálních útoků.¹⁷⁰ Právě chování velitelů při evakuaci se stalo jedním z hlavních terčů pozdější kritiky z řad židovských vojáků.

6.2. Krize československé zahraniční armády v roce 1940

V červenci 1940 skončil přesun československých vojáků do Velké Británie.¹⁷¹ Pozemní vojsko se usídlilo v provizorním táboře v Cholmondeley u Chestru. V této době se československým vojenským představitelům podařilo dosáhnout nemalého úspěchu. 21. července 1940 Churchillova vláda oficiálně uznala prozatímní československou vládu v zahraničí. V čele exilu nadále zůstal Edvard Beneš, pomocným parlamentním orgánem se stala Státní rada.

---

¹⁶⁸ KULKA: *Židé v československém vojsku na Západě*, s.64.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 62.

¹⁷⁰ ČEJKA: *Československý odboj na Západě*, s.220.

¹⁷¹ Celkem se přesunulo kolem 4 600 vojenských osob (pozn. M.S.)

Přes nesporně kladné výsledky exilové politiky byla situace v československém vojsku velmi napjatá. Většina vojáků se nedokázala smířit s rychlou porážkou Francie. Vojenské velení si dobře uvědomovalo, že se mezi mužstvem šíří nespokojenost. O tom mimo jiné svědčí i vojenské hlášení z července 1940 o situaci v armádě. „Zbytky čs. armády jsou rozklíčeny organizačně, ideově i morálně. Jednotící pouta, která byla již ve Francii slabá, povolila úplně. /.../ Přiostrily se antagonismy, které existovaly ve Francii: a)rasový: židovství - árijství b)národnostní: němečtí - čeští - Slováci c)politický: fašismus – demokracie – komunismus.“¹⁷²

Vojenští velitelé se snažili najít důvody, proč se tak stalo. Podle nich existovalo několik příčin. Kromě samotné porážky Francie mělo jít také o vědomí vojáků, že jednotky byly poslané do boje téměř neozbrojené. Dále se řada důstojníků měla chovat zbaběle a dávala tak špatný příklad ostatním. Problematické bylo i národnostně a především jazykově nehomogenní složení jednotky, které často vedlo k vzájemným třenicím. Podle vojenských představitelů rovněž existoval všeobecně rozšířený názor, že k porážce došlo především díky zradě ve vnitřních řadách.¹⁷³ Ve zprávách se uvádělo: „ /.../ V táboře je nedýchatelné ovzduší. Hlavně z viny vyšších důstojníků dochází k incidentům. Tyto jasně zrcadlí jejich reakčnost (antisemitismus, šovinismus, špatné chápání národnostní otázky, nedemokratičnost /.../ naprostá neznalost psychologie, osobní teror.“¹⁷⁴ Jako řešení situace navrhovali vedoucí kruhy obnovení důvěry mužstva v politické vedení. Mělo se tak mimo jiné stát díky většímu dbaní na posílení demokratického principu armády. Napříště se velitelé měli více snažit vnést do jednotek ducha československých legií a husitů.¹⁷⁵

Podle některých se východiskem měla stát hlavně osvětová činnost. Jejím cílem se stalo především vypěstování jednotného názoru na řešení československé otázky. Součástí osvěty v armádě byly například kurzy (jazykové, lékařské, atd.), film a

---

¹⁷² AÚTGM, EB II, ka 359, inv. č. 1914.

¹⁷³ Archiv Národního muzea (dále ANM), fond Edvard Beneš (dále EB), ka 48, inv. č. 469.

¹⁷⁴ AÚTGM, EB II, ka 359, inv. č. 1914.

¹⁷⁵ ANM, EB, ka 48, inv. č. 469.

divadlo. Nejpodstatnější část však představovaly výchovné proslovy a přednášky, které se řadily do tématických celků: „ a)hledisko státně politické - /.../ Proč byla naše zahraniční politika správná /.../. b)hledisko národně politické - /.../ Co od nás čeká národ; Proč Žižka vítězil nad křižáky; Dobré a špatné rysy české povahy. c)hledisko ideologické - /.../ Diktatury jsou popřením lidských svobod; Demokratická armáda. d)hledisko vojenské – Vojenské kamarádství; Statečnost před nepřítelem; Kdy může být i vítězná armáda armádou poraženou.“¹⁷⁶ Osvětová činnost představovala jeden z prostředků, díky kterým se měly zlepšit národnostní třenice ve vojsku. Podle některých byla nastalá situace především důsledkem neustálého podceňování důležitosti výchovné práce v armádě.¹⁷⁷ Zdaleka ne všichni vojenští velitelé však tento názor zastávali.

I přes snahy o nalezení řešení se poměry v československé armádě ve Velké Británii nelepšily. Původ těchto problémů tkvěl rovněž v obtížných okolnostech samotné evakuace z Francie. Stupňovala se všeobecná nespokojenost, pocit zrady a zklamání, který časem vyústil v krizi československého mužstva. Židovští vojáci si stěžovali na antisemitské výpady při plavbě do Anglie. Opakovaně jim byla dávaná vina za pád Francie. Někteří vojáci se hlasitě domáhali jejich odstranění z československé armády.¹⁷⁸ Židé byli ostatními obviňováni ze zrady. Část vojenských představitelů trvala na názoru, že: „*Antisemitismus, který vznikl mezi příslušníky československých jednotek byl založen spíše na charakterových vadách některých Židů, kteří zavdali podnět k různým debatám a úvahám svým jednáním.*“¹⁷⁹ Obecně vzato si však vojenské velení do velké míry uvědomovalo vlastní podíl na vzniklé krizi. Ve vojenských zprávách se jasně uvádí, že při transferu vojáků z Francie došlo k mnohým pochybením, které odporovaly demokratickým zásadám. V jednom z hlášení se rovněž jednoznačně vyjádřili k otázce antisemitismu a zacházení s židovskými vojáky

---

¹⁷⁶ AÚTGM, EB II, ka 359, inv.č.1913.

¹⁷⁷ AÚTGM, EB II, ka 274, Zpráva pro prezidenta ze dne 31. července 1940.

¹⁷⁸ AMV, S-205-1. Výtah z připravovaného memoranda židovských vojáků.

¹⁷⁹ AÚTGM, EB II, ka 358, inv.č.1908.

v armádě. „*Postup proti osobám nečeské národnosti a neárijského původu stává se stále výraznějším a vzbuzuje oprávněnou nespokojenost příslušníků čs. vojska, které v něm vidí napodobení hitlerovských zásad.*¹⁸⁰ Konkrétně se uvádělo, že při sepisování seznamu osob připravených k přesunu do Anglie byla kromě rubriky náboženství vytvořena i kolonka „původ“. Ti, kteří uvedli, že jsou bez vyznání, byli dotazováni na náboženství rodičů. Velení se také doznalo k rozdílnému posuzování a trestání přestupků u osob nečeského a tzv. „neárijského“ původu.¹⁸¹

Poměry v táboře Cholmondeley se i nadále zhoršovaly. Šířící se nespokojenosti využívali levicově orientovaní vojáci pro svou agitaci. Záhy po příjezdu do Velké Británie se napojili na londýnské vedení KSČ. Otevřeně vystupovali proti „buržoaznímu“ a „fašistickému“ vedení armády a požadovali okamžitou nápravu.¹⁸² Postupně se seskupilo přes 500 nespokojených vojáků (jednalo se především o bývalé interbrigadisty a židovské vojáky), kteří odmítali poslušnost současnému vedení a stěžovali si na otevřený antisemitismus v jednotce.¹⁸³ Vojenská správa se snažila o jejich potrestání. Vzbouřenci reagovali na celou záležitost ve svém Prohlášení československých demokratických vojáků v Cholmondeley-Campu. Podle nich panovaly zcela nepřijatelné poměry již v armádě ve Francii. „*Svědčí o tom polní četnictvo, bití vězňů v Agde, hrubé zacházení důstojníků s vojáky /.../ Čsl. armáda ve Francii byla národnostně šovinistická svědčí o tom zákaz mluvit německy a maďarsky, trestání vojáků zato, že mluvili svou mateřštinou, árijský paragraf u letců /.../ v našich řadách není místa pro zastánce nacistických teorií o rasismu a antisemitismu.*“¹⁸⁴ V prohlášení dále ostře napadli československé vojenské i politické představitele, především Osuského, Slávika, Viesta a Ingra. Právě jim dávali za vinu nedemokratické poměry v armádě ve Francii. Vzbouřenci dále nesouhlasili s poměry, které panovaly

---

¹⁸⁰ AÚTGM, EB II, ka 359, inv.č.1913. Vojenská zpráva ze dne 18. července 1940.

¹⁸¹ Tamtéž.

¹⁸² ČEJKA: *Československý odboj na Západě*, s. 234.

¹⁸³ STRÍBRNÝ: *Židovští vojenští duchovní a židovská otázka v československém vojsku*, s.182.

¹⁸⁴ AÚTGM, EB II, ka 359, inv.č.1913. Prohlášení československých demokratických vojáků v Cholmondeley-Campu.

v Anglii. Rozhodli se proto, že chtějí být raději považováni za československé uprchlíky, a dali se k dispozici anglickým úřadům.¹⁸⁵ Vojenské vedení se rozhodlo k protiútoky. Při shromáždění rot 23. července 1940 vyzvali velitelé, aby se přihlásili všichni, kdo se odmítají nadále podřizovat rozkazům svých nadřízených. Přihlásilo se přibližně 500 mužů, kteří byli okamžitě odzbrojeni, a poté přesunuti do oddělené části tábora.¹⁸⁶

Napjatá atmosféra v táboře vyvolávala další protižidovské útoky. V této době se odehrál incident, jenž velmi pobouřil židovské vojáky. Podporučík Alexandr Kraus, rabín sloužící u československé jednotky, ve své vzpomínce uvádí: *„Šlo o několik případů diskriminace a antisemitismu /.../ Na poště se ve frontě čekajících nějakým omylem dostal jeden židovský voják do přední řady. Mezi čekajícími byl i jeden český důstojník, který to zpozoroval a začal spílat „smradlavý žide“, a podobně. Na to jsem zakročil a ohradil se proti urážkám a přitom také někdo pronesl: „Vždyť armáda už beztak neexistuje.“ Onen antisemitsky projevující se český důstojník měl za to, že jsem tento výrok pronesl já a šel k veliteli, plukovníku Hájkovi do campu, kterému prohlásil: „Poručík Kraus řekl, že čs.armáda už neexistuje!“¹⁸⁷ Ihned následovalo jeho zatčení. Následujícího dne se Krausovi podařilo dostat ke generálu Miroslavovi, kde se snažil celou záležitost vysvětlit. Následovalo prošetření celého případu, které potvrdilo Krausovu verzi.¹⁸⁸*

Ačkoli byl Alexandr Kraus propuštěn, židovští vojáci se cítili celým konfliktem hluboce dotčení a pobouření. Narůstal i počet těch, kteří zvažovali odchod z československé armády. V této kritické chvíli se ustanovil výbor hájící zájmy židovských vojáků. Jeho reprezentanty se stali Alexandr Kraus, kapitán Brichta, podporučík Barber, Fleischmann, Kerner a desátník Braun. Společně chtěli pomoci při

---

¹⁸⁵ AÚTGM, EB II, ka 359, inv.č.1913. Prohlášení československých demokratických vojáků v Cholmondeley-Campu.

¹⁸⁶ ČEJKA: *Československý odboj na Západě*, s. 234.

¹⁸⁷ YVA, Sbírnka svědectví, 0-59-50, svědectví Alexandra Krause.

¹⁸⁸ KULKA: *Židé v československém vojsku na Západě*, s. 125.

řešení situace. Zpočátku zvažovali, zda je vůbec možné, aby Židé za těchto podmínek nadále setrvali v československé armádě.¹⁸⁹

O celé záležitosti se dozvěděl i ministr národní obrany Ingr, který přijel do tábora a promluvil si o situaci přímo s Alexandrem Krausem. Ingr slíbil, že prezident Beneš osobně vyslechne zástupce židovských vojáků při své návštěvě v táboře. Zástupci výboru poté odjeli do Londýna, aby se poradili s předsedou Židovské agentury profesorem Brodetskym a předsedou Ústřední rady národních Židů z Československa Zelmanovičem. Seznámili je se situací a upozornili, že mluví jménem 350 Židů z tábora v Cholmondeley.¹⁹⁰ Zelmanovič (bývalý generální tajemník Židovské strany v Československu) zdůraznil důležitost židovských vojáků v československé zahraniční armádě. Zastával názor, že nejlepším řešením je pokračovat v boji proti nacistickému Německu v rámci zahraničního vojska. Obával se negativních reakcí obyvatel v Československu, kteří by se po válce dozvěděli o odchodu židovských vojáků z armády. Podle něj by to mohlo posílit negativní postoj československého obyvatelstva k Židům. Zdůraznil také, že právě velké zastoupení Židů v armádě pozitivně přispělo k rozhodnutí prezidenta Beneše přijmout do Státní rady židovského reprezentanta.¹⁹¹ Později se jím stal Arnošt Fischer, jenž dříve působil jako předseda Židovské strany v Československu.

Po návratu z Londýna začali zástupci výboru hájící zájmy židovských vojáků pracovat na znění memoranda, které chtěli předat Edvardu Benešovi při jeho plánované návštěvě tábora. V návrhu prohlášení nejprve zdůraznili svou věnost československému odboji, republice a prezidentovi. Dále však oznámili, že nebude-li sjednaná náprava poměrů v armádě, budou nuceni z ní odejít. V nástinu memoranda bylo již uvedeno i několik antisemitských incidentů, především z doby působení vojska ve Francii. „V Agde: Opětovné antisemitské výroky velitele 1. pluku pluk. Janoucha. Antisemitské výroky a incidenty opakovaly se a zůstaly většinou beztrestné a nebo byly

---

¹⁸⁹ YVA, Sběrka svědectví, 0-59-50, svědectví Alexandra Krause.

¹⁹⁰ STRÍBRNÝ: *Židovští vojenští duchovní a židovská otázka v československém vojsku*, s.183.

¹⁹¹ KULKA, Erich: *Jews in the Czechoslovak armed Forces Abroad during World War II*, s.373.

*potrestány tak mírně, že trest zůstal bez účinku. Štb.kap. Brůcha: měl opětovné výstupy s žid. vojáky a důstojníky například fackovací aféra s vojínem Štaplerem a Koblerem, protože mluvili německy.*¹⁹² Kromě dalších incidentů zmiňovali v návrhu i antisemitské incidenty a útoky z doby evakuace z Francie a počátků československé zahraniční armády v Anglii.

26. července 1940 přijel prezident Edvard Beneš na návštěvu do tábora Cholmondeley. Chtěl se osobně seznámit s poměry v táboře a pokusit se o vyřešení vzniklé krize. Nejprve se konala slavnostní přehlídka, při které došlo k nečekané události. Rozruch vyvolala skupina revoltujících vojáků, kteří o tři dny dříve veřejně prohlásili, že se již nebudou podvolovat rozkazům svých velitelů. Během slavnostního defilé tito vzbouřenci pochodovali jako samostatná jednotka pod vedením podporučíka Schwarze.¹⁹³

Po oficiálním slavnostním uvítání měl prezident Beneš proslov k nastoupeným vojákům, kde zdůraznil hlavní společný cíl – vítězství nad Hitlerovým Německem. Jednoznačně také odsoudil jakoukoli formu protižidovských útoků: *„Slyším, že se říká, že je zde tu a tam antisemitism. Náš člověk není a nebude antisemitou /.../ V českém prostředí antisemitism není a nebude; ale je přirozené, že v dnešní rozvratné době a zároveň při tak přirozené citlivosti nás všech v těchto těžkých chvílích, na rasový problém se narazí, vzniknou z toho spory a hádky – a pak se mluví často nekriticky o antisemitismu v armádě.*¹⁹⁴

Z Benešova projevu vyplývá, že si byl vědom určitých protižidovských tendencí v jednotce. Míru tohoto problému se však snažil mírnit či zakrýt. Jedná se o zcela pochopitelné stanovisko. Nenávist k Židům byla jedním z hlavních principů nacistické ideologie. Českoslovenští političtí a vojenští představitelé proto dost dobře nemohli přiznat, že se ve svých řadách s tímto problémem sami potýkají. Jednoznačné přiznání existence antisemitismu by rovněž mohlo poškodit obraz československého exilu

---

¹⁹² AMV, S-205-1. Výtah z memoranda, které připravuje delegace žid. vojáků.

¹⁹³ BROD-ČEJKA: *Na západní frontě*, s. 137.

¹⁹⁴ AÚTGM, EB II, ka 359, inv.č. 1915.

v očích britské vlády a veřejnosti. Beneš musel rovněž brát v úvahu existující názorové rozdíly v samotné exilové vládě. Na jednu stranu zde působily osoby Židy podporující, jako byl například Jan Masaryk. Na druhou stranu zde také byli lidé jako Sergej Ingr (zastával funkci ministra národní obrany). Ingr měl řadu výroků, jež by se daly považovat za velmi problematické. Právě on se velmi často zlehčoval existence antisemitismu v armádě. Většinou se také nesnažil o aktivní řešení protižidovských incidentů. Rovněž otevřeně prohlásil, že považuje „Židy v československé armádě za nežádoucí živel.“¹⁹⁵

Prezident Beneš během své návštěvy osobně přijal delegaci, jejíž součástí byli i zástupci židovských vojáků. Podporučík Kraus a desátník Braun požadovali, aby se vojenské velení jednoznačně vyslovilo proti antisemitismu v armádě a prošetřilo jednotlivé stížnosti židovských vojáků. Zároveň však shledali, že situace Židů ve vojsku se lepší. Dále konstatovali, že při dobré vůli se dá ještě vše urovnat. Kritiku provádějí pro zlepšení poměrů. Kraus s Braunem chtěli, aby se na Židy u jednotek hledělo jako na spolubojovníky a aby neustále nedocházelo k jejich podceňování.¹⁹⁶ Vojín Braun rovněž jménem židovských vojáků tlumočil prezidentu Benešovi díky za jeho zájem o ně. Zdůraznil, že Židé chtějí i nadále bojovat za československou jednotu. Osobu prezidenta chápou jako záruku, že se této jednoty podaří dosáhnout. Podporučík Kraus poté vznesl požadavek, aby byli Židé zastoupeni v poradním parlamentním sboru. Beneš na to odvětil, že jim nemůže dát jednoznačnou odpověď. Obával se, že kdyby se zrealizoval Krausův návrh, hrozilo by nebezpečí zpolitizování armády.¹⁹⁷ Prezident před svým odjezdem rovněž zdůraznil, že Židé v Cholmondeley pociťují pronásledování a nacistický útlak dvakrát – jednou jako Čechoslováci a podruhé jako Židé. Podle něj proto muselo dojít k principiálnímu vyřešení židovského problému.¹⁹⁸

---

¹⁹⁵ DAGAN, Avigdor: *Československá vláda v exilu a Židé*, s.120.

¹⁹⁶ AÚTGM, EB II, ka 359, inv.č. 1915. Zájezd pane prezidenta do tábora Cholmondeley 24.-25. srpna 1940.

¹⁹⁷ Tamtéž.

¹⁹⁸ KUDRNA: *Projevy antisemitismu*, s.64.

Benešův příjezd do tábora v Cholmondeley však krizi v armádě nevyřešil. Celkem 539 revoltujících vojáků opustilo československou zahraniční armádu. Britské úřady je nejprve internovaly v táboře Oswestry, jihozápadně od Chestru. V září 1940 téměř všichni z nich vstoupili do britských pracovních útvarů, tzv. Pioneer Corps.¹⁹⁹ Z počtu 539 vzbouřenců 120 patřilo k tzv. Španělákům, bývalým interbrigadistům bojujícím ve španělské občanské válce. Mnoho z nich bylo členy Komunistické strany. Dalších 115 mužů se hlásilo k židovské národnosti a 225 k židovskému náboženství. Ve skupině bylo tedy celkem 63% Židů.²⁰⁰ Většinové zastoupení Židů mezi vzbouřenci zcela jistě nebylo náhodné. Mnozí z nich měli velmi špatné osobní zkušenosti z působení ve Francii a z evakuace do Anglie. Velká část z nich se osobně setkala se šikanou ze strany vojáků i důstojníků. Jedním z nich byl i židovský voják Fischl Davidovič, který vzpomínal na příčiny svého odchodu z československé armády. „*Důvodem (pro vystoupení z armády – pozn. M.S.) byl antisemitismus a nevraživost zejména nežidovských důstojníků, kteří židovské vojáky šikanovali a uráželi. Rozhodnutí vystoupit bylo spontánní. Nikdo z nás nechtěl pod těmito antisemitskými důstojníky sloužit.*“²⁰¹ Na tuto událost vzpomínají i někteří židovští vojáci, kteří neuvažovali o opuštění československé zahraniční armády. Příkladem je i Felix Pollak, jenž ve vojsku setrval. Pollak ve svém svědectví uvedl, že při vstupu do československého vojska počítal s tím, že se v něm bude vyskytovat antisemitismus. Na protizidovské útoky byl předem připravený, a proto jej nikdy nepřekvapily. Podle Pollaka bylo především o důstojnících v armádě všeobecně známé, že mnozí z nich byli antisemité.²⁰²

Ve vojenských hlášeních často nalezneme zprávy o situaci v táboře Cholmondeley. Rozebírají se v nich i údajné příčiny vzniklé krize. Můžeme zde najít i mnohé zmínky o židovských vojácích. „*Rozvratnou agitaci v táboře vedou především*

---

¹⁹⁹ BRANDES, Detlef: *Exil v Londýně 1939-1945. Velká Británie a její spojenci Československo, Polsko a Jugoslávie mezi Mnichovem a Teheránem*. Praha 2003, s. 77.

²⁰⁰ KUDRNA: *Projevy antisemitismu*, s.62.

²⁰¹ YVA, Sbírka svědectví, 0-59-10, svědectví Fischla Davidoviče.

²⁰² YVA, Sbírka svědectví, 0-59-65, svědectví Felixe Pollaka.

*komunisté /.../ dále židé, u kterých jsou důvody převážně osobní (necht' k vojně, resp. boji) /.../ Židé, kteří odmítají sloužit v armádě, jsou z menší části komunisté, převážně se prostě chtějí vyhnout vojenské službě vůbec. Ale i tito – a snad nejvíce – operují důvody politickými, používají politických argumentů o reakčnosti vlády a kryjí se obratně za komunisty. Kromě toho se snaží zejména u Angličanů vrhnout na nás odium antisemitismu, ba i rasismu.*²⁰³ Vojenské velení tak vidělo řešení pouze ve vyloučení revoltující skupiny z československé armády.

Ke konci srpna 1940 byl stav 1. československé obrněné brigády následující: 3274 mužů, z toho 2548 řadové mužstvo, 42 rotmistrů a 684 důstojníků (z nich bylo 112 Židů). K české národnosti se hlásilo 80% mužů, ke slovenské 14% k židovské 5% a k německé 1,8%.²⁰⁴ Co se týče náboženského složení, katolíci tvořili 53% veškerého stavu mužstva a k židovskému vyznání se oficiálně přihlásilo 16% mužů.²⁰⁵ Dále zde existoval problém s nadbytkem nezařazených důstojníků, kterých bylo kolem čtyř set. V rámci jednotlivých těles proto vznikly důstojnické jednotky. Jednalo se však pouze o částečné řešení. Většina důstojníků byla i nadále nespokojená, což se negativně promítlo do jejich vztahu k vojenskému vedení. Vše dávali za vinu především generálu Ingrovi a Miroslavovi.²⁰⁶

Zajímavě se vyvíjela také situace židovských vojáků. Přijetím židovských zástupců u prezidenta celá záležitost nekončila. Již 23. srpna 1940 poslali podporučík Kraus a vojín Braun oficiální cestou Benešovi memorandum, ve kterém shrnuli židovskou problematiku v československé zahraniční armádě. Na jeho vzniku se kromě Alexandra Krause a Rudolfa Brauna podíleli i štábní kapitán Evžen Brichta, poručík Artur Fleischmann a vojín Štěpán Barber. Pamětní spis rozdělili na sedm hlavních částí. V prvním bodě zdůraznili, že Židé z Československa se od začátku jednoznačně zapojili do boje za zachování demokracie. Vzpomněli též na hromadné dobrovolné

---

²⁰³ AMV, 302-536-3. Zpráva o agitaci c táboře Cholmondeley.

²⁰⁴ KUDRNA: *Projevy antisemitismu*, s.63.

²⁰⁵ Tamtéž.

²⁰⁶ NĚMEC, JAROSLAV: *Krise v čs. Zahraniční armádě v Anglii r.1940*. In: DUBEN, V.N. (ed.): *Na všech frontách. Čechoslováci ve II. světové válce*. Praha 1992, s. 95.

příhlášky Židů do československých jednotek ve Francii a především v Palestině. Z tohoto důvodu byli mnozí z nich velmi překvapeni, když se záhy střetli s jasnými signály, že nejsou vítáni. Setkávali se poznámkami, že se netvoří legie židovská, nýbrž československá.²⁰⁷

Druhá část se věnovala především poměrům ve vojenském táboře Agde. Po příjezdu 400 židovských dobrovolníků z Palestiny do Francie tvořili Židé nezanedbatelnou část armády. Podle memoranda tak Židé jasně projevili svoji loajalitu československému odboji. I přesto se však množily protižidovské výroky. Za dosti problematické považovali i to, že mezi aktivní účastníky těchto antisemitských projevů neznárodně patřili i tamní nejvyšší velitelé, jako byl například plukovník Janouch.²⁰⁸ Beztrestnost podobného jednání měla za následek, že se podobné incidenty opakovaly stále častěji. Atmosféra v Agde se tak ani později nezlepšila. Z pamětního spisu vyplývá, že se vyskytly také případy tělesného týrání židovského vojáka. Dále došlo k vyloučení Židů při výběru k letectvu. Našla se úřední žádanka, ve které se při obsazení určitého místa výslovně žádalo „árijského“ vojína. Za vrchol pak považovali snahu o separaci židovských vojáků ve zvláštním útvaru.²⁰⁹

Druhý bod pamětního spisu se dále zabýval praktikováním židovského náboženství u československé zahraniční armády ve Francii. Ve vojsku delší dobu postrádali židovského duchovního. Vrchnímu rabínovi z Toulouse, pod jehož oblast patřila i československá divize, bylo i přesto znemožněno navštěvovat a mluvit s židovskými vojáky u československé jednotky. Přidělení stálého rabína k vojsku bylo původně přislíbené již v lednu 1940, prakticky se tak stalo až polovině června. Vojáci ostatních většinových náboženství však v té době svého duchovního již několik měsíců měli. Někteří Židé si situaci mohli vyložit tak, že se jim vojenské velení nesnaží vyjít vstříc v jejich základních náboženských potřebách. Na druhou stranu židovští zástupci

---

²⁰⁷ AMV, S-205-1. Podání pamětního spisu panu prezidentu republiky.

²⁰⁸ Tamtéž.

²⁰⁹ KULKA: *Židé v československém vojsku na Západě*, s. 195.

ocenili snahu plukovníka Satorie, díky němuž byly již v dřívější době zavedené pravidelné židovské bohoslužby u 2. pěšího pluku v Agde.²¹⁰

Memorandum židovských vojáků se zaměřovalo také na stránku národnostní a jazykovou. Vojenskému velení se především vytýkalo, že v československé zahraniční armádě nejsou dodržována práva, která Židům náležela v předválečném Československu. „*Nebylo například u různých příležitostí dovoleno, aby se židovští vojáci hlásili k židovské národnosti a vojenské osoby, které prováděly dotyčné zápisy, se pouštěly do nemístných debat o neexistenci židovské národnosti apod. /.../ Osobám, jejichž mateřským jazykem byla němčina, maďarština nebo jidiš, bylo to způsobem hrubým a za doprovodu protižidovských poznámek vytýkáno a užívání těchto jazyků bylo zakázáno a trestáno.*“²¹¹ Opatření podobného charakteru podporovala u židovských vojáků pocit, že v československé armádě existuje antisemitismus. U mnohých z nich vyvolala zahořklost, nedůvěru a pocit bezmoci.

Židovští zástupci v memorandu rovněž popsali sociální těžkosti židovských vojáků v armádě. Ačkoli američtí Židé darovali statisícové částky na podporu československých státních občanů (bez rozdílu náboženství či národnosti), nesetkaly se československé židovské instituce s náležitou vstřícností ze strany československých vojenských úřadů. Podle židovských zástupců byla rovněž slíbená finanční podpora rodinám židovských vojáků, kteří odešli do Francie. K tomu však nedošlo, a proto musely několik měsíců přežívat bez jakékoli pomoci.²¹²

Třetí a čtvrtá část pamětního spisu se věnovala katastrofálnímu průběhu evakuace československého vojska z Francie. Mimo jiné se zde opakovala nařčení, že za porážku jsou zodpovědní Židé, vyčítala se jim údajná zbabělost. Rovněž se objevily výroky, že Židé by měli být vyloučení z armády, popřípadě postřílení.²¹³ Někteří důstojníci označovali armádu posměšně jako „židovský spolek“ či „jeruzalémskou

---

²¹⁰ KULKA: *Židé v československém vojsku na Západě*, s. 195-196.

²¹¹ AMV, S-205-1. Podání pamětního spisu panu prezidentu republiky.

²¹² KUDRNA: *Projevy antisemitismu*, s.68.

²¹³ AMV, S-205-1. Podání pamětního spisu panu prezidentu republiky.

armádu“.²¹⁴ Právě na neřešení a beztrestnost podobných incidentů si židovští zástupci nejvíce stěžovali.

Pátý bod se zabýval poměry v armádě po příjezdu do Velké Británie. V pamětním spisu se uvádí, že protižidovské incidenty se odehrávaly v Cholmondeley téměř každý den. Napětí mezi vojáky rostlo a stávalo se nesnesitelným. V memorandu je detailně rozebrán i výše zmíněný incident s Alexandrem Krausem, který byl nespravedlivě zatčený. Všechny podobné případy měly za následek, že se oslabil důvěra židovských vojáků ve vojenské velení.

Šestá část pamětního spisu popisovala rozmluvu židovských zástupců na počátku července 1940 se členy vojenského vedení. Jedním z nich byl i generál Znamenáček (vl.jm.Čihák), který připustil, že některé živly ve Francii vnášely do armády antisemitismus. Přislíbil také tvrdý postup proti projevům náboženské nesnášenlivosti.²¹⁵ Delegáti žádali o slyšení u prezidenta Beneše, od kterého si slibovali nápravu poměrů. Návštěva prezidenta byla zamítnuta, protože měl v blízké době navštívit tábor. Jeho cesta se však nakonec odložila na neurčito, což opět rozjitřilo atmosféru v Cholmondeley. „ /.../ *Židovští vojáci byli netrpěliví. Mimo to se šířila v campu záměrná propaganda jednotlivců i jistých politických skupin, které využívaly této nejistoty mezi židovskými vojáky a užívaly hesla o fašistické armádě, antisemitismu, apod. k tomu, aby přemlouvaly židovské vojáky k vystoupení z armády.*“²¹⁶ Za této situace povolil ministr Ingr delegátům cestu do Londýna, aby mohli informovat židovské kruhy. Ministr rovněž slíbil přijetí židovských zástupců prezidentem při jeho příští návštěvě tábora. Došlo k němu až v srpnu 1940, kdy krize v armádě již kulminovala.

V závěru memoranda zaznělo několik návrhů, které měly vést k dlouhodobému vymýcení antisemitismu v československé zahraniční armádě. Podle delegátů se tak mohlo stát pouze za předpokladu, že dojde k vyšetření všech protižidovských incidentů,

---

²¹⁴ KUDRNA: *Projevy antisemitismu*, s.69.

²¹⁵ KULKA: *Židé v československém vojsku na Západě*, s. 200.

²¹⁶ Tamtéž, s. 200-201.

potrestání viníků a případně jejich vyloučení z armády. Na prošetření podobných případů se měl podílet židovský důstojník, který by byl přidělený na ministerstvo národní obrany.²¹⁷ Podle židovských zástupců pramenil antisemitismus především z nevzdělanosti a neinformovanosti. Z tohoto důvodu doporučovali, aby byl do osvětové činnosti zapojen i židovský spolupracovník, který by se věnoval této problematice.²¹⁸

Antonín Nižborský (Hasal), předseda prezidentské kanceláře, zaslal 14. října 1940 Benešovu reakci na memorandum ministerstvu národní obrany. Prezident v ní žádal ministra, aby vhodnou formou odpověděl na pamětní spis, dal vyšetřit konkrétní případy a zjednal nápravu. Nižborský (Hasal) však dále zdůraznil, že Beneš nemá zájem, aby se v tuto chvíli jednotlivci trestali za staré prohřešky. „*Je třeba mítí na zřeteli skutečnost, že po zhroutilí Francie prožívala celá čs. armáda značnou duševní krizi, ve které se dařilo všem výstředním tendencím, a která také do jisté míry omlouvá některé výstřelky horkých hlav.*“²¹⁹ Prezident v odpovědi také zdůraznil, že rozlišování československých občanů na základě náboženství či národnosti je nepřijatelné. Každý konkrétní doložený případ podobného jednání se má stíhat jako protizákonný.²²⁰

4. listopadu 1940 odeslal ministr národní obrany Ingr odpověď na pamětní spis. Vyjádřil se v ní k jednotlivým bodům memoranda. Na některých místech dal za pravdu námitkám židovských delegátů. Příčiny incidentů však převážně shledával na straně židovských vojáků. Hned na začátku své reakce jednoznačně popřel, že by u československého vedení či národa existoval jakýkoli antisemitismus. Podle něj se jednalo pouze o přehmaty jednotlivců, které se nesmějí chybně připisovat celku.²²¹ Antisemitské projevy však v této době nebyly pouze výsledkem činnosti několika jednotlivců. Jednalo se o úkaz, který byl značně rozšířený mezi řadovým mužstvem i

---

²¹⁷ AMV, S-205-1. Podání pamětního spisu panu prezidentu republiky.

²¹⁸ Tamtéž.

²¹⁹ AMV, S-205-1. Odpověď Vojenské kanceláře prezidenta republiky na pamětní spis vojáků židovského vyznání ze dne 14. října 1940.

²²⁰ Tamtéž.

²²¹ AMV, S-205-1. Odpověď Ministerstva národní obrany na memorandum ze dne 4. listopadu 1940.

důstojnickým sborem. Z Ingrovi odpovědi je patrné, co osobně soudil o celé problematice. Setkáváme se zde opět s některým z klasických protižidovských stereotypů. „/.../ nesmí být zaměňováno s antisemitismem nebo dokonce s rasismem, co bývá příčinou výtek našich vojáků proti židům. Že židé, ačkoli žili a mnozí zbohatli v prostředí čs. národa, hlásili se z velké části německví; že přispěli k poněmčení některých krajů nebo k udržování jejich německého nátěru /.../ že dokonce po 15. březnu 1939, přes známé stanovisko Němců vůči židům, někteří židé němčili dále, ba některé náboženské židovské obce vedly spory o to, má-li se úřadovat nadále německy či česky /.../ při vypětí nacionálního citu a při zaujetí čs. národa proti všemu německému je pochopitelné, že jednotlivci vystupovali i proti židům.“²²² Je zde popsán jeden z typických protižidovských předsudků. Jde o obraz bohatého němčícího Žida, který zbohatl na úkor Čechů. Právě kvůli mluvení německy se řada židovských vojáků stávala terčem nacionalistických a protižidovsky laděných útoků. Používání němčiny se totiž pro mnohé rovnalo přiznání se k příslušnosti k německému, nikoli československému národu.

Generál Ingr ve své odpovědi popírá či výrazně odmítá většinu tvrzení memoranda židovských vojáků. V případě antisemitských projevů plukovníka Janoucha pouze konstatoval, že celá záležitost byla posouzená a vše se vyřešilo. Štábní kapitán Brůcha byl vyšetřován kvůli fyzickému týrání židovských vojáků, vina mu však nebyla prokázána. Podle Ingra je pochopitelné, že se našla úřední žádanka požadující na určité místo výhradně „árijského“ vojáka. Vojáci si stěžovali, že v kancelářích a u proviantury vyskytují téměř výhradně Židé, a proto se snažili jejich počet omezit. Ministr konstatoval, že se nejedná o záměr velitelství, nicméně příčina je u jednotlivců vysvětlitelná. Dále popřel, že Židé byli odmítáni při výběru k letectvu. Podle něj o tom rozhodoval výlučně anglické úřady.²²³ Rovněž mu nebylo známo, že by nebylo dovolené vrchnímu rabínovi z Toulouse navštívit židovské vojáky v táboře v Agde.

---

²²² AMV, S-205-1. Odpověď Ministerstva národní obrany na memorandum ze dne 4. listopadu 1940.

²²³ KUDRNA: *Projevy antisemitismu*, s.72.

Židovský duchovní měl být přidělený k československé jednotce později, protože se nenašel žádný vhodný kandidát na tuto funkci. Ingr nevěděl nic o tom, že by se Židé nemohli svobodně hlásit ke své národnosti.²²⁴ Židovským zástupcům dal zapravdu v otázce finanční podpory rodinám vojáků. Jednalo se o oprávněnou stížnost, která však nebyla mířená proti Židům. Konečně propaganda, jejíž součástí byla i protižidovská hesla, měla mít za hlavní cíl rozklad armády, nikoli šíření antisemitismu. V závěru své odpovědi Ingr zdůrazňuje, že *„V dnešní době musí všichni přinášet především oběti společné věci. Je třeba, abychom v tomto boji stáli u sebe a abychom odstranili ze svých srdcí vše, co může škodit naší svaté a spravedlivé věci.“*²²⁵

6.3. Židovští vojáci v československé zahraniční armádě od roku 1941

Koncem roku 1940 se situace v československé armádě pomalu zklidňovala. V říjnu 1940 se mužstvo přesunulo do budov v lázeňském městě Leamington spa, které se nacházelo 30 km jihovýchodně od Birminghamu. Došlo k podepsání československo-britské dohody o československé branné moci ve Velké Británii. Pozemní jednotky tak spadaly pod pravomoc československého velení. Letci formálně zůstali ve svazku československé armády, prakticky byli začleněni do Britského královského letectva.²²⁶

Podle zprávy o stavu armády z května 1941 se krize v armádě úspěšně zažehkala. Přesto zde najdeme i zmínky o několika incidentech, jehož viníky měli být Židé. *„Občas dojde ke střetnutí s některým vojínem německé národnosti. Tu je nutno si uvědomit, že těmito tak zvanými výbojnými jakschovci jsou obvykle vojíni židovského původu. Nelibost vyvolává němčení vojínů /.../ Bohužel i v těchto případech se většinou jedná o židy. Tyto okolnosti potom vyvolávají i otázku židovskou, ačkoliv mimo*

---

²²⁴ KUDRNA: *Projevy antisemitismu*, s. 72-73.

²²⁵ AMV, S-205-1. Odpověď Ministerstva národní obrany na memorandum ze dne 4. listopadu 1940.

²²⁶ ČEJKA: *Československý odboj na Západě*, s. 236-237.

*jednotlivce nelze u našich vojáků o antisemitismu mluvit.*²²⁷ Podle této zprávy se v armádě nevyskytovaly ani případy náboženské nesnášenlivosti. Jednalo se pouze o jednotlivce, kteří špatně vykonávali službu a poté údajně sváděli vinu na zaujatost svých nadřízených.

1. července 1941 se 1. československá smíšená brigáda přejmenovala na Československou samostatnou brigádu a došlo k její reorganizaci.²²⁸ V hlášení ze srpna 1941 se objevily zmínky o antisemitské propagandě. U dvou útvarů se několikrát objevily protižidovské nápisy na zdech. Mezi vojáky se při různých příležitostech objevovala jednoznačná solidarita namířená proti židovské skupině v armádě.²²⁹ Vojenské velení dále řešilo početní stav československého vojska. Příliv dobrovolníků do československé brigády nebyl dostatečný, a tak se českoslovenští představitelé snažili využít veškerých rezerv. V prosinci 1941 nakonec prezident Beneš udělil amnestii pro vojenské trestné delikty spáchané ve Francii a abolicí československým příslušníkům britských Pioneer Corps, kteří se chtěli vrátit do armády. Z původních 539 vyloučených vojáků z Cholmondeley požádalo a návrat 316 mužů, z nichž bylo znovu přijato 268.²³⁰

Koncem roku 1941 došlo k několika dalším antisemitským projevům. Jeden z hlavních se stal u kulometné roty v Kinetonu a u posádky v Butlers Marston. Několik důstojníků uspořádalo pitku. Druhý den se na stejném místě našla tabule s různými protižidovskými kresbami a nápisy jako: *„Mhy shme takhy Čehši.*²³¹ Další incident nastal, když jeden důstojník řekl druhému, že se nebude účastnit štědrovečerní večeře *„poněvadž se již nechce dívat na židovské ksichty.*²³² Sedm důstojníků si poté odděleně od ostatních uspořádalo vlastní štědrovečerní večeři. 27. prosince se kapitán Chrastina

---

²²⁷ AÚTGM, EB II, ka 275. Zprávy č. 114 Vojenské kanceláře prezidenta republiky ze dne 15. května 1941.

²²⁸ KULKA: *Židé v československém vojsku na Západě*, s. 152.

²²⁹ AÚTGM, EB II, ka 275, č.j. 5797 Souhrnné zpravodajské hlášení za červenec 1941 o situaci v brigádě.

²³⁰ STRÍBRNÝ: *Židovští vojenští duchovní a židovská otázka v československém vojsku*, s.189.

²³¹ Tamtéž.

²³² AÚTGM, EB II, ka 422, sign. 40 XIII/1/9. Protižidovské projevy u BKPUV a kulometné roty.

v opilosti dopustil protižidovských výroků. Druhý den se v místnosti našel nápis „*Zabijte Židy, osvobodte ČSR.*“²³³ Židovští vojáci si stěžovali u svých velitelů a následně došlo k vyšetření výše uvedených případů. Všech sedm důstojníků, kteří se nezúčastnili štědrovečerní večeře, dostali písemnou důtku. Oficiálním důvodem pro její udělení byl nedostatek družnosti a nevážení si tradic. Důstojníkům se také vyčítalo, že mohli vzbudit dojem náboženské nesnášenlivost vůči vojákům jiného vyznání.²³⁴

Protižidovské tendence v československé zahraniční armádě tedy i nadále patřily k aktuálním tématům. Tuto skutečnost potvrdilo i vystoupení Sdružení Čechů-Židů ve Velké Británii v březnu 1942. Jeho zástupci přišli s návrhem jak řešit židovskou otázku a vymýtit antisemitismus. Podle nich se antisemitismus v Československu začal výrazně projevovat již za druhé republiky a to především pod vlivem německé nacistické propagandy. Protižidovské tendence v armádě měly být dané především nesourodostí tohoto tělesa. Některé fašismem zachvácené armádní kruhy se nedokázaly vypořádat se skutečností, že Židé představují velké procento mužstva.²³⁵ Představitelé Sdružení Čechů-Židů považovali za vlivnou i protektorátní propagandu, která se snažila oslabit význam odboje nařčením, že je ve službách Židů. Sdružení dále zdůrazňovalo loajalitu k Československu. Antisemitismus vnímali jako předsudek, kterého je třeba se zbavit. „*Víme, že sám Masaryk napsal, že antisemitismus překonal rozumově, citově nikdy. Nám šlo vždy, a jen o to, aby aspoň tohoto stavu bylo dosaženo u většiny obyvatelstva. Že lze antisemitismus překonat ve vhodném prostředí i citově, dokazuje stále stoupavší počet míšených sňatků u nás. Z takového sňatku zrodil se Vrchlický a Zeyer.*“²³⁶ V závěru doporučili vytvoření kulturní komise při československé vládě v Londýně. Jejím cílem by bylo vědecky zpracovat otázku příčin antisemitismu z hlediska československého. Dále by vypracovala praktické náměty a

---

²³³ AÚTGM, EB II, ka 274, č.j. 1062-taj. Incidenty u jednotek čs.sam.brigády – výsledek šetření z března 1942.

²³⁴ Tamtéž.

²³⁵ NA, MV-L, ka 255, inv.č.748, sign.2-63-2. Námět jak řešiti otázku židovskou a vymýtit antisemitismus.

²³⁶ Tamtéž.

postupy, jak se s tím problémem do budoucna vypořádat. Sestávala by ze zástupců sionistů, Čechů-Židů a nežidovských vědeckých pracovníků.²³⁷

Vojenské zprávy i nadále tvrdily, že protižidovské tendence v armádě již nepředstavují vážnou hrozbu. „Zpravodajství tvrdí, že až na ojedinělé případy nelze mluvit o vysloveném antisemitismu /.../ Více bylo případů zahaleného antisemitismu, které se projevovaly v přidělování a přemísťování.“²³⁸ Na existenci tak zvaně skrytého antisemitismu vzpomínal i jeden z bývalých židovských vojáků československé zahraniční armády v Anglii Moše Landa. „Projevoval se především ve společenských stycích a v obsazování výhodných míst. Lepší místa byla pro Židy nedostupná, nemohli si volit zbraně, nebyli přidělováni do speciálních kurzů, z některých byli vyloučeni vůbec (např. z parašutistických) /.../ Když šlo o choulostivé bojové akce, tak Židi byli najednou „košer“.“²³⁹

V květnu 1942 se Československá samostatná brigáda přesunula na jižní pobřeží britských ostrovů do úseku Seaton-Sidmouth, který se nacházel přibližně 75 kilometrů od Plymouthu.²⁴⁰ V lednu 1943 vystřídal dosavadního velitele brigády generála Miroslava (Neumanna) plukovník Kratochvíl. V únoru 1943 se armáda přemístila do oblasti mezi Felixstowe a Walton on the Naze, kde měli za úkol střežit pobřeží. V březnu převzal velení nad brigádou generál Alois Liška, jelikož generál Kratochvíl odjel k československé jednotce do Sovětského svazu.²⁴¹ Českoslovenští vojáci toužili po bojové akci a netrpělivě čekali, až je britské velení pošle na frontu.

V armádě se začalo proslýchat, že se část vojáků připravuje akci namířenou proti Židům. Vše se doneslo i ministru Ingrovi, který se snažil případnému útoku zamezit. „Gen. Ingr se dozvěděl, že ve dnech židovských svátků chtějí někteří příslušníci čs. brigády zaujaté proti židům provést nějaký nepředložený čin vůči židům. Mluví se o tom, že při shromáždění židů (při mši nebo jiné příležitosti) má být mezi ně

²³⁷ KULKA: *Židé v československém vojsku na Západě*, s.216.

²³⁸ AÚTGM, EB II, ka 359, inv.č.1913. Zpráva o poměrech v armádě ze dne 22.7.1942.

²³⁹ YVA, Sbíрка svědectví, 0-59-51, svědectví Moše Landy.

²⁴⁰ STRÍBRNÝ: *Židovští vojenští duchovní a židovská otázka v československém vojsku*, s. 192.

²⁴¹ ČEJKA: *Československý odboj na Západě*, s. 418.

hozena nějaká bomba, snad neškodná, ale jen proto, aby je postrašila.“²⁴² K žádnému podobnému útoku nedošlo, přesto se již několik dní poté v nejvyšších kruzích opět řešila otázka antisemitismu v armádě. Tentokrát se jednalo o zprávu Vojenské kanceláře prezidenta republiky určenou Ministerstvu národní obrany, ve které prezident žádá o vysvětlení některých jevů ve vojsku. Konkrétně šlo o skupinu vojáků, jež vyzývala vojáky, aby vystoupili z československé armády. Místo toho by se zasadili o vytvoření československých bojových jednotek v rámci armády americké. Podle nich by tyto národní jednotky byly konečně zbavené všech židovských, německých, maďarských a komunistických elementů, se kterými se musí neustále potýkat v československém vojsku. Tvrdili, že jsou podporováni mnohými československými důstojníky - „áriji“, kteří jsou již znechuceni židovskými rejdy v armádě.²⁴³

Ve zprávě pro ministerstvo se dále uvádělo, že československou armádu zasáhla fašistická ideologie, proti které je třeba tvrdě zasáhnout. Nezřídka se vyskytly případy, kdy důstojníci na adresu židovských vojáků používali hesla typu „Hitlera na ně! Hitler se s nikým nemazlí.“ či se v důstojnické jídelně našla kresba znázorňující Židy s nápisem „Tito musí padnout první na frontě.“²⁴⁴ V dokumentu Vojenské prezidentské kanceláře se vyskytovalo mnohem více znepokojivých údajů týkající se protižidovských tendencí v armádě. „Major Prokeš v minulém roce svolal do Národního domu v Londýně několik důstojníků a vojáků a přemlouval je, aby vystoupili proti židům v armádě. Prohlásil, že v době, kdy židé z celého světa jsou posíláni tam, kam patří, je hanbou Československa jejich přítomnost v armádě. Špiní svou přítomností řady Čechoslováků /.../ Nadporučík Nedbal a Kovanda dále zakládali v armádě protižidovský spolek. Ve věci, ač hlášená vel.brig., nestalo se nic.“²⁴⁵ Z množství zpráv je jasně patrné, že se nejednalo o ojedinělou akci. S případy šíření a propagací antisemitismu se československá zahraniční armáda potýkala během celé své

---

²⁴² AMV, S-205-3. Úřední záznam ze dne 7. dubna 1943.

²⁴³ AMV, S-205-3. Zpráva vojenské kanceláře prezidenta republiky o poměrech u čs.samostatné brigády ze dne 14. dubna 1943.

²⁴⁴ Tamtéž.

²⁴⁵ Tamtéž.

existence, lišily se pouze svou intenzitou. I přes občasné tendence vojenského velení po nalezení řešení se situace nikdy zcela neuklidnila.

V srpnu 1943 se příslušníci československé vojenské jednotky ze Středního východu přiřčeni do Československé samostatné brigády. 1. září 1943 se reorganizovala na Československou samostatnou obrněnou brigádu, jejímž velitelem zůstal i nadále generál Alois Liška. Početní stav činil 4 370 mužů.²⁴⁶ Příchodem vojáků ze Středního východu se zvýšil i počet Židů v armádě, což způsobilo i nárůst protizidovských nálad. V září 1943 se vojsko přesunulo do prostoru severovýchodně od Northamptonu.

V listopadu 1943 došlo dokonce k tomu, že začala otázka protizidovských tendencí v československé zahraniční armádě zajímat i britské politické kruhy. Situace se tak stala závažnější především pro československé politické a vojenské představitele. Podobné případy mohly vážně narušit obraz československého exilu. Člen britské poslanecké sněmovny G.L.Mander poslal dopis Hubertu Ripkovi na Ministerstvo zahraničních věcí. K britskému poslanci se doneslo: „že v československé armádě se projevuje do značné míry aktivní antisemitismus a že československé úřady ničeho nečiní, aby tomu bránily.“²⁴⁷ Mander žádal vysvětlení. Českoslovenští představitelé se obávali případných interpelací v parlamentu. Celá záležitost se postoupila Ministerstvu národní obrany. To se však ohradilo, že neobdrželo žádnou zprávu ani stížnost o antisemitských projevech v armádě.²⁴⁸ Ministr Ingr však přesto poslal velitelství československé samostatné obrněné brigády zprávu, ve které zdůraznil: „že je třeba, aby vojenská velitelé učinili veškerá opatření, aby v čs. armádě nedocházelo k žádným náboženským nebo národnostním projevům nesnášenlivosti a aby velitelé všech stupňů předcházeli příkladem.“²⁴⁹

---

²⁴⁶ KULKA: *Židé v československém vojsku na Západě*, s. 164. Kulka zde uvádí, že podle údajů pamětníků tvořili téměř polovinu početního stavu židovští vojáci.

²⁴⁷ AMV, S-205-2. Zpráva pro Ministerstvo národní obrany ze dne 15. listopadu 1943.

²⁴⁸ Tamtéž.

²⁴⁹ AMV, S-205-3. Zpráva pro Velitelství čs.samostat.obrněné brigády ze dne 20. listopadu 1943.

Prezident Beneš a exilová vláda neřešili pouze otázku antisemitismu v armádě. Intenzivně se zaobírali i postojem československých občanů k Židům v protektorátu a snažili se vyřešit budoucí postavení menšin v poválečném Československu. V jedné ze zpráv z domova pro Vojenskou kancelář prezidenta republiky se uvádí: „*Antisemitismus bude patrně jediná věc, kterou si z nacistické ideologie částečně osvojíme. Naši lidé sice nesouhlasí s bestiálním německým způsobem vybití židů, při tom se však domnívají, že to většině židů patří, co se jim nyní děje. V novém státě si naši lidé představují, že budou věci zařízeny tak, aby židé zase nemohli být tím poválečným a z naší práce tyjícím živlem.*“²⁵⁰ Bylo více než jasné, že po válce dojde ke změně práv národnostních menšin v Československu. Beneš již v roce 1941 řekl předsedovi Ústřední rady národních Židů z Československa Zelmanoviči, že uznává zásadu kontinuity v zahraniční politice, ale že se jí necítí vázán v politice domácí, včetně menšinových práv.²⁵¹

V březnu roku 1944 se řešily četné dezerce Židů z polské armády, jejichž důvodem měl být antisemitismus. Právě na protest proti těmto protižidovským útokům uspořádala britská organizace National Council for Civil Liberties veřejnou schůzi. Řečníci zde odsoudili chování polských vojáků a navrhovali, aby se židovští vojáci přešli z polské do britské armády.²⁵² Československým vojenským představitelům neuniklo, že se této akce zúčastnili i někteří židovští příslušníci československého vojska (například polní rabín Alexandr Kraus).²⁵³

Mnozí poukazovali na to, že v československé zahraniční armádě není situace o nic lepší. Během čtrnácti dní v ní mělo dojít k přibližně 80 případům dezerce.²⁵⁴ Ministerstvo národní obrany se obávalo, aby nedošlo k podobné agitaci i v armádě československé. Velitelé se proto měli zaměřit na korespondenci vojáků, u kterých se

---

²⁵⁰ Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále AKPR), dokumenty Jaromíra Smutného 1939-1943, č. 40/44/dův. Zpráva z 20. prosince 1943.

²⁵¹ DAGAN: *Československá vláda v exilu a Židé*, s. 138.

²⁵² AMV, S-205-2. Zpráva Ministerstva národní obrany o agitaci pro výstup z armády z 30. března 1944.

²⁵³ Tamtéž.

²⁵⁴ NA, PMR-L (1940-1945), ka 84, inv.č.125. Zpráva o Židech v polské a československé armádě z roku 1944.

dalo předpokládat, že by ostatní přemlouvali k vystoupení z vojska.²⁵⁵ Generál Ingr v květnu 1944 upozornil velitelství obrněné brigády, že se někteří budou opět snažit o otevření debaty o protižidovských tendencích v československé armádě. Podle něj se však nebylo čeho obávat. *„Konstatuji s uspokojením, že židovská otázka v čs. armádě není již problémem, kterým by se musel velitelský a důstojnický sbor zabývat v témže rozsahu jako v r. 1940 a 1941.“*²⁵⁶ Toto období však naopak patřilo k těm, kdy se antisemitismus v armádě projevoval ve své intenzitě.

V květnu 1944 se československá armáda přesunula do Skotska (oblast jihovýchodně od Edinburghu), kde vojáci pokračovali v bojovém výcviku. Vojenští představitelé se snažili o navýšení počtu vojáků. Možnosti nového náboru však byly prakticky vyčerpané. Noví branci přicházeli spíše pouze jako jednotlivci či po malých skupinách. Jedním z důležitých přírůstků byli českoslovenští občané německé národnosti z pohraničí.²⁵⁷ Často působili jako vojáci wehrmachtu v severní Africe, Francii a Itálii. Řada z nich zběhla či se dostala do zajetí a někteří se poté přihlásili do československé zahraniční armády. Tento nový element posílil nesourodost jednotky a ještě více vyostřil spory, které ve vojsku existovaly již z dřívější doby. K otázce náboru německých vojáků se často vracela i vojenská hlášení. Podle ministra národní obrany Ingra zde neexistoval žádný problém, šlo pouze o ojedinělá nedorozumění. *„MNO dostalo oznámení o jednotlivých případech, že se noví příslušníci armády chlubili určitou činností v době své služby v německé armádě /.../ Dokonce, že se také zúčastnili činnosti německých popravčích čet a vůbec měli aktivní účast na německých zvěrstvech proti válečným zajatcům a civilistům.“*²⁵⁸ Podle Ingra je dobře, že vojáci mluví o tom, co prožili a čeho byli svědci. Problém je však v ostatních vojácích, kteří neprojevili

---

²⁵⁵ AMV, S-205-2. Zpráva Ministerstva národní obrany ze dne 30. března 1944.

²⁵⁶ NA, MV-L, ka 256, sign. 2-63-12. Zpráva Ministerstva národní obrany o Židovské otázce ze dne 10. května 1944.

²⁵⁷ KUDRNA: *Projevy antisemitismu*, s.80.

²⁵⁸ AKPR, fond Státní rada Londýn, ka 2, inv.č.2.

dostatek dobré vůle a vykládají tyto historiky nesprávně.²⁵⁹ Přes veškerá ministrova vysvětlení však napětí ve vojsku rostlo.

V červenci 1944 došlo u výcvikové roty náhradního tělesa k dalšímu závažnému konfliktu. „*Při cvičení ostrými granáty vykřikl jeden z bývalých „rommelovců“ na svého přítele: Hod' ten ostrý granát mezi Židy.*“²⁶⁰ Podobné incidenty vzbuzovaly v židovských příslušnících nechuť k dalšímu setrvání v československé armádě. Celý případ byl prošetřen, vojín Müller však zůstal bez trestu. Velitel roty major Brůha vše vyřešil ústní rozmluvou. Podle něj se jednalo pouze o klukovské jednání.²⁶¹ Stížnost se nakonec dostala až k prezidentu Benešovi, který požadoval podrobné vyšetření celé záležitosti. Dále zdůrazňoval, že je nutné všechny poučit, aby se zdrželi jakýchkoli forem jednání, které by měly i zdánlivý nádech antisemitismu. Další případné incidenty by mohly poškodit obraz a snahy československého exilu.²⁶² V pokračujícím šetření se řešila i osoba samotného velitele roty majora Brůhy, který byl již v dřívější době (především během svého působení v táboře Agde) podezříván z protižidovských tendencí. Ve zprávě se uvádí, že major je dobrý a národně uvědomělý důstojník. „*Jest pravdou, že Židy nemá v obzvláštní lásce. Je a snaží se být ke všem spravedlivý /.../ Není a nemá sklony ani sklonu k fašismu a antisemitismu. Tato nařčení jsou tendenční a neodůvodněná.*“²⁶³ Armádní velení se snažilo celý případ zmírnit. Vojín Müller se k danému výroku přiznal a tvrdil, že se nechtěl nikoho dotknout. Podle velitelů se z tohoto případu nedala vyvozovat existence protižidovské cítění v armádě. „*Usuzovati z tohoto případu na náboženskou nesnášenlivost nebo na antisemitismus a fašismus u příslušníků náhradního tělesa z řad zajatců z německé armády nebo jednotlivců jiných bylo by naprosto nesprávné a neodůvodněné. Naopak mohu z nabytých zkušeností*

---

²⁵⁹ Tamtéž.

²⁶⁰ AMV, S-205-1. Zpráva o antisemitismu v čs.armádě ve Velké Británii ze dne 25.července 1944.

²⁶¹ AMV, S-205-2. Stížnost vojínů židovského vyznání ze dne 2. srpna 1944.

²⁶² AMV, S-205-1. Zpráva o antisemitismu v čs.armádě ve Velké Británii ze dne 25.července 1944.

²⁶³ AMV, S-205-2. Zpráva o náboženské nesnášenlivosti některých osob ze dne 11. října 1944.

směle tvrditi, že přicházející zajatci jsou naprosto ve svém jádru nedotknuti morem nacismu.“²⁶⁴

Možná z pocitu, že vojenské velení nepřikládá podobným případům dostatečnou váhu, zaslali židovští vojáci některé z antisemitských výroků bývalých příslušníků německé armády do redakce periodika Nové Československo. Z dopisů například vyplývalo, že v československé armádě sloužil jistý voják Václav Michal, který se chlubil svou účastí na hromadných vraždách Židů na Ukrajině, sám jich měl zabít 80. V zahraniční armádě zbil židovského vojáka Petra Roubíčka, za což byl potrestaný.²⁶⁵ Z dochovaných archivních materiálů se nedá zjistit, jak případ Václava Michala dopadl.

Celé šetření se protáhlo až do podzimu 1944, kdy na britských ostrovech zůstalo pouze náhradní těleso a výcvikové středisko československé brigády. Většina vojska, 4 259 vojáků, se 30. srpna 1944 nalodila a během několika dnů byla přepravena do přístavů v Normandii.²⁶⁶ Začátkem září 1944 se soustředili v prostoru u Falaise. Spojenecké velení rozhodlo, že se Čechoslováci prozatím ponechají v týlu. Mnohé vojáky tento rozkaz rozladil, chtěli se přímo zapojit do bojových akcí. Židovští vojáci získali čas na oslavu svátků Roš hašana (Nový rok) a Jom kipur (Den smíření). Jedná se o takzvané vysoké svátky, které jsou v židovském liturgickém roce nejdůležitější. Bohoslužbu sloužil Hanuš Rezek (Rebenwurz), který dříve vykonával funkci polního rabína u československé jednotky na Středním východě, a poté se přesunul k armádě do Velké Británie. Ve svém proslovu k Roš hašana narazil i na otázku soužití různorodých skupin v československém vojsku. *„Při tomto boji je nutno si uvědomit, že je třeba projevovat a uskutečňovat kamarádství vůči všem a že nelze přitom činit rozdílu pro příslušnost k tomu či onomu náboženství či jinému přesvědčení. Spolužití s příslušníky různých náboženských a národních skupin v armádě musí všem Čechoslovákům a nám Židům obzvláště být zkušebním kamenem a přípravou pro život poválečný.*“²⁶⁷ Rezek

---

²⁶⁴ AMV, S-205-2. Zpráva o náboženské nesnášenlivosti některých osob ze dne 11. října 1944.

²⁶⁵ KUDRNA: *Projevy antisemitismu*, s.81.

²⁶⁶ STRÍBRNÝ: *Židovští vojenští duchovní a židovská otázka v československém vojsku*, s. 209.

²⁶⁷ KULKA: *Židé v československém vojsku na Západě*, s. 235.

upozorňoval, že se v posledním desetiletí zasely zárodky nevráživosti vůči Židům. Tyto tendence se promítly i do československé armády. Podle Rezka je nyní na Židech samotných, aby šli dobrým příkladem a vzorně plnili své povinnosti. Pouze tak mohou přesvědčit ostatní.²⁶⁸

Československá samostatná obrněná brigáda dostala rozkaz převzít obléhání strategického přístavu Dunkerque, kam se přemístila 5. října 1944. Ačkoli se již fronta posunula o 100 kilometrů na východ, město bylo stále v rukou přibližně dvanáctitisícové posádky, které velel Hitlerův spojenec Frisius.²⁶⁹ Generál Liška se stal velitelem spojeneckých sil v této oblasti. K větší bojové akci došlo 28. října 1944 (na oslavu státního svátku) a 5. listopadu 1944. I přes snahu československé armády nenastala výrazná změna v bojových pozicích. Poslední větší vojenské střetnutí u Dunkerque proběhlo v dnech 10.-16. dubna 1945. Nepřítel vybojoval menší územní zisky. Po neúspěšném protiútoky se sjednalo příměří. Linie obou protivníků se do konce války nezměnila.²⁷⁰ Během těchto bojů padlo a následkům zranění podlehl celkem 195 příslušníků armády, z toho 46 židovských vojáků.²⁷¹

V březnu 1945 oslavili židovští vojáci u Dunkerque svátek Pesach. Bohoslužba se konala v německém důstojnickém kasinu. Bohoslužbu opět vedl Hanuš Rezek (Rebenwurz). Mnozí na tento zážitek vzpomínali i po letech. „*Na stěnách byly ještě stopy po nacistických emblémech a po fotografiích s Hitlerem /.../ Bylo nás tam asi 150 žid. vojáků a důstojníků z čs. jednotky a na oslavu tam přišla i americká delegace, americký polní rabín, američtí vojáci, jako delegace americké armády, která sousedila s naší brigádou. Na ten seder²⁷² nikdy v životě nezapomenu. V kasinu, kde se ještě před*

---

²⁶⁸ KULKA: *Židé v československém vojsku na Západě*, s. 235.

²⁶⁹ ČEJKA: *Odboj na Západě*, s. 465.

²⁷⁰ STRÍBRNÝ: *Židovští vojenští duchovní a židovská otázka v československém vojsku*, s. 213.

²⁷¹ HOFMAN, Petr: *Židovská otázka v pozemních jednotkách československé armády na Západě*. In: ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica (ed.): *Židé v boji a odboji. Rezistence československých Židů za druhé světové války*. Praha 2007, s.262.

²⁷² V rámci poutního svátku Pesach se koná domácí pobožnost spojená se slavnostní večeří. Tento obřad se nazývá seder (pořádek), neboť celý večer se řídí přesným řádem. – pozn. M.S.

*třemi dny roztahovali němečtí důstojníci, nacisti, jejichž cílem bylo vyhladit nás, teď jsme tam seděli my, pronásledovaní a hanobení Židé a drželi jsme svobodný seder.*²⁷³

Polní rabín Rezek (Rebenwurzel) byl mezi vojáky velmi oblíbený.²⁷⁴ Pomáhal židovským příslušníkům armády a staral se o jejich náboženské potřeby. Když došlo k výraznějším protižidovským tendencím, byl to často právě on, kdo jednal s velícími důstojníky. Setkával se s případy, kdy velitelé konkrétní protižidovské incidenty nechtěli vyšetřovat. Rezek pak obvykle celý případ hlásil vyšším vojenským představitelům a žádal o vyjasnění daného případu. Židovští vojáci v něj měli velkou důvěru a často se na něj obraceli se svými problémy. Tak tomu bylo i u případu vojína Gärtnera.

Na konci března 1945 seděl vojín Gärtner v hospodě La Panne spolu se dvěma (nežidovskými) vojáky. Záhy k nim přistoupil vojín Vondra a zeptal se Gärtnera jakého je vyznání. Když odpověděl, že židovského, Vondra prohlásil: „*Koukej odsud vypadnout!*“²⁷⁵ Gärtner nejdříve nereagoval. Po opětovných výhrůžkách se raději rozhodl místo opustit. Druhý den Vondra řekl Gärtnerovým kamarádům, že „*v hospodě je místo jen pro jednu rasu.*“²⁷⁶ Celý incident se hlásil veliteli praporu a věc byla předaná k prošetření. Situace se však obrátila proti Gärtnerovi, který měl údajně toho večera mluvit německy a vše tak vyprovokovat. O celé záležitosti byl informován Hanuš Rezek, který se zapojil do jednání. Šetření vedl štábní kapitán Petrák, s nímž byl v kontaktu právě i Rezek. Petrák od svědků zjistil, že vojín německy nemluvil. Vypadalo to, že se nikdo více případem zabývat nechce. Z tohoto důvodu se polní rabín Rezek v dubnu rozhodl intervenovat u plukovníka Chvalkovského. „*Velitel (Chvalkovský – pozn. M.S.) shrnul věc Gärtner-Vondra a vylíčil věc, jako by šlo o jednání Vondry, co člověka méně inteligentního a popuzeného snad domněním, že Gärtner mluvil německy a že musíme se snažit udržet jednotu a nehnat věci na ostří*

---

²⁷³ YVA, Sbírka svědectví, 0-59-85, svědectví Waltera Überreicha (Urbana).

²⁷⁴ Tamtéž.

²⁷⁵ KULKA: *Židé v československém vojsku na Západě*, s. 177.

²⁷⁶ Tamtéž.

nože, ale být tolerantní a vychovávat. Na to jsem odvětil panu veliteli, že ovšem jsme pro jednotu a kamarádství, ale to se nedocílí pštroší politikou a strkáním hlavy do písku, neb každé ustupování nebude vykládáno jako výchovné, ale jako slabota a různé ty živly budou jen povzbuzeny k dalším sveřepostem a štvanicím. Mám v tomto směru zkušenost s českými fašisty a henleinovci.“²⁷⁷ Rezek navrhl, aby se v praporním rozkaze uveřejnil příspěvek, ve kterém by se tento projev náboženské nesnášenlivost odsoudil. Dále v něm mělo být jednoznačně uvedené, že v případě opakování podobných přestupků se proti nim přísně zakročí, a to případně i soudně. Velitel Chvalkovský nejprve nesouhlasil, polní rabín jej však nakonec přesvědčil.²⁷⁸

Zanedlouho přišel konec války. 9. května 1945 podepsal Frisius bezpodmínečnou kapitulaci. Pevnost Dunkerque byla předaná veliteli Československé obrněné brigády generálu Aloisu Liškovi. Ve dnech 12. a 13. května 1945 se členové československé zahraniční armády mohli konečně vydat na cestu domů. 18. května dorazili do Plzně a 30. května již projížděli osvobozenou Prahou.²⁷⁹ Příjezdem do osvobozeného Československa však neskončily útrapy většiny židovských vojáků. Těšili se na návrat, nebyli si však schopní představit, jaké utrpení a nástrahy na ně ještě čekají. Na velkou část z nich doma nikdo nečekal. Často se nevrátil nikdo z blízké rodiny ani z přátel. Mnozí z nich až po návratu zjistili, že jejich nejbližší zahynuli v koncentračních táborech. Proměnou prošla i celá česká společnost, která byla několik let vystavena intenzivní protižidovské propagandě, což na ní zanechalo patrné stopy. Židé, kteří válku přežili, se po své návratu nezřídka stávali terčem antisemitských výpadů ze strany svých sousedů a spoluobčanů. U většiny bývalých židovských vojáků tak rychle vymizel pocit radosti z návratu a převládl pocit hořkosti, zklamání a deziluze.

---

²⁷⁷ YVA, Sběrka svědectví, 0-59-66, deník Hanuše Rezka (Rebenwurz), zápis ze dne 11. dubna 1945.

²⁷⁸ Tamtéž.

²⁷⁹ ČEJKA: Československý odboj na Západě, s 520.

7. Závěr

Na konci 19. století došlo k celoevropskému rozmachu antisemitismu. Protižidovská doktrína postupně měnila svou podobu, nebyla již založena výhradně na náboženském základě. Antisemité hledali nové argumenty, které by mohli použít ve svém boji. Teorie založené na rasové odlišnosti jsou známé již z dřívější doby, například ze Španělska šestnáctého století. Mnozí liberálové očekávali, že emancipací a asimilací Židů zmizí i otázka antisemitismu. Čas však ukázal, že tomu tak není. Dá se říci, že Židé zůstali neoblíbení, ať už se do většinové společnosti začlenili nebo i v případě, když se drželi své víry a tradic. Protižidovské tendence obvykle vzrůstaly v dobách ekonomických či politických krizí.

K nárůstu antisemitismu v českých zemích na konci 19. století však nedošlo pouze v důsledku národnostního boje mezi Čechy a Němci. V této době se většina židovského obyvatelstva přikláněla k českému prostředí. Argument údajného „němčení“ Židů nebyl ten hlavní. Příčin vzestupu antisemitismu existovalo více. Důležitým faktorem nepochybně bylo sociální napětí a ekonomické soupeření. Židé měli údajně ovládat všechna důležitá odvětví. Podle českých nacionalistů tak znamenali ohrožení pro většinovou společnost. Svou roli zde hrála i teorie o údajném celosvětovém židovském spiknutí, která nabývala na důležitosti především po první světové válce. Protižidovské stereotypy byly posilovány i lidovými pověrami. Mnozí stále věřili, že Židé provádějí rituální vraždy, aby získali krev ke svým tajným obřadům. V neposlední řadě je třeba zařadit vzrůstající antisemitismus 19. století do celoevropské vlny sílícího nacionalismu a krize liberalismu.

Éra první republiky se často označuje za období rozkvětu židovské komunity v Československu. Vznikla Židovská strana, která se v roce 1929 dostala do parlamentu. Při sčítání lidu se občané mohli svobodně přihlásit k židovské národnosti. V tomto období působila dvě hlavní židovská hnutí – Čechožidé a sionisté. Čechožidé se snažili o co největší asimilaci k českému národu, židovství brali pouze jako náboženskou konfesi. Jejich pozice však slábly a vůdčí úlohu převzali sionisté, kteří pojímali Židy jako národ a kladli si za cíl hájit práva všech lidí, kteří se k této národnosti přihlásili.

Antisemitismus ve dvacátých letech zcela nezmizel, ale v důsledku hospodářské konjunktury a uspokojení národnostních požadavků Čechoslováků existoval pouze

v latentní podobě. Nechozelo k fyzickým útokům proti Židům, občasné projevy nesnášenlivosti měly verbální podobu. Zklidnění situace, ke kterému došlo za první republiky, však bylo pouze dočasné. Ke zlomu došlo během již třicátých let, kdy se postavení Židů postupně zhoršovalo. Aktivizace antisemitismu se stala jedním z důsledků hospodářské krize. Radikalizace společnosti pomohla oživit mnoho z tradičních protižidovských stereotypů, které začali přijímat i mnozí příslušníci československé inteligence. Opět se stalo aktuálním tvrzení o židovském „němčení“, o jejich světové propojenosti a konspiraci. Kromě toho však také sílily tendence zdůrazňující „rasovou“ odlišnost Židů a potřebu „očistit národ od cizího živlu“.

Ke kulminaci antisemitismu došlo v období druhé republiky. V důsledku Mnichova v lidech převládl pocit zklamání a ohrožení. Začali se hledat viníci vzniklé krize. Jedním z terčů se stal prezident Beneš a také Židé. Republika se postupně začala přiklánět k mocnému Německu a snažila se mu všemožně zavděčit. Stát tak ztrácel prvky své suverenity. Protižidovské útoky nabývaly na intenzitě. Novináři psali o židovské hamižnosti a neschopnosti začlenit se do hostitelského národa. Nikdo nerozlišoval, zda se jedná o sionisty, české či německé Židy. Zdůrazňovala se jejich rasová odlišnost. Čeští antisemité volali po řešení židovské otázky. Požadovali jejich vyloučení z hospodářských oblastí a ze zaměstnání, ve kterých byli dle nich zastoupení přespříliš. Národ se měl „očistit od cizích živelů“. Netrvalo dlouho a protižidovská opatření se začala uvádět do praxe. 13. ledna 1939 byli židovští právníci vyloučeni z Jednoty česko-slovenských advokátů. 27. ledna 1939 vydala vláda usnesení o odstranění Židů ze státní služby, o přezkoumání státního občanství. Dále rozhodla, že cizí emigranti musí do půl roku opustit území Česko-Slovenska. Mnozí začali brát národ jako společenství lidí stejné krve. Židy vnímali jako cizince a parazity, proti kterým bylo třeba zasáhnout.

Antisemitismus nepochybně existoval i v československé zahraniční armádě ve Francii, Středním východě a Velké Británii. Předsudky vůči Židům nebyly ničím ojedinělým. Jasně se zde objevuje kontinuita s klasickými protižidovskými stereotypy 19. století. Žid byl často vnímán jako nespolehlivý cizí element, který nepatří do československého národa. V rámci klasického stereotypního vidění se rovnal Němci a byl obviňován z „němčení“. Ve většině případů se záminkou k antisemitským útokům stala mateřská řeč židovských vojáků, nikoli jejich odlišné náboženství. V armádě byl židovský voják často vnímán jako někdo, kdo se snaží vyhnout přímému boji, je slabý po fyzické stránce a za každou cenu se chce dostat na výhodné místo, například do

kanceláře. Na Středním východě, kde situaci zhoršovaly komplikované vztahy s československými sionistickými organizacemi, se vžil i obraz židovského vojáka jako dezertéra, který se snaží vyhnout svým povinnostem. Sionističtí představitelé jednoznačně vystupovali proti vstupu československých Židů do československé zahraniční armády. Podle nich měli vstupovat pouze do Židovské brigády, která se vytvořila v rámci britského vojska. Bojovali by tak za židovský stát, nikoli za stát svého původu, do kterého se stejně nehodlají vrátit. Odpor a neochota sionistických organizací tak často komplikovala jejich vztahy s československými vojenskými představiteli. Tento spor rovněž posílil negativní vnímání Židů ostatními vojáky.

Ve Francii se situace vyostřila především při evakuaci do Velké Británie v roce 1940. Mnozí vojáci byli deprimovaní z porážky Francie. Politická nestabilita se stala ideální živnou půdou pro posílení protižidovských tendencí. Hledal se viník a někdo, na kom by se dal vybit vztek. Krize v armádě se naplno projevila po jejím přesunu do Anglie. 539 vojáků se nakonec rozhodlo z ní raději odejít. Velkou část z nich tvořili právě Židé. Židovští vojáci byli nespokojení s vývojem v armádě a nezdědka si stěžovali na antisemitismus. Obvykle se jednalo o verbální útoky, jindy o šikanu a občas dokonce i o fyzické napadení. Z toho důvodu židovští zástupci vypracovali pamětní spis pro prezidenta republiky, ve kterém konkrétní případy popsali a požadovali jejich vyšetření. Postupně se situace zklidnila. Nedá se však říci, že by antisemitismus zcela vymizel, pouze se lišil ve své intenzitě. Závažnější problémy nastaly od roku 1943, kdy se do vojska začali přijímat i českoslovenští občané německé národnosti, kteří dříve sloužili v německé armádě. Tito noví příslušníci byli často iniciátory protižidovských akcí.

Vypjatému stavu v armádě nepřispívalo ani chování velitelů. Z pramenů je patrná jejich častá snaha o bagatelizování problému. V hlášení obvykle hovoří pouze o tak zvaném antisemitismu či o tak zvané náboženské nesnášenlivosti v mužstvu. V mnoha případech zůstaly protižidovské výroky či útoky bez reakce či postihu ze strany nadřízených. Právě tato skutečnost do velké míry napomohla k šíření antisemitismu v armádě. Vojáci viděli, že podobné činy zůstanou většinou bez trestu. Byl jim tak dán signál, že na občasných antisemitských výrocích není nic špatného.

Zajisté byla mnohdy vinna i na straně židovských vojáků. Někteří mohli být zbytečně přecitlivělí k výrokům ostatních. Našly by se i případy dezertérů či osob, které se snažily vyhnout splnění vojenské povinnosti. Tyto případy bychom však stejně tak našly i na straně nežidovských vojáků. Důležité je proto negeneralizovat. Hlavní

chybou vojenského velení a politických činitelů bylo především to, že nahlíželi na židovské vojáky jako na celek. Chyběla jim snaha o individuální posuzování případů. Neřešili situaci jednotlivce, nýbrž jednotlivce-Žida. Je nutné zdůraznit, že celkově se nedá československá zahraniční armáda považovat za antisemitskou. Případy předpojatosti vůči Židům však nepochybně existovaly.

8. Seznam pramenů a literatury

Prameny:

a) Archivní materiál

Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR)

Dokumenty Jaromíra Smutného (1939-1943)

Fond Kancelář prezidenta republiky (1919-1947)

Londýnský archiv

Archiv Ministerstva vnitra (AMV)

Fond 302 - Hlavní správa vojenské kontrarozvědky (302)

Fond S - Sběrka různých písemností (S)

Fond 425 - Židovské organizace (425)

Archiv Ministerstva zahraničních věcí (AMZV)

Fond Londýnský archiv-obyčejný, 1939-1945 (LA-O)

Fond Londýnský archiv – důvěrný, 1939-1945 (LA-D)

Archiv Národního muzea (ANM)

Fond Edvard Beneš

Fond Karel Klapálek

Fond Rudolf Bechyně

Archiv Ústavu TGM (AÚTGM)

Fond Edvard Beneš II

Národní archiv v Praze (NA)

Fond Ministerstvo sociální péče-Londýn (MSP-L)

Fond Ministerstvo vnitra-Londýn (MV-L)

Fond Ministerstvo zahraničních věcí–výstřižkový archiv, 1931-1938
(MZV-VA I)

Fond Ministerstvo zahraničních věcí–výstřižkový archiv, 1939-1940
(MZV-VA II)

Fond Národní výbor československý ve Francii 1939-1940 (Nv-Fr)

Fond Předsednictvo ministerské rady, 1921-1942 (PMR)

Fond Předsednictvo ministerské rady-Londýn 1940-1945 (PMR-L)

Fond Státní Rada Londýn (SR-L)

Vojenský ústřední archiv (VÚA)

Fond Československá vojenská mise pro Balkán, Střední a Dálný
východ, 1940-1943 (Čs. VM-SV)

Fond Československá vojenská správa-Národní výbor ve Francii, 1939-
1940 (Čs.VS-NV Francie)

Fond Ministerstvo národní obrany-Londýn, 1940-1946 (MNO-Londýn)

Fond Vojenská kancelář prezidenta republiky-Londýn, 1940-1945
(VKPR-Londýn)

Yad Vashem Archives, Izrael (YVA)

Sbírka svědectví a dokumentů k účasti československých Židů ve válce
proti nacistickému Německu (skupina 0-59)

Židovského muzea v Praze – Archiv Oddělení pro dějiny šoa (AŽMP)

Sbírka Rozhovory s pamětníky šoa

b) Rozhovor s pamětníkem

Rozhovor s Viktorem Welleminem ze dne 30.01.2009

c) Dobový tisk

Čechoslovák, 1941-1944

Venkov, 1938-1939

Literatura:

BERÁNKOVÁ, Milena: *Dějiny žurnalistiky III. díl. Český a slovenský tisk v letech 1918- 1944.* Praha 1988.

BRANDES, Detlef: *Exil v Londýně 1939-1945. Velká Británie a její spojenci Československo, Polsko a Jugoslávie mezi Mnichovem a Teheránem.* Praha 2003.

BROD, Toman: *Tobrucké krysy. Osudy a boje československých vojáků na Středním východě v letech 1940-1941.* Praha 2008.

BROD, Toman – ČEJKA, Eduard: *Na západní frontě. Historie čs. vojenských jednotek na Západě v letech druhé světové války.* Praha 1963.

ČAPEK, Karel: *Hovory s T.G.Masarykem.* Praha 1947.

ČAPKOVÁ, Kateřina: *Češi, Němci, Židé. Národní identita Židů v Čechách 1918-1938.* Praha 2005.

ČAPKOVÁ, Kateřina – FRANKL, Michal: *Nejisté útočiště. Československo a uprchlíci před nacismem 1933-1938.* Praha 2008.

ČEJKA, Eduard: *Československý odboj na Západě (1939-1945).* Praha 1997.

DUBEN, V.N. (ed.): *Na všech frontách. Čechoslováci ve II. světové válce.* Praha 1992.

EMMERT, František: *Češi u Tobruku.* Praha 2008.

FIRT, Leopold: *Od Eufratu až po Benghazi. Historie čs. vojenské jednotky na Středním východě.* Praha 1947.

- FRANKL, Michal: „*Emancipace od židů*“. *Český antisemitismus na konci 19. století*. Praha 2007.
- FRIEDLAENDEROVÁ, Lucie (ed.): *Bojovali na všech frontách. Vzpomínky židovských vojáků a odbojářů z druhé světové války*. Praha 2007.
- GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Dramatické i všední dny protektorátu*. Praha 1996.
- GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Druhá republika 1938-1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha 2004.
- HAVLÍČEK BOROVSÝ, Karel: *Dílo I*. Praha 1986.
- HNĚLIČKA, Stanislav – ŠEBELKA, Jan: *Byl jsem tobruckou krysou*. Praha 2008.
- KADLEC, Josef M.: *Svatá země v československém odboji*. Praha 1947.
- KATZ, Jacob: *From Prejudice to Destruction. Anti-Semitism, 1700-1933*. Cambridge – London 1980.
- KIEVAL, Hillel J.: *Formování českého židovstva. Národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*. Praha 2011.
- KLAPÁLEK, Karel: *Ozvěny bojů*. Praha 1987.
- KOVTUN, Jiří: *Tajuplná vražda. Případ Leopolda Hilsnera*. Praha 1994.
- KREJČOVÁ, Helena – SVOBODOVÁ, Jana (eds.): *Postavení a osudy židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě v letech 1939-1945*. Praha 1998.
- KŘEN, Jan: *Do emigrace. Buržoazní zahraniční odboj 1938-1939*. Praha 1963.
- KŘEN, Jan: *V emigraci. Západní zahraniční odboj 1939-1940*. Praha 1969.
- KUDRNA, Ladislav: *Když nelétali. Život našich letců v Polsku, Francii a Británii za 2. světové války*. Praha 2003.
- KUKLÍK, JAN: *Vznik československého národního výboru a prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939-1940*. Praha 1996.
- KULKA, Erich: *Židé v československém vojsku na Západě*. Praha 1992.
- LAQUEUR, Walter: *Měníci se tvář antisemitismu – od starověku do dnešních dnů*. Praha 2007.
- MACCOBY, Hyam: *Antisemitism and Modernity*. London – New York 2006.

- MIKULÁŠEK, Alexej: *Antisemitismus v české literatuře 19. a 20. století*.
- NERUDA, Jan: *Pro strach židovský*. Praha 1935.
- PIPES, Daniel: *Spiknutí. Názory a teorie*. Praha 2002.
- POJAR, Miloš – SOUKUPOVÁ, Blanka – ZAHRADNÍKOVÁ, Marie (eds.): *Židovská menšina v Československu ve třicátých letech*. Praha 2004.
- POJAR, Miloš – SOUKUPOVÁ, Blanka – ZAHRADNÍKOVÁ, Marie (eds.): *Židovská menšina za druhé republiky*. Praha 2007.
- RATAJ, Jan: *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939*. Praha 1997.
- TAUBER, Heinz Jakob: *Můj přítel Monty a ti druzí. Nehrdinské vzpomínání na válečnou dobu*. Praha 2006.
- VEBER, Václav (ed.): *Židé v novodobých dějinách*. Praha 1997.
- ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica (ed.): *Židé v boji a odboji. Rezistence československých Židů za druhé světové války*. Praha 2007.

Články a studie:

- BAUER, Yehuda: *In Search of a Definition of Antisemitism*. In: BROWN, Michael (ed.): *Approaches to Antisemitism. Context and Curriculum*. New York – Jeruzalém 1994.
- BEDNAŘÍK, Petr: *Antisemitismus v českém tisku v období druhé republiky*. In: *Židé v Čechách*. Praha 2007.
- BEDNAŘÍK, Petr: *Antisemitismus v denících Venkov a Večer v období druhé republiky*. In: KREJČOVÁ, Helena – SVOBODOVÁ, Jana (eds.): *Postavení a osudy židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě v letech 1939-1945*. Praha 1998.
- BRABEC, Jiří: *Podoby českého antisemitismu před první světovou válkou*. In: *Na pozvání Masarykova ústavu*. Praha 2004.

- DAGAN, Avigdor: *Československá vláda v exilu a Židé*. In: ROTKIRCHENOVÁ, Livie – SCHMIDTOVÁ-HARTMANNOVÁ, Eva – DAGAN, Avigdor (eds.): *Osud Židů v Protektorátu 1939-1945*. Praha 1991.
- DOKOUPILOVÁ, Marie: *Projevy antisemitismu v českých prostějovských novinách Hlasy z Hané (1890)*. In: PÁLKA, Petr (red.): *Židé a Morava*. Kroměříž 2001.
- FRANĚK, Jiří: *Asimilace*. In: VEBER, Václav (red.): *Židé v novodobých dějinách*. Praha 1997.
- FRANKL, Michal: *Antisemitismus „národní“, „hospodářský“ či „náboženský“?* In: *Na pozvání Masarykova ústavu*. Praha 2004.
- FRANKL, Michal: *První republika a židovští uprchlíci před nacismem*. In: *Židé v Čechách*. Praha 2007.
- FRONK, Václav: *Obraz židovského obyvatelstva v české karikatuře 90. let 19. století*. In: *Na pozvání Masarykova ústavu*. Praha 2004.
- HERMAN, Daniel: *Ohlas Dreyfusovy aféry v českém tisku*. In: *Na pozvání Masarykova ústavu*. Praha 2004.
- HOZÁK, Jan: *Hilsneriáda v českém tisku*. In: ČERNÝ, Bohumil (red.): *Hilsneriáda (k 100. výročí 1899-1999)*. Polná 1999.
- KÁRNÝ, Miroslav: *Politické a ekonomické aspekty „židovské otázky“ v pomnichovském Československu*. In: *Sborník historický 36*, Praha 1989.
- KOŘÁLKA, Jiří: *Národní identita Židů v českých zemích 1848-1918, mezi němectvím, češtvím a sionismem*. In: TOMASZEWSKI, Jerzy – VALENTA, Jaroslav (eds.): *Židé v české a polské občanské společnosti*. Praha 1999.
- KREJČOVÁ, Helena: *Židovská komunita v moderní české společnosti*. In: VEBER, Václav (red.): *Židé v novodobých dějinách*. Praha 1997.
- KUDĚLA, Jiří: *Germanizace židovských jmen v Čechách*. In: *Židovská ročenka (5765) 2004- 2005*. Praha 2005.

KULKA, Erich: *Jews in the Czechoslovak armed Forces Abroad during World War II*. In: DAGAN, Avigdor (ed.): *The Jews of Czechoslovakia. Historical Studies and Surveys*, Volume III, New York 1984.

KUDRNA, Ladislav: *Projevy antisemitismu v československých pozemních a leteckých jednotkách za druhé světové války na Západě*. In: *Terezínské listy*, roč.36, Praha 2008.

LORENCOVÁ, Anna – HYNDRÁKOVÁ, Anna: *Česká společnost a Židé podle vzpomínek pamětníků*. In: KÁRNÝ, Miroslav – LORENCOVÁ, Eva (eds.): *Terezínské studie a dokumenty 1999*, Praha 1999.

RATAJ, Jan: *Český antisemitismus v proměnách let 1918-1945*. In: TOMASZEWSKI, Jerzy – VALENTA, Jaroslav (eds.): *Židé v české a polské občanské společnosti*. Praha 1999.

ROTHKIRCHENOVÁ, Livie: *Československé židovstvo: Vzestup a úpadek (1918-1939)*. In: *Na křižovatce kultur*. Praha 1992.

TOMAN, Jindřich: *Pandořina skříňka. Český klasik Jan Neruda a jeho pohled na Židy*. In: *Roš chodeš*, ročník 72, číslo 11 (listopad 2011).

VAŠÍČEK, Petr: *Lékařské aspekty tzv. hilsneriády*. In: ČERNÝ, Bohumil (red.): *Hilsneriáda (k 100. výročí 1899-1999)*. Polná 1999.

9. Přílohy

Příloha č.1: Českoslovenští vojáci v táboře Gedera 1940 (AŽMP)

Příloha č.2: Českoslovenští vojáci v táboře Gedera 1940 (AŽMP)

Příloha č.3: Českoslovenští vojáci v táboře Gedera (AŽMP)

Příloha č.4: Českoslovenští vojáci u Jericha 1941 (AŽMP)

Příloha č.5: Cvičení československých jednotek v Palestině (AŽMP)

Příloha č.6: Židovští příslušníci 1. praporu ve výcvikovém středisku poblíž Cholmondeley ,1941 (AŽMP)

Příloha č.7: Židovský příslušník československé zahraniční armády na Středním východě Otokar Braun s bratrem (AŽMP)

Příloha č.8: Otokar Braun v létě 1942 při obraně haifské rafinérie (AŽMP)

Příloha č.9: 1. prapor – velitelská rota, zásobování, Dunkerque 1944-1945 (AŽMP)

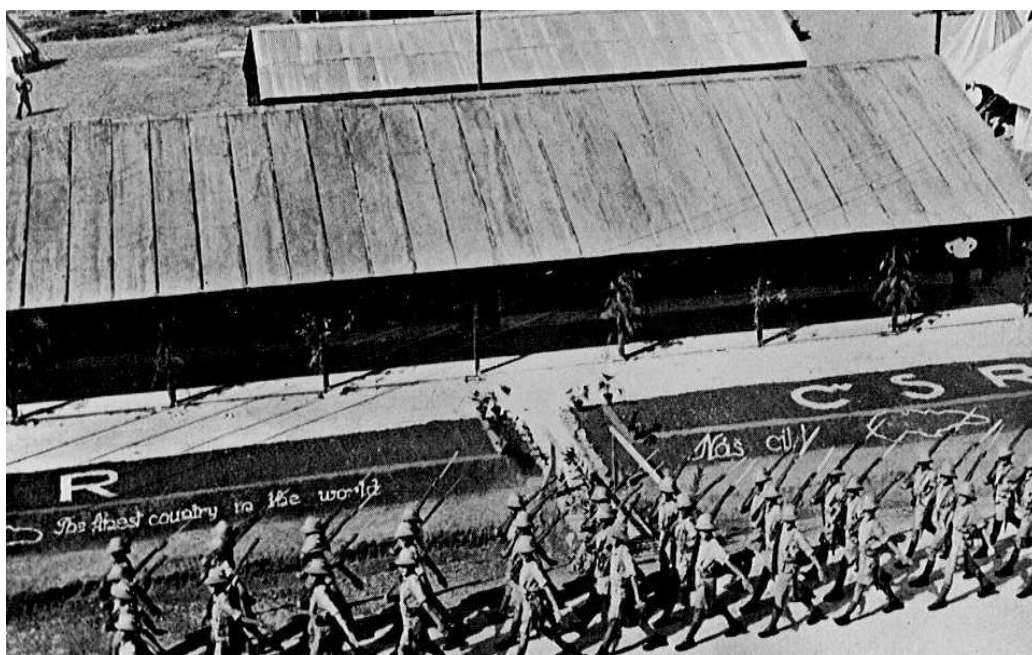
Příloha č.10: Dunkerque 1944, lehké průzkumné tanky, 1. prapor – velitelská rota (AŽMP)

Příloha č. 11: 1. prapor – velitelská rota, vydávání přidělů cigaret a čokolády, Dunkerque 1944-1945 (AŽMP)

Příloha č.12: Stanoviště tanků u rozvalitě kostela, Dunkerque 1944 (AŽMP)

Příloha č.13: Návrat 1. československé obrněné brigády do ČSR, 1945 (AŽMP)

Příloha č.1: Českoslovenští vojáci v táboře Gedera 1940 (AŽMP)

Příloha č.2: Českoslovenští vojáci v táboře Gedera 1940 (AŽMP)

Příloha č.3: Českoslovenští vojáci v táboře Gedera (AŽMP)

Příloha č.4: Českoslovenští vojáci u Jericha 1941 (AŽMP)

Příloha č.5: Cvičení československých jednotek v Palestině (AŽMP)

**Příloha č.6: Židovští příslušníci 1. praporu ve výcvikovém středisku
poblíž Cholmondeley, 1941 (AŽMP)**

Příloha č.7: Židovský příslušník československé zahraniční armády na Středním východě Otokar Braun s bratrem (AŽMP)

Příloha č.8: Otokar Braun v létě 1942 při obraně haifské rafinérie (AŽMP)

Příloha č.9: 1. prapor – velitelská rota, zásobování, Dunkerque 1944-1945
(AŽMP)

Příloha č.10: Dunkerque 1944, lehké průzkumné tanky, 1. prapor –
velitelská rota (AŽMP)

Příloha č. 11: 1. prapor – velitelská rota, vydávání přidělů cigaret a
čokolády, Dunkerque 1944-1945 (AŽMP)

Příloha č.12: Stanoviště tanků u rozvalině kostela, Dunkerque 1944
(AŽMP)

**Příloha č.13: Návrat 1. československé obrněné brigády do ČSR, 1945
(AŽMP)**

